

БРАНКО ЋОПИЋ

МАГАРЕЋЕ ГОДИНЕ

Branko Ćopić
MAGAREĆE GODINE

"Magareće godine" prvi put su djeca čitala daleke 1960. godine. Sad ih čitaju njihovi unuci.

Bližio se kraju već drugi dan bitke za Bihać.

Prostrt u dolini s obje strane rijeke Une, grad je bio sa svih strana zahvaćen brojnim požarima i dimom. Povlačeći se prema centru varoši, ustaše su tokom noći zapalile mnogobrojne zgrade da bi osvijetlile teren preko koga su nastupali partizani. Bihać se tresao ispunjen gruvanjem topova i eksplozijom granata i bombi. Brzopleto su rešetali mitraljezi i praštale puške. Iz Prekounja, od strane Grmeča, čulo se klicanje Krajišnika:

– Naprijed, Druga krajiška! Rodi godina, rodila ti pšenica!

I sâm sam bio među Krajišnicima. Prodirali smo od periferije grada prema velikom drvenom mostu na Uni. S druge strane rijeke, s visoke bihaćke Kule i još višeg tornja katoličke crkve, uporno su nas tukla dva teška mitraljeza. Naš komandant brigade, sav garav i oznojen, samo je othukivao:

– Ma kad li će već jednom stići taj Baja s protivkolcem da učukamo one dvije rešetaljke. Ne možeš od njih oči otvoriti.

Taj Baja, nišandžija na topu protivkolcu, neustrašiva i krupna delija, bio je moj školski drug iz nižih razreda gimnazije, četiri godine proveli smo zajedno u ovome istom Bihaću, u đlačkom internatu dobrotvornog društva "Prosvjeta". Eno, između starih kuća drvenjara viri krov moga dragog internata, u kome provedoh tolike nezaboravne dane.

Tamo oko internata naročito je gusto i opasno. Zgrade se nalaze odmah pored Une. Dijeli ih od nje samo cesta i mali cvijetnjak ispred internata. Neprijateljski mitraljezi praše svuda ispred zgrade, odvaljuju komadiće maltera i mekog kamena "bihacita" od koga je kuća zidana. Na prostranom stepeništu pred glavnim ulazom leži već pet poginulih partizana. Neoprezno su jurišali, i pokušali da prodru u zgradu, pa su pokošeni rafalima skrivenog mitraljeza s druge strane Une.

Baja je stigao već pred sam zalazak sunca sa svojim "jarcem". Tako je on zvao svoj laki protivtenkovski top, koji je poskakivao poslije svakog pucnja kao nestašan jarac. Nišanio je kroz cijev u

okrugli prozor na crkvenom tornju, ubacio granatu i sam sebi komandovao:

– Pali!

Jarac zaglušno grunu i poskoči. Komandant brigade uskliknu osmatrajući na durbin:

– Ih, posred srijede prozora! Baja, živjela ti ruka! Ubrzo je, punim pogotkom, u ćutkao i mitraljez s tvrde Kule, a onda je nastao posljednji juriš Druge krajiške preko dugog mosta na rijeci.

– lju-ju navali, Druga krajiška!

Uz tutanj i klepet drvenih dasaka, partizani su se kao lavina sru čili preko mosta, iako su po njemu rešetali posljednji mitraljezi i puške varoške odbrane. Poslije pola sata umukoše i posljednje puške. Bihać je bio oslobođen.

Bilo je to petog novembra 1942. godine.

U sam suton zaustavih se pred odavna nevi đenom, a tako znanom zgradom. Internat je ćutao, mračan i pust, polupanih prozora. A kako je nekad vrio i tutnjao od žagora, vike i neumorne đačke trke!

Gdje li ste sad, negdašnji moji drugovi? Gdje si, Krsto "Buvo", Hamide "Rusu", Dule Dabiću "Hajduče"? Zašto se ne javite starom drugu? Dosta smo hljeba zajedno pojeli, izvukli more kazni, naskitali se, napričali, naigrali. Gdje li ste to otišli, kakve li vas igre odvukoše da me više ne ćujete?

Tišina. Niko ne odgovara, ćuti internat, izrešetan, mračan i pust.

I te večeri, petog novembra 1942, ja se pred opustjelim zamrlim internatom zarekoh da ću jednog dana ispričati najmilije uspomene iz svojih đačkih dana.

Evo, dakle, poćinjem...

I Davno su minuli oni dani kada sam, uplašen i tužan, prvi put prešao prag ovoga internata, koji se službeno zvao "Prosvjetni đački dom u Bihaću". Svi su ga, inaće, zvali konvikt, a đaka iz njega – konviktaš.

Sada sam već treći razred gimnazije, dosad sam svašta vidio i doživio, ali svoj prvi odlazak u Bihać pamtim kao da se juće desio.

Na stanicu u Bosanskoj Krupi doveo me je moj ujak Andrija. Dok je on pri čao s nekim ljudima, ja sam u ćudu zijevao u ogromno crno grotlo tunela u brdu podno stanice i zabrinuto pitao nekog Đuru Pejića, našeg seoskog pjesnika i grdnog spadala

– Đuro, šta je ono tamo, ona jama?

– Hm, zar ne znaš, jedna ti majka ne bila! – tajanstveno mi se prignu Đuro. – U onoj ti je rupetini nesita aždaja koja ždere konje i junake.

– Eh, eh, ti to samo onako! – zabrzao sam ne vjeruju ći mu. Iako dotad nikad u životu nisam bio vidio ni stanice ni voza, ipak nisam povjerovao u rupe i aždaje, ali ipak... ko će ga znati.

I baš kao za pakost, tog istog trenutka lokomotiva je iznenada, s tutnjem, ispala iz onog crnog tunela od Bosanskog Novog i prodorno zazviždala, a ja sam u divljem strahu natisnuo da bježim ulicom punom prašine. Ujak je skočio i povikao za mnom:

– Ej, stani, ne boj se!

Jest vruga – ne boj se! Onakav tutanj i urlanje pa sad njegovo: ne boj se.

– Bježi ti, bježi! – urlao je ispred stanice Đuro Pejić.

Obnevidio od straha, zapinjao sam u trku o rijetke prolaznike, a ujak je, davši se u potjeru, zadihano vikao:

– Drž'te ga! Drž' toga malog!

Na samoj okuci skleptaše me neki ljudi i čvrsto me stegoše za mišice. Jedan od njih, neki crn i strog zanatlija, bolno mi zavrnu uvo:

– Aha, šta si ukrao?!

Na svu sreću, pristigli ujak brzo razjasni u čemu je stvar pa me ljudi pustiše smijući se. Jedino onaj crni, nečim razočaran, ukosi na mene oči i ozbiljno predloži:

– Ipak mu ne bi bilo loše izvući uši, biće drugi put pametniji. Naravno, taj prvi putnički doživljaj nije me naročito oduševio. S jednog kraja natisnu te s tutnjem i zviždanjem, a na drugom te skopaju za uši. Lijepo je počelo ovo moje školovanje!

Ipak, čim smo posjedali u vagon i voz krenuo, ja sam se brzo smirio i odobrovoljio. Naravno, čitavo sam vrijeme virio kroz prozor i svaki čas ujaka zapitkivao:

– Ujače, čija su ono goveda? Čija je ono kuća?

– Šta ja znam čija, valjda nekakvog čovjeka.

Čitavim putem od našeg sela do varoši ujak je znao čija je koja kuća, a gle ga sad – zar ima nešto na ovoj zemlji što moj ujak ne zna! E, u to je teško povjerovati.

Moj ujak, mali seoski trgovac, dosta je putovao po svijetu, imao mnogo knjiga i družio se s ljudima iz varoši, pa sam ja odnekud bio

uvjeren da je on najpametniji čovjek na svijetu. U tome me nije pokolebalo ni ovo što ne zna čije su ove kuće uz prugu, pa čak i kasnije u životu, kad sam upoznao bezbroj svakojakih ljudi, nijedan mi se nije učinio onako sređeno i trezveno pametan kao moj ujak. Nije on znao tamo razne budalaštine iz botanike, nego samo ono što treba čovjeku.

Šta da kažem o svom prvom susretu s đaćkim domom? Zbunila me i veličina zgrade, i zamršen raspored prostorija, i brojni đaci raznih uzrasta koji su, sasvim slobodno i s larmom, jurili gore-dolje uza stepenice.

Moj ujak, me đutim, nije se dao ničim zbuniti, on je radio ono što treba da se uradi. Pronašao je upravnika, mršava stroga čovjeka, zapisao me u domske knjige, pokazao mi moj krevet u prostranoj spavaonici, gurnuo pod nj drveni đaćki kofer, a onda je našao jednog poznatog starijeg đaka iz Bosanske Krupe, nekog Milu Škorića iz petog razreda, i zamolio ga:

– Deder, Mile, molim te, pripazi mi ovoga moga nećaka. Lajav je i nemiran, mogla bi ga djeca tući. Potom se okrenu meni.

– A ti – jezik za zube. Nijesu ovo više Hašani, tvoje selo, nego tuđi svijet!

S teškim suzama u o čima, kao da se rastajem od čitavog svog seoskog djetinjstva, ispratio sam ujaka do ulice. Tako bih tamo, gledajući za njim, ostao bogzna koliko da mi moj zaštitnik Škorić ne prebaci ruku preko ramena i ne reče, hrabreći me:

– Hajde, dosta suza, sad si ti gimnazijalac.

Gimnazijalac! Slaba utjeha. Daleko od svog sela, od kuće, od majke! Možda ih više nikad neću vidjeti! Na tu pomisao nezadrživo mi linuše suze, bujne, četverostruke, prosto da precrknem. Dobrodušni ali otvrdli Škorić samo me mirno potapša po leđima i progundā:

– De, de, dosta. Danas je četvrtak, za ručak su noklice s mesom i kolači. Tako nešto nisi ni vidio tamo u selu.

I tako, loše skrivajući suze, pokušao sam taj slavni ručak od četvrtka, pored nedjeljnog ručka jedini koji je vrijedilo pamtiti u konviktu. Pored mene je sjedio krupni Škorić, strugao već prazan tanjir i promuklo pitao redare:

– Ej, ti, vidider brzo ima li dodatka, jer ću te udaviti ko mačku.

II

Sad sam već treću godinu u internatu i postao sam stari prepečeni konviktaš. A šta to znači?

To ti je, po prilici, ovo:

– pravi iskusni konviktaš mora poznavati odlično, prije svega, svoj rođeni konvikt, zatim čitav Bihać i na koncu, okolinu Bihaća.

Naravno, najvažnije je poznavati sam konvikt, a u to spada: poznavanje prefekta (upravnika) i njegove ćudi, poznavanje kuvarice i poslužitelja. Treba, zatim, znati sve budžake gdje se možeš na miru sastajati i dogovarati sa svojim najboljim drugovima i, u slučaju kakve trke, brzo se sakriti od prefekta. Valja ti upoznati i sve ćoškove bašte, staru ćatrnju (bunar) u njoj i sve tajne prolaze u druge bašte, dvorišta i sokake.

Bihać moraš upoznati zbog mnogo ćega: zbog igrališta, aleja, parkova, jeftinih tezgi s voćem, poslastičarnica, kina i još mnogo ćega.

Okolina Bihaća za nas, djecu sa sela, bila je još interesantnija i milija od same varoši. Tamo je bilo bezbroj brežuljaka za švrljanje, ledina za igranje, divnih izvora i voćnjaka koji su slabo ćuvani. Tamo smo se nekako osjećali kao da smo ponovo došli u svoje rođeno selo na nedjeljni odmor.

I u trećoj godini ponovo se u internatu iskupilo ono isto staro društvo iz prve i druge godine. Evo, tu je opet Baja "Bajazit", Hamid "Rus", Krsto "Buva", Dule Dabić "Hajduk" i ostala bratija. Svi smo iz istog razreda, i svakog od njih poznajem bolje nego svoj rođeni džep, a šta se sve ne nađe u džepu jednog đaka, ne pitaj.

Svakog od tih svojih najboljih drugova moram pojedinaćno opisati, jer su oni toliko bili upleteni u moj konviktaški život i doživljaje da ćesto ni sâm znao nisam gdje završavam ja, a gdje poćinju oni.

Da najprije poćnemo s najkrupnijim, s Bajom.

Baja je zaista bio najkrupniji, najgrlatiji i najjaći đak u ćitavoj nićoj gimnaziji, a mogao se mirne duše mjeriti i s kojim hoćeš ućenikom iz viših razreda. U našem konviktu jedini je ispred njega bio moj mrki zaštitnik Mile Škorić, sad već u sedmom razredu.

Vjerovali ili ne, Baji je internat plaćala nekakva crkvena općtina, koja je za to dobila novac od nekog našeg iseljenika iz Amerike. Zato

je nosio nadimak "Crkveni sin", iako mu je mnogo bolje stajao i bio češće upotrebljavan turski naziv "Bajazit".

Zaista, Baja je imao pomalo i nekih crkvenjačkih i popovskih sklonosti. Čim bi se, recimo, u internatu pojavilo neko novo đaće, Baja bi mu prilazio, onako krupan, i, praveći se strašan, zagudio izduboka:

– Mali, ja sam odsad tvoj Bog otac. Jesi li upamtio, a?

– Jesam! – skrušeno je priznavao đaćić, zbunjen i uplašen i novom sredinom i ovim čudnim delijom.

– E, kad si upamtio, sad poljubi ruku u znak poštovanja. Dječaćić je ljubio pruženu ruku, a na rastanku Baja mu je ozbiljno napominjao:

– Kad od kuće dobiješ paket, sjeti se svoga Boga oca i nemoj sakrivati slaninu i kolače pred njegovim svetim licem.

Naravno, paket se nije krio, a grešno đaće počesto je čistilo i Bajine cipele, i to svojim priborom, sve dok ne bi upoznalo pravu Bajinu narav i prestalo ga se bojati. Dotle je već dolazila i nova žrtva i novo ljubljene ruku u znak vjernosti.

I odjeven je Baja bio nekako naročito, slično kakvom šumaru: debeli kaput od somota, jahaće čakšire od nepoderivog "štruksa" i visoke šumarske čarape izvezene pri vrhu runolistom. Cipele, naravno, prave kranjske bakandže s krupnim zubastim ekserima. Zimskog kaputa nikad nije imao, a umjesto njega za velikih mećava, nosio je nekakvu staru žandarsku kabanicu, krutu i tvrdu kao da je od lima.

Kad bi ga vidjeli u njoj, đaci bi se odmah sjetili jedne stare pjesme o Baji:

– Kabanicu Baja ima, počela je prava zima.

Kad bismo kretali u kakav tajni pohod, naročito izvan grada, to se nije moglo zamisliti bez Baje. On je uvijek bio spreman za takve stvari i obično je, za svaki slučaj, pripitkivao:

– Hoće li tamo trebati koga istući da ponesem "givikt?" Baš sam se uželio makljaže. "Givikt" je bio jedan teg od pola kile, uzet vrag zna sa čije vage, i on je Baji služio kao vrlo opasno ubojno oružje. U konviktu se Baja nije njime služio, ali na raznim izletima i pohodima – e, tu je "givikt" uvijek bio spreman u džepu.

Sve to na stranu, ali evo po čemu je Baja bio najčuveniji

Onako krupan i neobičan, on je brzo svakom upadao u oči i postajao začas predmet šala, čuđenja, podsmijeha i raznovrsnih viceva. Polovina internatskih šala i doskočica odnosila se na Bajju i na njegove doživljaje, ali je on pronašao vrlo uspješno način da se od njih brani.

Evo kako.

Jednostavno je kupio jednu svežu čicu i u nju zavodio imena onih đaka koji mu se smiju rugati, ali mu zato, na ime članarine, plaćaju po pola dinara mjesečno. Ko, dakle, želi, bez straha od batina, da se do mile volje podruguje Bajji, ima samo da se učlani u njegov "tefter", plati, i stvar je u redu.

Vidiš, na primjer, nekog prćastog švrću, nema u njemu ni metar i dvadeset, kako sasvim slobodno zaustavlja golemog Bajju i podsmješljivo pijuče;

– O, Bajja, kako si ti ono kod svoje tetke pojeo kvočku?

Bajja na to samo iskrlješti o čijem zarezu i već posegne svojom ogromnom ručerdom da mališana pogradi za vrat, ali se za tren oka predomisli, vadi svoju bilježnicu, pa kad vidi da je đakić platio članarinu, on ga samo potapše po ramenu.

– Hvala, brate, hvala! Jeste, skinuo sam kvočku s jaja i pojeo dok je tetka bila na crkvenom saboru.

Svaki od nas zato se trudio da u toku mjeseca nabavi po jedan dinar: pola za Crveni krst, a pola Bajji.

A pola dinara, bogami, bila je tada dosta velika para naročito za nas đake.

Svake godine, dvadeset prvog maja slavljen je u konviktu Bajin rođendan. Pravo učešća na toj svečanosti imali su, naravno, samo oni konviktaši koji su bili u Bajinoj bilježnici i plaćali članarinu.

Bila je to vrlo vesela proslava, s povorkom i bakljadom, izvođena u internatskoj bašti, negdje pred samu večeru, kad je naš prefekt redovno sjedio u nekoj krčmi kod mosta.

U povorci su se nosile sve internatske kante, metle, gaće na štapu, zapaljene novine i krpetine, glavati suncokreti iščupani iz bašte, bubnjalo se i u horu pjevalo:

– U mjesecu maju majka rodi Bajju. Dvadesetog maja rodio se Bajja. Poslije bakljade, na večeri, svaki je učesnik prilagao ponešto od svoje večere u Bajin tanjir tako da se pred slavljenikom stvarala

čitava gomila od hljeba, mesa, krompira i svega ostalog. A Baja je samo zadovoljno groktao, širio laktove i uzvikivao:

– Ohoho, carsko krkanje!

Eto, takav je bio jedan od mojih najboljih prijatelja Baja Bajazit.

A sada da pređemo na drugoga, na Hamida "Rusa".

Hamid je bio ple ćat onizak dječak, kratkih nogu i veoma dugih ruku, čak do koljena. Bio je poznat po svojoj uzrečici "brate slatki" i po tome što je uvijek, zabrinuto i s lakim strahom, mislio na školske lekcije.

Beremo mi, recimo, orahe negdje uz cestu blizu Bihaća, a istom ti se sa susjedne grane javlja Hamid:

– Brate slatki, ko ono ubi Murata?

– Koga Murata? – prezamo mi i prva nam je misao da je to sigurno bio neki Murat koji je krao tuđe orahe, ovako kao mi, pa ga ukokali iz puške.

– Ma cara Murata, brate slatki, onoga s Kosova.

– Idi bestraga i ti i on! – povraćamo se mi od straha. – Ubio ga Miloš Obilić, a šteta što nije i tebe.

Posebna je priča kako je Hamid zaradio nadimak "Rus".

On je prve godine stanovao u internatu muslimanskog dobrotvornog društva "Gajret", čiji su pitomci svakog petka morali ići u džamiju na molitvu.

– Brate slatki, vi znate da muslimani, kad ulaze u džamiju, moraju pred ulazom skinuti cipele – pričao nam je on. – I jednog petka, tako, brate slatki, ja ti se izvučem iz džamije, pa sve one cipele ispred vrata pomiješam i razbacam, nigdje jedna s drugom nije ostala.

– Ehe, pa šta će onda biti? – pitali smo mi.

– Eh šta! Brate slatki, kad ljudi navališe iz džamije, pa drž' tamo-amo po onoj gomili, zavadiše se, počupaše za brade, udri jedan drugog cipelom. Dopade i hodža: "Ko je to uradio, ko je izlazio?" Potkaza neko da sam to ja.

– A šta onda hodža?

– Eh, šta! Brate slatki, kad li me zdipi za uši pa uvrći, uvrći kao da cijedi mokro ćebe. Hamide, veli, Rusu jedan, bezbožniče, zar tako, a? Jedva me pusti, a ja onda u Gajretov dom pa svoj kofer na leđa.

– Kuda? – pita hodža.

– U Prosvjetin đaćki dom.

– Zar tamo, među pravoslavce, da jedeš kmetinu? – zabezeknu se hodža. – O, Rusu jedan!

– A zašto ne, brate slatki? Pravoslavci su meni isto tako dobri drugovi kao i muslimani, a kmetinu volim deset puta više od tvoje kozetine.

Ostade tako hodža u čudu, a Hamid se preseli u Prosvjetin dom, gdje ga objeručke primismo mi, njegovi razredni drugovi. Volili smo ga zaista više nego ma koga "pravoslavca". Vodili smo ga čak i u crkvu, nedjeljom, kad bi nas vjeroučitelj tamo potjerao i divno smo se zabavljali kad bi Hamid, usred popovog pojanja, odjednom zabrinuto upitao:

– Brate slatki, koliko ono grba ima jednogrba kamila?

– Šest! – dobacio bi neko i onda bi čitava naša gomila prasnula u takav prigušen smijeh da je dežurni nastavnik samo ljutite šištao:

– Ej ti, Rusu, nije ovo tvoja džamija pa da po njoj miješaš cipele!

I po našem internatu često su osvitale ispremiještane naše cipele, ali nikada niko nije uhvatio Hamida "na djelu". Ipak, kad god bi prefekt za to saznao, Hamid je bio kažnjavao bez obzira da li je to njegovo ili čije tuđe maslo.

– Ti si to izmislio, zato i snosi kaznu.

Naša iskrena dje čačka ljubav prema našem drugu Hamidu dala je ploda mnogo godina kasnije. U Bosni, vjerski krvavo zavađenoj, on je 1941. bio jedan od prvih muslimanskih omladinaca koji je pošao u partizane da se zajedno sa svojom srpskom i hrvatskom braćom bori za slobodu porobljene domovine.

Poginuo je pred Bosanskom Krupom, na položaju Periši ća Zid, kao borac Osme krajiške brigade, braneći srpska sela od njemačkih palikuća. Na njegov grob neka pažljiva ruka često položi buket onoga divnog i nježnog poljskog cvijeća koje tako brzo vene.

– Brate slatki, dobrog naroda! – što bi rekao Hamid.

Tre ći moj drug koga hoću da vam opišem zvao se Krsto, a nosio je nadimak "Buva". Bio je to sitan, crn i poskočan dječak, zaista prava buva. Bio je nenadmašiv majstor za sve vrste penjanja, puzanja, preskakivanja, upadanja, propadanja, sakrivanja, podvaljivanja itd. Nije se plašio ni visine, ni dubine, ni mraka, ni zmija. Za njega su još davno konviktaši sročili pjesmu:

Akrobota prve vrste
to je glavom Buva Krste,
brze noge, žive oči,
sam će sebe da preskoči.

U našim internatskim spavaonicama imali smo gvozdene krevete na rasklapanje. I često bi se desilo da vam neko, krišom, raskopča glavne spone kreveta, i potrebno je samo da sjednete ili se prućite po postelji pa da se sve s treskom rastavi i tresne na pod. Za te stvari, naravno, najveći majstor bio je mali Krsto. Ponekad je znao da raskopča krevete čitavoj drugoj spavaonici (mi smo bili u prvoj), pa kad bi đaci naveče trkom požurili na spavanje, nastao bi tresak kao da puca mitraljez: tras-tras-tras-tras!

Trenutak-dva poslije takvog loma, iz druge spavaonice odjeknuo bi ljutit poklič: – Braćo, juriš na Krstu!

Čitava rulja, razbarušena, upadala bi u našu spavaonicu derući se:

– Krstu na srijedu da ga premlatimo!

Jest, vraga! Znaju ći šta mu se sprema, okretni Buva već bi se brže-bolje negdje sakrio: pod nečiji krevet, na tavan ili čak i u neprijateljsku spavaonicu. Jednom ga nađosmo gdje visi na čaršavu ispod prozora sa spoljne strane.

Drugi put, opet, Krsto na svom krevetu zamota u ćebad čitav naramak drva, a kad progonioci stigoše, oni sručiše čitavu kišu bubotina na onu zamotanu gomilu i grdno se izubijaše po rukama. Lukavi Krsto iskoristi tu gužvu, pa se uvuče u njihovu spavaonicu i temeljito im ispretura i pomiješa ćebad, jastuke i papuče. Malo kasnije oko toga se izrodi čitava tuča, upade spolja čak i policajac Šico da vidi kakva je to galama, pa i njemu nabije na glavu jedno ćebe i još neko povika:

– Drž' ga, evo Krste!

Dok se vidjelo da je to zabuna, policajac Šico bio je ljudski izleman, izbubetan, izmecan, propušten kroz šake i još poliven vodom.

Kasnije, kad se oko toga vodila istraga, nikako se nije moglo ustanoviti ko je Šici nabio ćebe na glavu. Sumnjalo se na mog starog zaštitnika Milu Škorića, a on je samo lukavo škiljio ispod svojih debelih obrva i gudio:

– Bože me sačuvaj od toga posla, ja poštujem policiju.

Šico je ina će bio zakleti đlački neprijatelj, gonio nas je sa űetaliűta, ispred kina, s pijace i neumorno nas tuűakao direktoru űkole. Zato je vijest o njegovu stradaniju radosno odjeknula u svakom đlačkom srcu. Naravno, nikla je čak i podrugljiva pjesmica:

Stani űico, da ja pitam tebe:
je l' ti teűko konviktaűko ćebe?

Poslije ovoga doga đaja sa űicom, Krsto Buva postade joű slavniji i omiljeniji u naűem konviktu, pa su mu rado praűtali sve njegove podvale, a njih je bilo bezbroj. Zategao bi uveče jak i tanak kanap gdje god preko hodnika ili u dvoriűtu, pa smo lomili vratove preko njega; nad poluotvorena vrata stavljao je bokal pun vode i ko bi prvi naiűao, sve bi mu se srućilo za vrat, noću je tvrde spavaće mazao po licu crnom maűću za cipele pa kad bi se dotićni probudio u ćudu bi povikao:

– űta je ovo, ljudi, lice mi se zdrvenilo, ne mogu se ni nasmijati? Sasvim je razumljivo da se nijedan veći podvig naűe konviktaűke grupe nije mogao zamisliti bez ovakvog objeűenjaka kakav je bio Krsto Buva.

Ć etvrta delija iz naűe slavne druűine bio je svojeglavi, ćudljivi prznica, svađalica i ukoljica Dule Dabić, zvani "Hajduk". Na jedno uvo bio je potpuno gluv, pa je zbog toga uvijek nosio glavu nakrivo i zirkao nepovjerljivo u svakoga ko bi neűto govorio kao da će reći:

– Ti se to meni neűto rugaű, a?

Dule je bio rodom iz sela Gornje Suvaje, zato smo, kad god bismo htjeli da ga naljutimo, u horu vikali:

Dule Dabić, gluvaja, selo Gornja Suvaja!

Bio je to djećak crn, koűtunjav i mrűav, uvijek neoűiűan i vjećito gladan. Bilo kad i bilo pri kom poslu, on je uvijek pitao samo o jelu.

– Braćo skauti, űta li će danas biti za rućak?

Nazivao nas je "skautima" zbog toga űto je u Biha ću tih godina postojalo vrlo brojno druűtvo skauta (planinara), u koje nije bio ućlanjen nijedan od nas, jer smo o űumi i prirodi znali daleko viűe nego skauti Bihaća.

Dule je u konviktu bio poznat po tome űto je mogao za ćas da otkljuća svaki orman i svaki đlački kofer. Sazna li da u nećijem koferu ima kakvog jela ili da je neko od kuće dobio paket s hranom, gotovo

je – Dule će obnoć otvoriti skrovište ma kako bilo zaključano i spiskati slaninu, kolače, kobasice ili ne znam kakvo jelo unutra bilo.

– Braćo skauti, ja samo pogledam kofer s jelom, a on se već sam otvara! – ozbiljno je tvrdio on.

O njemu je u konviktu kružila pjesma:

Koliko je u godini dana,
toliko sam otključa ormana.

Koliko je na kokoški pera,
toliko sam pokrao kofera.

Koliko je Srba i Hrvata,
toliko sam provalio vrata.

Jedini kofer koji je u konviktu bio otključan i u koji Dule gotovo nije ni zavirio, to je bio njegov sirotinjski kofer, bez brave, gotovo prazan. Ono stvari što je imao, sve je držao u ladici svoga stola, u učionici: par veša, dvoje čarape, peškir i malo školskog pribora.

Dosjetljivi Krsto Buva zato je čitave jedne godine sve što bi dobio od hrane krio u Dulin kofer, jer se ovaj nikad nije sjećao da tu priviri. Tek jednom, slučajno, on otkri tu Buvinu smicalicu i otada je svaki dan zavirivao u svoj kofer gundajući:

– Ček da vidimo da se nije što ulovilo!

Zbog svega ovoga Dule je još prve godine u konviktu dobio nadimak Dule Dabić Hajduk ili, skraćeno De-De-Ha, kako smo ga obično zvali.

Kad se dobro naljuti, prgavi Dule bio je neustrašiv i on je bio jedini konviktaš koji se smjelo zalijetao čak i na samog Baju Bajazita. Ogromni Baja na to se samo grohotom smijao i branio se kao u šali:

– Iš, ne praši! Nemam o šta givikt krvaviti.

Ina će kad bi se u konviktu desio bilo kakav nered, tuča, svađa, šteta, odmah je bilo jasno da je tu, na neki način, umiješan i De-De-Ha. Takve stvari njega su privlačile kao magnet. To je znao i naš prefekt, pa čim bi čuo za kakvu gužvu u konviktu, prvo mu je bilo da Dušanu izrekne kaznu:

– Dule Dabi ć, dva dana bez doručka! Tako naš zlosrećni De-De-Ha nije gotovo nikad ni doručkovao, rijetko je ručao, a još rjeđe večerao. Nije zato ni čudo što je provaljivao u tuđe kofere i što je bio suv kao bakalar ili kakav hrišćanski velikomučenički isposnik.

Eto to su bila četiri glavna junaka naše slavne konviktaške družine iz trećeg razreda gimnazije. Pored njih je bilo još sedam-osam delija, svaki zanimljiv na svoj način i svaki s nadimkom: Ljubo "Kljusina", Milan "Snašica", Gojko "Čukan", Ratko "Krakija" itd.

Zbog našeg druželjublja, srda čnosti i uvijek dobrog raspoloženja, uživali smo punu zaštitu Mile Škorića i najboljih đaka iz viših razreda. Međutim, prefektove ulizice i potkazivači vječito su nas tužakali i iskorištavali svaku priliku da nam napakoste. Mi smo im se svetili kako smo najbolje znali i umjeli.

III

Za vrijeme posljednjeg školskog raspusta odigrali su se krupni i za nas đake veoma uzbudljivi događaji: pohvatani su posljednji "hajduci" Bosanske krajine i zatvoreni u čuvenu bihaćku "Kulu".

Ti nadaleko poznati hajduci bili su, u stvari, okorjeli, smjeli i opasni drumski razbojnici. Sačekivali su i pljačkali trgovce i ostale putnike po pustim drumovima u planinama Grmeču i Plješivici. Upadali su obnoć i u kuće bogatijih seljaka naoružani karabinima i otimali novac i odjeću, a ponekad su se, preobučeni, uvlačili i u krajiške varošice i noću pljačkali bogatije ljude.

Nekoliko puta razbojnici su se sukobili sa žandarmerijskim potjerama i onda bi se zametnula čitava bitka. S obje strane žestoko su praskali karabini i fijukala zrna. Vođa razbojničke bande, Karanović, bio je poznat kao vrlo dobar strijelac, i često su, poslije takve borbe, stizala u Bihać pokrivena seljačka kola vozeći poginule žandare.

– Evo ih, voze ih! – za čas bi odjeknulo našim internatom, i mi bismo glavačke istrčali na ulicu i u pobožnoj tišini pratili pogledom kola s ginjenicima. Kako li su nam tada nedohvatni i strašni izgledali ti posljednji krajiški hajduci! Po čitavu nedjelju ne bismo smjeli otići na izlet ni u najbližu šumicu u okolini Bihaća.

Najpoznatiji članovi bande bili su, pored vođe Karanovića, neki Tomljenović, Rodić i Bajin prvi komšija Mile Mutić.

Banda je na prevaru pohvatana u jednoj osamljenoj seoskoj kući pod samom planinom. Priča se da su ih opili vinom u koje je bilo usuto neko uspavljujuće sredstvo. Sada su svi, zajedno sa jatacima, dobro čuvani, ležali u Kuli.

Kula se nalazila u samom centru Bihaća, preko puta katoličke crkve. To je visoka četvorouglasta građevina vrlo debelih zidova. Kažu da je zidana po naređenju ugarskog kralja Matije Korvina.

Prvih dana, sve dok se nismo privikli, mi đaci sa strahom smo prolazili kraj te sive kamene Kule s debelim rešetkama na prozorima i s mrkim naoružanim stražarom pred kapijom. To je za nas bilo najtajanstvenije mjesto u čitavom Bihaću.

A tek možete da zamislite kakva nam se Kula činila onda kad smo čuli da se u njoj nalaze Karanović i čitava njegova družina.

– Ih, da sad mene hoće tamo da pritvore! – priželjkivao je Baja Bajazit. – Odmah bih prišao Mili Mutiću i kazao mu: zdravo komšija! Naravno, svi smo Baji zavidjeli. Nije šala imati komšiju hajduka. U neku ruku to mu dođe kao da si i ti sam pomalo hajduk.

Nije prošlo dugo vremena od početka školske godine, a hajduke počеше sprovoditi iz Kule u sudsku zgradu na suđenje.

Eh, to je za đake bio jedinstven i dotada neviđen prizor. Sjećam se, velike gužve i gungule bilo je kad je u Bihać dolazio pravoslavni patrijarh, ali ovo s razbojnicima bilo je deset puta uzbudljivije i ljepše, s više policije, pušaka i lanaca.

Razbojnici, njih desetak, bili su okovani i još uz to povezani lancima, sve dvojica po dvojica. Išli su sredinom ulice, a oko njih je bio gust kordon od zatvorskih stražara, žandara i policajaca. Sve se to presijavalo od pušaka, sabalja, lanaca, dugmadi i kokardi. Prolazili su u mukloj tišini. Čulo se samo zveckanje lanaca i trupkanje potkovanih cokula.

Naprijed, u crnoj šubari, mrk i visok, stupao je vođa bande Karanović, a pored njega, vezan ruku o ruku, široki Tomljenović s crvenom ličkom kapom na glavi. Iza njih, u paru, Rodić i Mutić, a onda ostali.

Povorka je, na svom putu prema sudu, morala da prođe kraj gimnazije i čim se čulo zveckanje lanaca, neko bi u razredu povikao:
– Eto ih!

Svi bismo poskakali na noge, nastava se prekidala, a čitav razred, načetan na prozore, bez daha je pratio čudnu povorku. Baja Bajazit samo je huktao i priželjkivao:

– Jadna majko, kad li ću ja jednom dočekati da me ovako sprovode pa da me čitav Bihać gleda!

– Braćo skauti, ja sam to već i sad zaradio! – tvrdio je svoje glavi De-De-Ha.

Jednom na času vjeronauke umalo ne nastradasmo zbog hajduka. Sjećam se, vjeroučitelj je upravo pričao kako će Isus Hristos ponovo doći na zemlju i svi sveci zajedno s njim, kad Krsto Buva odjednom viknu:

– Evo ih!

Zanesen u pričanje, vjeroučitelj se trže i problijedi.

– Koga, dijete? Je li svetaca?

– Hajduka! Evo ih, vode ih!

Pop se tako naljuti da brzopletom Krsti odalami zaušnicu, a ovaj, na odmoru, iskreno nam priznade:

– Zvijezde sam vidio kad me pop klepi, ali sveca baš nijednog.

IV

Jedne mračne noći u konviktu nas uzbudi pucnjava koja je dopirala s druge strane Une, odnekud od Kule.

– Sigurno tuku hajduke! – reče Baja.

Na dan-dva prije toga četvorica iz bande bili su osuđeni na smrt: Karanović, Tomljenović, Rodić i Mutić. De-De-Ha, koji se najbolje razumijevao u kazne i osude, izreče uvjerljivo:

– Ne, njih neće strijeljati nego vješati. Međutim, pucnjava se i dalje nastavljala sve se više udaljujući ka periferiji varoši, prema granici Like. De-De-Ha mirno izjavi:

– Pobjegoše hajduci!

– Pobježe tvoj nos! – naljuti se Baja. – Kad je još neko iz Kule pobjegao!

– Pobjegao je Langa, pobjegao Krivovrat! – mirno završi De-De-Ha, i mi se tek tada sjetismo priče o toj dvojici razbojnika za koje se zaista pričalo da su pobjegli iz bihaćke Kule. Krivovrat je kasnije uhvaćen, a za Langom se već godinama uzaludno tragalo.

Sjutradan se zaista obistini ono što je De-De-Ha tvrdio: četvorica na smrt osuđenih, Karanović, Tomljenović, Rodić i Mutić, oteli su ključaru ključeve, sjurili se u stražaru, pograbili puške, ubili stražara pred Kulom i onako okovani pobjegli nekud prema planini Plješivici.

– Ihaj, pobjegli hajduci! – radosno je odjekivalo čitavim konviktom. Po čitavom gradu toga jutra samo se o tome pričalo. Već se saznalo kako se ključar Jovo Brdar načinio mrtav kad ga je Karanović

maznuo svojom gvozdenom pesnicom i za čitavo vrijeme gužve i pucnjave ostao da leži na stepenicama pred ćelijom. Policija se, kažu, posakrivala: neko u park, neko pod most, a neki su se, bogami, nabili u stari opštinski nužnik nad Unom, pa se truli patos pod njima provalio i oni su svi popadali u vodu. Među njima je, na radost sviju nas, bio i stari đaćki dušmanin, policajac Šico. I odmah mu je neko ispjevao rugalicu:

Bježi, Sico, zarana,
eto zmaja Karana.

Ide Karan s puškom punom,
zaplivao Šico Unom.

Pjesmica, kao što se vidi, nije bila bogzna kako dotjerana, ali je đacima došla kao poručena da se narugaju svom zakletom neprijatelju.

Toga znamenitog dana nikom se od nas nije u čilo, nit' je ko pazio na času. Uostalom, ni našim nastavnicima nije bilo ni do čega. Svaki čas virkali su na prozor čim bi se čuo bat cokula neke od žandarmerijskih četa koje su stizale sa stanice i kretale u potjeru.

– Uhvatiće moju pokojnu babu za taban! – zlurado je gundao Baja Bajazit. – Ne da se moj komšija Mutić.

Sljede ćeg dana doznadosmo nove pojedinosti o bjeguncima. Onako u bukagijama, stigli su čak u selo Nebljuse, u Lici, gdje im je seoski kovač poskidao okove, a onda su okrenuli nekud prema Bosni.

– Sigurno u moje selo, tamo Mutića neće niko izdati – reče nam Baja. – Odoh, bogami, i ja malo do kuće.

Zaista, toga istog večera, pod izgovorom da mu je tetka na samrti, Baja je sjeo u voz i otprašio u svoje selo.

Kako li smo mu svi redom zavidjeli!

V

Tre ćeg dana poslije Bajina odlaska novine donesoše opširan izvještaj o velikom okršaju između žandarmerije i odbjeglih razbojnika, i to baš u Bajinom selu. U noćnoj borbi na ivici sela poginulo je i ranjeno nekoliko žandara, a po svim znacima ranjen je i jedan od razbojnika, jer su na mjestu borbe, u hajdučkoj busiji, nađene krvave krpe od nečije pocijepane košulje.

– Ih, blago Baji, makar se naslušao pušaka! – zavidljivo smo pričali mi jedva čekajući kad li će se on vratiti iz sela.

Baja se vratio tek peti dan, važan i svečan kao kakav vojskovođa, a zajedno s njim stiže uzbudljiva vijest:

– Tomljenović ranjen i uhvaćen!

Da stvar bude još zanimljivija, od Baje smo odmah saznali da je hajduk Tomljenović pronađen ranjen u pojati njegove tetke. Sluga, govedar, čim ga je spazio u slami, dao je tabanima vatru i odjurio do škole, gdje je logorovala čitava četa žandara.

– Kuku ljudi, puna pojata hajduka!

Pojata je za tili čas bila opkoljena. Baja, koji je sve to posmatrao krišom s tavanskog prozora tetkine kuće, opširno nam je pričao čitav taj događaj.

– Braćo konviktaši, da ste samo vidjeli te strahote! Dva mitraljeza uperena u vrata pojate, deset narednika, sve brkati Ličani, s nategnutim puškama primiču se u polukrugu pojati, a hajduk, sav crn i bradat, ispuzao četveronoške na vrata...

– A zašto četveronoške? – čudimo se mi.

– Ranjen je u obje noge, kroz listove, pa ne može ići. Ispuzao tako on, sjeo i digao ruke, a žandarima ipak puške dršću u rukama... Eh, ko to nije vidio...

Bajinu zanimljivu priču brzo je pomračio jedan iznenadan događaj: za poslužitelja u konviktu došao je onaj ključar iz bihačke Kule, Jovo Brdar. Iz Kule su ga otpustili zato što su njegovom neoprežnošću hajduci dograbili ključeve i otvorili vrata, ali je ipak primljen na rad u konviktu da ne bi ostao bez hljeba i službe.

Našoj radosti, razumije se, nigdje kraja. Ej, hajdučki ključar postao naš poslužitelj, nije to mala stvar.

Jovo Brdar bio je čovjek srednjih godina, preplanuo i crn poput Arapina. Još uvijek je nosio neke poluvojničke čakšire, cokule i šajkaču.

Naša graja i trka po konviktu očito ga je zbunjivala, jer na tako nešto nije bio navikao u Kuli, pa je na svaki naš nestašluk samo začuđeno uzviknuo:

– Pazi ga – skandal!

Odmah smo zapazili tu njegovu uzrečicu i već treći dan po njegovu

dolasku u konvikt, Baji se nehotice ote:

– Nije loš čovjek ovaj Skandal.

Tako crni Jovo za čas dobi nadimak "Skandal", iako smo te iste nedjelje saznali i njegov stari nadimak iz Kule: tamo su ga zvali Jovo "Ponedjeljak". Otkuda i kako je dobio to ime, nismo nikako mogli saznati. Tek mnogo kasnije neko je pričao da ga je tako krstio razbojnik Krivovrat.

Prva nam je briga bila da potpuno ispitamo Jovu kako su mu hajduci oteli ključeve i sjurili se niz stepenice Kule. Počinjući priču, on bi se samo pipnuo za uvo i dreknuo:

– Skandal! Kad me Karan zveknu po glavi, ja se pružih po stepenicama i napravih se mrtav-mrtvicijat. Jure oni preko mene, ja stiskao zube pa ćutim, ali kad mi jedan stade cokulom na uvo, ja umalo ne dreknuh: skandal!

Smijali smo se tome naglas, od srca, a sve je to, čini nam se, blagotvorno djelovalo na surovu ključarevu dušu, otvrdlu u vječitom druženju s razbojnicima. Počeo je da se smekšava, da se smije i šali, a jednog dana on u povjerenju priznade Baji:

– Prefekt mi je naredio da špijuniram šta đaci rade i govore pa da mu sve dojavljujem. Pazite zato što radite. Ne pričajte ništa preda mnom, jer ja neću znati da ćutim i sve ću prefektu kazati,

– Zašto ćeš kazivati kad si naš prijatelj? – čudili smo se mi.

– Eh zašto! Naredba je naredba! Mene su tako u Kuli nau čili, i ja ne znam drukčije, što god me vlast upita, ja odmah kažem. Jednom sam potkazao čak i svog rođenog ćaću, pa su ga pritvorili u buvaru.

Evo nas u prostranoj internatskoj u čionici. Sjedimo sve dva i dva za stolom, a stolovi su, opet, poredani u dva reda, pa učionica liči na neki razred. Jedino što u ćošku nema table, a uvrh sobe, umjesto katedre, na-lazi se paziteljev sto.

Pazitelj! Ta ko od nas konviktaša ne zna za to omrznuo ime i šta ono znači!

Pazitelj je obi čno đak iz najstarijeg razreda koga je prefekt odabrao da pazi na red i mir za vrijeme učenja. To je uvijek neki prefektov miljenik, ulizica i potkazivač, koji prefekta obavještava o svemu što se dešava među konviktašima. On mu prijavi i ko se uveče kasno vratio iz grada, ko se buni zbog loše hrane, ko se u spavaonici tukao jastucima itd.

Za vrijeme časova učenja pred paziteljem uvijek leži na stolu "crna knjiga". To je debela, tvrdo ukoričena sveska u kojoj svakom od nas pripada po jedan list: tamo ti je upisano ime i prezime, a ispod toga pazitelj zapisuje tvoje istupe i greške za vrijeme učenja. Subotom prefekt izriče kazne prestupnicima.

Kažnjavaju nas oduzimanjem doručka, ručka, večere i zabranom izlaska u grad, naročito nedjeljom.

Kao što rekoh, svak u crnoj knjizi ima po jedan svoj list, a Dule Dabić sam ima tri lista. Gotovo i ne prođe dan da njega zbog nečeg ne zapišu, a već koliko je puta kažnjen, to ni on sam ne zna. Kad se subotom čitaju kazne, već unaprijed možeš znati da ćeš čuti i ovo:

"Dule Dabić, tri dana bez doručka, u nedjelju bez ručka, u nedjelju popodne zabranjen izlazak u grad."

De-De-Ha je na kraju sasvim prestao da dolazi na doručak i potpuno se od njega odvikao, ali se nikako nije mogao pomiriti s tim da nedjeljom ne izlazi zajedno s nama u šetnju po okolini Bihaća: na izvor Privilice i Klokota, na brdašce Spomenik, na stari grad Sokolac i u sela Pokoj i Pritoku.

Jednom pazitelj, videći da De-De-Ha u nedjeljno popodne kreće s nama na izlet iako je bio kažnjen, pokuša da ga vrati, ali De-De-Ha potegnu ispod kaputa nekakvu staru handžarinu i zloslutno reče:

– Samo me dirni il' prijavi prefektu, ovo će ti suditi!

Dobro se znalo da De-De-Ha održava svoju riječ i da sve dobro pamti, zato se pazitelj brzo poizmače i nekud izgubi bez riječi.

Kakvi li su, u stvari, izgledali ti naši veliki grijesi i prestupi zbog kojih smo tako surovo kažnjavani, da ostajemo bez hrane i šetnje, onoga što je djetetu najpotrebnije, može se dobro vidjeti iz njihovog popisa u crnoj knjizi.

Evo, na primjer, šta je zapisano samo jednog dana, u toku našeg dvočasovnog učenja:

"Krsto Babić provlačio se ispod stola.

Baja lovio muve i bekeljio se na sijalicu. Dule Dabić vadio nož na Baju.

Hamid se bockao olovkom i proturao ceduljice.

Gojko Cukan zaspao nad knjigom.

Milan Snašica vezao Gojka za nogu od stola."

Sami ćete priznati, bez ovakvih sitnih nestařluka teřko je izdržati dva ćasa ućenja, jer svi smo bili ųivahni i zdravi djećaci. Ali deder ti to dokaųi jednom tupom i zlobnom pazitelju.

Kad sve ovo znate, onda ve ć možete zamisliti koliko smo svi mi mrzili crnu knjigu. Ona je za nas bila olićenje sviju naših nevolja i stradanja. Kad bismo nju jednom uniřtili, ćinilo sam se, postali bismo najslobodniji i najsrećniji ljudi na ovome svijetu.

I pazitelja smo mrzili isto toliko kao i njegovu crnu knjigu. A naš pazitelj zaista je bio takav da nikom nije ni padalo na um da ga voli.

Bio je to sin nekog bifedųije iz jedne obliųnje varořice, debeljuřan i uobraųen osmořkolac. Vjećito se lickao pred ogledalom i mazao kosu nekakvom pomadom ćudna mirisa, pa ga konviktaři zbog nje prozvaře "Smrdonja".

Smrdonja! E, to mu je ime zaista odlićno pristajalo i svaka ćast i hvala Baji, koji ga je izmislio.

– Eto, izletjelo mi samo iz usta! – priznavao je Baja Bajazit kad smo ga pitali kako je uspio da za pazitelja izmisli tako prekrasan nadimak...

Sjedimo, dakle, na ćasu ućenja i razmiřljamo kako ćemo izvesti jednu malu osvetu nad našim paziteljem. Plan smo već skovali prije poćetka ćasa, a sad ga samo treba izvesti.

Evo o ćemu se radi.

Joř odmah poslije ru ćka pazitelj Smrdonja slao je u varoř našeg novog kolegu, Kořutića, da mu kupi kutiju "rahatlokuma", onih divnih slatkiřa koje tako vjeřto pravi stari poslastićar Murat. Razumije se, nije mu ni padalo na um da pořalje nekog od nas, recimo Dulu Dabića, jer bi taj izvadio bar jedan komad iz kutije, pa kud puklo da puklo.

– E, znam ja u ćemu je stvar! – odmah se dosjetio De-De-Ha. – Većeras pazitelj ide na sastanak s Marom Zorić iz řestog razreda, a ona voli rahatlokume viře nego svoj nos. Vidio sam ja to.

– Kad si vidio? – za ćudi se Baja.

– Znař kad. Prekjuće, uveće, bio sam se pritajio u onome mraćnom ćošku ųegar-aleje, kod malih vrata, ćekao sam Toju iz ųegara da ga izlemam, kad li odnekud ispade naš Smrdonja s Marom.

– A řta ti, brate slatki? – uzbudi se Hamid Rus.

– Eh řta! Nije bilo druge, nego ti ja brzo řmugnem pod prvu klupu pa

se tu pritajim.

– A oni? – dahnu Hamid bečeći oči.

– A i oni – tap-tap kroz mrak! – pa sjedoše na onu istu klupu, šta ću sad, braćo skauti!

– Pa šta će biti dalje?

– Po čuj ti samo! Čim sjedoše, Mara zacvrkuta: "Jesi li donio ratluke?" "Jesam, evo ih!" – veli on. Izvadi onda pazitelj kutiju pa je stavi između njih dvoje. Vade jedan po jedan komad i mljackaju, a između letava na klupi sipi šećerni prah pravo meni po nosu. Ja, bogami, isplazih jezik da i na njega štogod padne.

– Uh, uh! – huknu Hamid.

– Na kraju, bogami, ja ti ne mogoh izdržati – nastavljao je De-De-Ha – nego ti lagano izvukoh ruku ispod klupe pa s njom pravo u kutiju. Istog časa na moje prste spusti se Smrdonjina ruka...

– Aoj, da se spustila na moju ruku! – zareža Baja. – Više bih volio magareće kopito.

– Spusti on ruku i poče me milovati po prstima, misli da su Marini, a sve tepa: "Slatka moja rukico, mila Maro!" – a ja ni živ ni mrtav.

– Pa kako se izvuče iz toga? – pita Hamid.

– Jedva nekako. Tek on što podiže svoju ruku a ja svojom pod klupu. Tu ti se kasnije dogovoriše da pazitelj dođe večeras na sastanak na isto mjesto, opet s kutijom rahatlokuma.

– E, onda mu se večeras valja osvetiti – predlagao je Baja. – Deder da nešto smislimo.

Najpametnije što smo smislili bilo je to da mu iz kutije krišom izvadimo rahatlokum, a da umjesto njega stavimo sredine od običnog hljeba. Već smo svaki od svog komada hljeba odvojili pomalo sredine, stavili u jednu kesu i sad je De-De-Ha, kao najvještiji, imao zadatak da iz paziteljeve kutije izvadi ratluke, a umjesto njih stavi hljeb i da kutiju opet pažljivo zalijepi sa strane.

– Bar je to lako – uvjeravao nas je drski De-De-Ha. Kutija se nalazila u paziteljevom jesenjem kaputu, a kaput je, za vrijeme učenja, visio u hodniku o čiviluku. Trebalo je zato da na času učenja De-De-Ha iziđe napolje i da brže-bolje obavi zamjenu.

Zbog toga namjeravanog podviga svi smo bili uzbuđeni. Nikom se nije učilo. Preda mnom je stajala lekcija o seobi starih Slovena, ali

meni se sve pričinjavalo da Sloveni jašu na konjima obučen u karirane jesenje kapute i da se slave Muratovim ratlukom.

– Ma kad li će De-De-Ha već jednom javiti da ide napolje? – nestrpljivo se pitao svaki od nas.

A De-De-Ha je dotle potpuno hladnokrvno učio svoju lekciju, a onda je počeo da se meškolji, zatim da se mršti i konačno je uzeo da krivi lice kao da mu neko uvrće uvo.

Pazitelj Smrdonja pažljivo se zagledao u njega.

– Šta je s tobom, Dabiću?

– Stomak me boli.

– Pa idi onda napolje, šta mi se tu kreveljiš! – neljubazno odreza pazitelj.

De-De-Ha iziđe, pognut, krijući pod kaputom kesu sa sredinom od hljeba. Mi smo ga ispod oka pratili.

– Dobro je, uspjeli smo!

Naša radost, međutim, bila je kratkog vijeka. Odjednom se Smrdonja diže, protegnu se i – krenu prema izlaznim vratima. Mi zaustavimo dah.

– Gotovo je, uhvatiće ga.

O čekivali smo paziteljevu zloradu dreku čim je izišao u hodnik, ali napolju je vladala potpuna tišina. Prođe tako kojih četiri-pet minuta, pa se vrata ponovo otvoriše i pazitelj se vrati isto onako miran kao što je i izišao. Nije, znači, ništa opazio.

Ali gdje je već De-De-Ha, šta li toliko radi napolju?

De-De-Ha se vratio tek pred kraj časa, još uvijek se pridržavajući za stomak. Nismo smjeli da razgovaramo, ali smo ga zato prosto boli pogledima.

– Šta je, je l' uspjelo?

Svoje glavi De-De-Ha pravio se da ne primjećuje naše upitne i nestrpljive poglede. Kao da ništa nije bilo, on se potpuno mirno prihvati svoje lekcije i osta tako do kraja časa, slijep i gluv za sve oko sebe.

– Uh, što bi ga slatko bubnuo ovim svojim giviktom! – režao je Baja uza samo moje uvo pipajući teg u džepu.

Čim se završi čas, čitava naša grupa trkom se uputila u dvorište iza internata i tu se skleptasmo oko Dule.

– Je l' sve u redu, kazuj?!

Umjesto odgovora, De-De-Ha poče da nas broji i da u sebi nešto računa.

– Ma šta je tebi, brate slatki? – povika Hamid Rus.

– Računam koliko će koga zapasti – zabrinuto objasni De-De-Ha.

– Čega zapasti, je l' batina?! – povika Baja.

– Ama ratluka, braćo skauti! – veselo dočeka De-De-Ha i otvori onu svoju kesu u kojoj je maloprije iznio sredinu od hljeba. Zaista, bila je puna rahatlokuma.

Za tren oka sve je bilo podijeljeno, a tek onda nastade potanko propitivanje.

– Jesi li mu u kutiju nabio hljeba?

– Nijesam.

– Kako nijesi, bog te vidio? – zinu Baja. – A da šta si uradio s hljebom?

– Pojeo ga – mirno priznade De-De-Ha.

– Ma kako pojeo?

– Bogme lijepo. Taman sam bio otvorio kesu da izvadim sredinu, ali mi hljeb odjednom tako zamirisa da nisam mogao izdržati, nego skoknuh u dvorište i naklopah se kao vuk – puc-puc-puc! – ode sve. Znate i sami da sam danas ostao bez ručka.

– Pa ti si onda kutiju ostavio praznu, bog te vidio! – viknu Krsto. – Gotovo je, Smrdonja će otkriti čitavu stvar.

– Ništa se ti ne boj – guknu De-De-Ha. – Ja taman pošao iz dvorišta unutra, a kuvarica na vrata. Deder, veli, momče, baci tamo iza čumeza ova kokošja crijeva.

– Kakva sad crijeva? – začudi se Baja.

– Eh kakva! – re će Hamid. – Ona prefektu i sebi peče kokoš, a nama je dobra i stara govedina.

– Uzmem ti ja ona crijeva – nastavlja Dule – pa mi istom nešto sinu u glavu: evo, ovo ću ja u Smrdonjinu kutiju!

– I stavio si? – graknu Baja.

– Stavio, zatvorio, zalijepio i metnuo mu u džep – kratko objasni De-De-Ha. – Alaj će da se iznenadi.

– Eh, to bi valjalo vidjeti kakvo li će lice načiniti naš Smrdonja kad ugleda crijeva od koke! – uzdahnu Baja.

– Pa da se ja tamo negdje sakrijem? – upita Krsto Buva. – Oni obično uvijek sjede na istoj klupi, a tamo je stalno mračno, niko me

neće opaziti.

– Dobro bi to bilo! – s odobravanjem prihvatismo svi mi. – Čim se malo smrači, ti – trk u Žegar-aleju.

Tek što smo dovršili taj razgovor, kad evo ti ga, ide onaj naš novi kolega Bobo Košuti ć. Nismo ga voljeli, jer je uvijek bio upeglan i nalickan, pa smo mu dali nadimak Bobo Lutka. Ipak mu De-De-Ha pruži jedan ratluk i upita ga:

– Kako ti se ovo sviđa, a?

– Oho, odlični su. Baš sam ovakve danas kupio pazitelju.

– To ti je dobro – poučno reče De-De-Ha. – Uvijek kupuj samo ovu vrstu. To je Murat naučio praviti u Carigradu.

VI

Te ve čeri s nestrpljenjem smo očekivali povratak Krste Buve iz Žegarske aleje. Na svašta smo bili gotovi: i da ga vidimo premlaćena, i u ludom trku pred Smrdonjinom potjerom, pa čak i to da nam ga donesu mrtva. Sam đavo zna šta se može desiti u mraku.

– Brate slatki, alaj će biti frtutme (firtutma – trka, gužva) ako ga opazi Smrdonja! – huktao je Hamid Rus.

– Uh, da mu je onda pri ruci ovaj moj givikt! – uzvikuje Baja i odmjera teg na dlanu. – Bogme bi platio Smrdonjin nos!

– Kokošja crijeva, ehe! Dostojan poklon djevojci od jednog takvog obožavaoca kao što je Smrdonja! – svečano uzvikuje De-De-Ha penjući se na stolicu. Baja ga gleda iznenađen i u čudu pita:

– Gle, gle, gdje ti nađe tako probran rječnik?!

– Baš sad čitam jedan roman, pa sam otud izvukao tu debelu mudrost – iskreno priznaje De-De-Ha.

– Brate slatki, kad je već riječ o knjigama, ko li je ono napisao narodne pjesme? – brižno se javi Hamid Rus, ali ga Baja istog trenutka poklopi prijekornim uzvikom:

– Ih, brate, naš drug Buva možda sad gine negdje tamo u aleji, a ti raspalio o narodnim pjesmama. Napisala ih je moja tetka.

– Je l' ona što si joj pojeo kvočku? – sasvim ozbiljno upita De-De-Ha. Baja samo ljutito sinu okom i pođe rukom za svoj "givikt", ali se uto začuše u hodniku nečiji brzi koraci i u sobu, među nas upade Krsto Buva, zaduvan, zemljav i oznojen.

– Evo ga, živ je! – kliknu Hamid Rus.

– Ni živ, ni mrtav! – jedva dahnu Krsto. – Bio sam na pola koraka od

strašnog suda.

– Kako to? – upita neko.

– Počujte samo! Ja se tek podvukao pod onu klupu i sve se vrtim, jer mi se neki mrav uvukao za vrat...

– Prokleti mrav! – dreknu Baja. – Gdje li sam samo bio ja sa svojim giviktom!

– Mrav škaklja Krstu Buvu, oho-ho! – nasmija se Hamid.

– Ček, ne prekidaj me. Dokle sam ono došao?

– Došao si sam sebi za vrat, do onoga mrava – napomenu mu De-De-Ha.

– Škaklja me, dakle, onaj mrav za vratom, kad evo ti drugog pobratima pa uz nogavicu...

– Koga pobratima? – prekinu ga Hamid Rus. – Da nije Šico policajac, brate slatki?

– Ma jok, brate, nego drugi mrav! – obrecnu se Krsto. – Ja taman pođoh rukom da ga otjeram, a treći – čupčup za uvo!

– K vragu ve ć ti i ti mravi! – viknu Baja. – Kako si počeo, nabrojićeš čitav mravinjak. Daj ti nama Smrdonju na sunce!

– Čekaj, i on će doći na red – smiruje ga Krsto.

– Otjerah ja tako sedam-osam mravčina, kad evo ti ga – tap-tap!

– Opet mrav?! – dreknu Baja.

– Kakav mrav! Smrdonja! Ide Smrdonja s djevojkom.

– Pa jest, otkud bi se čulo mravlje tapanje – mudro tumači De-De-Ha.

– Dođe, dakle, Smrdonja, sjede na onu klupu pod kojom sam ja i podavi noge tako da dođoše tačno uz moj nos ...

– Uh, pa ostade li živ? – pita Hamid Rus mršteći se.

– Jedva! – huknu Krsto. – Znaš ti njega, smrdljivca, pere noge jednom u mjesec dana.

– Ne, nego jednom u polugodištu! – ispravi ga Baja. – Pa šta bi dalje?

– Evo šta – nastavlja Krsto. – Odmah ti on potegnu onu kutiju iz džepa, pa djevojci u krilo. "Vidi, veli, dušo, šta sam ti donio. Probaj samo."

– A šta ona?

– A ona, onako u mraku, otvori kutiju, pipnu prstom i guknu: "Juh, ovo je nešto mnogo meko i miriše na kokošinjac. Probaj samo."

- Aha, šta će onda on? – pita Baja.
- A on ti, bogme, zagrabi, čitavom rukom, prinese nosu i dreknu: "De-De-Ha!"
- Zašto De-De-Ha? Valjda je dreknuo: kokošija crijeva! – pobuni se Dule Dabić. – Nije valjda mislio da sam ja u kutiji.
- Ne! Mislio je da si ti ono stavio u kutiju – dočeka Krsto.
- Ehe, onda mi nema doručka za čitav sljedeći mjesec! – zviznu De-De-Ha.
- Ništa ne brini, mi smo tu – tješi ga Hamid Rus.
 - Dreknu tako Smrdonja – nastavlja Krsto – a kad i djevojka spazi šta je u kutiji, ona ljutito ciknu: "Fuj, prostak jedan, pseto, zamazanac, ne izlazi mi više na oči!" Reče to, pa skoči i odjuri niz aleju, a Smrdonja uze kutiju, još je jednom omirisa i poče da zavija osvetnički: "Jao, alaj će da mi plati i De-De-Ha i čitava njegova bratija, kunem se mjesecom, suncem i crnom knjigom!"
 - Zajedno smo kovali plan, zajedno jeli ratluk, pa je sad red i da plaćamo zajedno – iskreno priznade Baja Bajazit.
- Te večeri, na času učenja, Smrdonja je na nas bacao krvničke poglede i čitavo vrijeme nešto zapisivao u svoju crnu knjigu. Sjedeći do mene, Krsto Buva mi šapnu:
 - Gle ga, nas ocrnjuje. Sigurno će zapisati i to da smo mu ratluk ukrali.
- Krstino predviđanje zaista se ispunilo. Već sjutradan prefekt je javno pročitao kaznu čitavoj našoj grupi: po pet dana bez doručka i dvije nedjelje zabrane izlaska u varoš zbog krađe paziteljeva ratluka. De-De-Ha, osumnjičen kao vođa, dobio je sedam dana bez doručka i mjesec dana zabranjen izlazak.
 - Čuješ ti, a ko je nas vidio da krademo tvoj šugavi ratluk? – naroguši se Baja presretajući Smrdonju u hodniku.
 - Vidio vas je Bobo Lutka kad ste ga jeli. Čak ste i njemu ponudili – odgovori pazitelj.
 - Aha, tako li je to! – prijeteći zagudi Baja, pa kad je iskupio čitavu našu grupu u jednom ćošku dvorišta, on mračno i tajanstveno izjavi:
 - Među nama se nalazi i jedan Branković!
- Svi pretrnusmo. Od malih nogu znali smo da je Branković simbol izdaje, najcrnje izdaje, a gle ti sad – takav jedan Branković uvukao se i među nas.

– Kazuj ga ko je! Taj će da iskiše za sve one naše otete doručke i nedjeljne izlaske! – buknu prgavi De-De-Ha.

– To je glavom Bobo Lutka! – muklo objavi Baja Bajazit. – On je izdao družinu i potkazao nas kod Smrdonje da smo pojeli ratluk.

– A ja, magarac, još ga častio! – uzviknu De-De-Ha. – E, baš sam zaslužio šamarčinu. Baja, molim te prilijepi mi jednu vruću.

– Drage volje, brate, i zaslužio si – rado pristade Baja i odvali Duli takvu šamarčinu da je puknulo kao mali top.

– Evo ti družo! Hoćeš još jednu?

– Hvala, dosta je! – huknu De-De-Ha pipajući pocrvenio obraz. – Platiće meni Bobo Lutka i za ovu zaušnicu.

– A sad bra ćo moja, da se zakunemo da ćemo se Bobi Lutki pošteno osvetiti i na svakom koraku život mu zacrnjivati – predloži Krsto Buva. – Evo, ja ću načiniti popis najboljih smicalica, podvala, pakosti, zamki i mudrolija koje protiv njega treba preduzeti. Pristajete li?

– Pristajemo. Ti si tome vješt. Me ći ga odmah na ušljivi spisak! Staviti nekog na "ušljivi spisak" to je u našoj grupi značilo proglašiti ga pred svima lošim drugom, izdajnikom, tužibabom i ulizicom. Sa takvim se niko ne igra, niko mu ne povjerava tajne i svak živ ga se kloni kao pravog pravcatog ušljivca.

Već sjutradan u hodniku, na maloj oglasnoj tabli, osvanuo je ovakav plakat ispisan nečijim cifrastim rukopisom:

OGLAS

Ovim se obavještavaju svi konviktaši da je Bobo Lutka, zbog izdaje svojih drugova, stavljen od danas na UŠLJIVI SPISAK. Zato se opominju svi đaci da ga se dobro čuvaju, a također se preporučuje da ga, u svakoj zgodi i prilici, časte sljedećim stvarima;

- 1) da mu razapinju krevet,
- 2) da mu kriju kofer, cipele i ostale predmete,
- 3) da mu ne šapću na času,
- 4) da mu u slamaricu meću drva, ugalj i kamenje,
- 5) da se bekelje na njega i izazivački češu,
- 6) da začepe nos kad kraj njega prolaze,
- 7) da mu priređuju i razne druge smicalice i iznenađenja.

S ušljivog spiska dotični će biti skinut samo ako se sasvim popravi. Konviktaška grupa III razreda

VII

Bobo Lutka, mamina maza, imao je običaj da uvijek ustaje posljednji. Tako je bilo i onoga jutra kad je u hodniku istaknut onaj oglas o ušljivom spisku.

Svi su već bili pročitali onaj plakat na tabli kad je Bobo, ništa ne sluteći, krenuo prema umivaonici, još uvijek pospan i razbarušen.

– Koliko je sati? – upita on prvog đaka koga je sreo, ali ovaj samo okrenu glavu i začepi nos.

– Gle, koji mu je đavo, ta valjda ja ne smrdim? – obrati se on drugom učeniku, ali ovaj se tako grozno izbekelji na njega i uze se krvnički češati da se Bobo čisto prepade.

– Bogami je ovaj lud!

Uz put susrete još nekoliko đaka, ali svi su se ili kreveljili ili začepijivali nos tako da Bobo sasvim ozbiljno pomisli:

– Ovo ja sigurno sanjam. Ček baš da se uvjerim.

I da bi zaista utvrdio da li je budan ili sanja, on uze s prozora nečiju četku i dobro se lupi po glavi tako da mu pred očima sinuše svjetlaci.

– Auf, budan sam!

Ušao je u umivaonicu, stavio pored sebe sapun, četkicu i peškir, ali tek što se okrenuo prema prozoru da vidi šta se radi u dvorištu, kad njegov peškir pljesnu o mokat beton, a četka i sapun odletjele u ćošak.

– Ehej, šta je to?! – viknu on uplašeno, jer mu se učini da kroz otvorena vrata munjevito iščeznu neka sjenka.

Tišina. Nema odgovora.

Pokupio je svoje stvari i po čeo da se umiva, ali tek što je dobro nasapunao lice i čvrsto žmireći podmetnuo vrat pod mlaz vode, kad ga neko lupi metlom po turu, tako da je skočio kao zec.

– Jao, jao!

Tek napola umiven, jurnuo je natrag u spavaonicu i tek što je sjeo na krevet da navuče cipele, kad se čitava postelja pod njim povede i tresnu o patos. Istog trenutka u hodniku se zaori smijeh i čuše se hitri ko-raci bjegunaca.

– Uh, ko li mi samo razape krevet?! – zastenja on dižući se i kolutajući očima, ali tek tada, na svoj veliki užas, opazi da mu nema kofera. Kad je polazio na umivanje, vidio ga je tu, uz krevetsku nogu, a gle ti sad – iščezao.

Istrčao je napolje kao lud i naletio pravo na poslužitelja Jovu Ponedjeljka Skandala.

– Ma šta se ovo jutros događa, Jovo?

– He, pa zar ti još nisi vidio oglasnu tablu? – začudi se Jovo.

– Nisam, tek sam ustao.

– Skandal! – uzviknu Jovo. – Pa znaš li ti da je dolje prilijepljena kao neka potjernica za tobom, kao neka... Koliko ja razumijem, bratac, ti si stavljen izvan zakona.

– Šta mu to znači "stavljen izvan zakona"?

– Ehe, pa zar ti to ne znaš? Skandal! To znači da te više ne štiti nikakav zakon i ko god te sretne, može te ubiti.

– Šta, kuku meni?! – dreknu Bobo Lutka. – Pa vidim ja da je jutros počelo nešto slično. Već je radila metla.

– Metla je šala, bratac! – zviznu Jovo Skandal.

– Sad će doći na red kolac, puška, bajonet i ostalo vatreno i hladno oružje.

– Ma šta ti to govoriš?

– To što si čuo. Nego, čeknider malo, dok ja pronađem kakvu toljagu ili sjekirče, pa da te ja umlatim. Možda ću i neku nagradu dobiti.

– Jesi li ti lud, šta li ti je! – povika Bobo i stade zvjerati kuda da strugne, ali ga Jovo Skandal čvrsto pograbi za jaku i zlorado zakreketa;

– Ehe-he, nećeš mi uteći, bratac! Ako su mi umakli Karanović i družina, ti, bogami, nećeš!

Gurajući Bobu pred sobom kroz hodnik, on ga dovede do same oglasne table.

– Zlikovče jedan, vidider svoju sliku! Stavljen si, evo, na nekakav ušljivi spisak. Sigurno si nešto grdno zabrljao, a?

U tome trenutku odnekud naiđe pazitelj Smrdonja pa kad pročita onaj oglas, on ljutito povika:

– Kakav je ovo bezobraznik?! Dolje s ovom prčkarijom!

Digao je ruku da strgne plakat, ali ga Jovo Skandal popade za mišicu.

– Ne dozvoljavam da se diraju službena dokumenta!

– Kakva dokumenta, bog s tobom? – iskrlješti se Smrdonja. – Otkud je ovo službeni dokumenat?

– Da nije službeni, zar bi se nalazio na oglasnoj tabli? – pobuni se

Skandal. – Nemoj ti da učiš mene, starog policijskog i zatvorskog službenika.

– Pa dokle ti misliš da ovo stoji ovdje? – povika Smrdonja.

– Dok prefekt ne naredi da se skine.

– Ali prefekt je sinoć otišao na put, vraća se tek za dva dana.

– Pričekaćemo! – mirno reče Skandal. – Ne jede nam ovaj oglas ljeba pa da se moramo žuriti.

– O-o, ljudi božji, šta dočekasmo, da se razni švrakopisi Bajine družine smatraju službenim spisima! – zakuka Smrdonja.

– Što je na oglasnoj tabli, to je za mene čista čistackata svetinja! – povisi Skandal glas. – A ovoga malog prestupnika vodim u svinjac da ga pritvorim.

– Kakvog prestupnika, je li Bobu? Pa ti si sasvim lud, čovječe!

– A, jok, ne puštam ja njega bez prefektove dozvole. Taman posla, pa da me zbog njega otpusti iz službe kao oni u Kuli zbog Karanovića. Nisam ni ja baš tolika budala, zvekan i zamlata.

Zna se da su mnogi policajci tvrdoglav i tup svijet, a kad je neki od njih još i dugogodišnji stražar, u toga je tikva tvrda i debela kao prastari zidovi bihačke Kule. Nije onda ni čudo što Jovi Skandalu ni sam đavo nije mogao dokazati da bi Bobu trebalo pustiti. Nije pomoglo čak ni Bajino zauzimanje, Jovo je ostao uporan.

– Gospodin-Baja, tebi svaka čast, odrastao si čovjek, mogao bi biti profesor ili upravnik kaznionice, ali ovoga malog ne mogu pustiti ni na čiju riječ.

Strog i neumoljiv, Skandal je Bobu odvuкао do konviktaškog svinjca, ugurao ga unutra, ubacio za njim naramak slame, ćebe i bokal s vodom, a na vrata stavio grdno veliki katanac koji su đaci još davno pronašli kod napuštene austrougarske barutane, nedaleko od Bihaća.

– Eto, pa sad sjedi tu. Ima ćeš svaki dan pola sata šetnje, jednom u mjesecu možeš da pišeš roditeljima, a jednom da primaš posjetu u prisustvu zatvorskog službenika. U slučaju da umreš, tvoje odijelo, kofer i ostala zaostavština biće predati tvojim najbližim srodnicima.

Kad je čuo ono o umiranju, Bobo zakuka:

– Ajoj meni, majko moja! Kuku meni dovijeka gdje ću kosti ostaviti!

– Ne kukaj već unaprijed da će ti tu kosti ostati – poučno mu napomenu Skandal. – Možda ćeš biti premješten u Kulu il' u

banjalučku "Crnu kuću", a dobiješ li vječitu robiju, ode ti u Zenicu, u robrjašnicu. Tamo ćeš, možda, i okove dobiti.

– Jao, jao, jao! – stade još više da se dere mali zatvorenik. – Neću da idem u Zenicu!

– Pa ne boj se, možda ne ćeš ni morati – uze da ga tješi Skandal. – Ako te, na primjer, osude na vješala, ne moraš daleko ići. Dovešćemo te lijepo do prvog drveta i gore te objesiti kao neku džigericu.

– Uhu-hu, jadan ti sam! – zatuli mali nevaljalac.

Razumije se, Jovo je znao da jednog ovakvog dje čaka ne čekaju ni vješala ni robija, ali je htio da ga dobro zastraši, jer je sve nešto slutio da se ovaj mali lutak u nečem grdno ogriješio o svoje drugove, a takve ljude ne vole čak ni zatvorski stražari.

Kasnije se pričalo da je Jovu Skandala na to podgovorio osvetljivi De-De-Ha, ali se nikad nije moglo saznati koliko u tome ima istine.

Tek nave će toga dana Bobu je iz neobičnog zatvora oslobodio profesor istorije Pejan, koji je zamjenjivao prefekta. Na Bobinu kuknjavu kako mu je strašno bilo u zatvoru, Pejan se samo grohotom nasmijao.

– Ovdje ti bilo strašno?! Ho ćeš li ti da ja tebi zbog toga dadnem slabu ocjenu iz istorije, a? Zar si zaboravio kakve su bile srednjovjekovne tamnice i kako su zatvorenici mučeni u njima? Sjećaš li se okova, sindžira, guja, akrepa? A ovdje, kod tebe, jedva da bi se našla koja buva.

Te večeri Baja se bio nešto ućutao i tek pred spavanje on iskupi čitavu našu grupu u jednom ćošku učionice i predloži nam:

– Znae šta, kad neko čitav dan provede u svinjcu, ne odgovara mu više nadimak Lutka. Zar ne bi bilo mnogo bolje da mi ovu našu rđu nazovemo Bobo "Gica"?

Svi se složismo s njim uz veselu graju.

VIII

Zbog Bobe Gice i onoga oglasa opet smo nastradali čim se prefekt vratio s puta: čitavu grupu kaznili su da u nedjelju ostane bez ručka. Propade nam, dakle, slavni nedjeljni ručak s pečenjem i kolačima. I to zbog koga? Zbog one rđe nalickane, one uštve, onoga Bobe Gice! Ah, što kod nas ne žive tigrovi, nosorozi i udavi da jedne noći smrse konce ovome preispoljnom arhinevaljalcu!

Poslije toga događaja s oglasom i svinjcem Bobo postade prefektov miljenik i povjerljivo lice.

Začuje se, recimo, u hodniku ili spavaonici neka lupa i dreka, upada prefekt i još s vrata pita:

– Bobo, ko je pravio nered?

A on, ulizica, skače spremno kao kuče i referiše:

– Dule Dabić, molim, rvaio se s Milanom i oborili stolicu.

Razumije se, odmah na licu mjesta pada kazna i za Dulu i za Milana "Snašicu", a naša mržnja protiv Gice poraste još za jedan stepen. Jednog jutra Krsto Buva tajanstveno mi šapnu:

– Možda će danas naš slovenski bog Perun prosuti svoj gnjev na grešnu glavu Bobe Gice.

– Otkud znaš?

– Sanjao sam nešto tako.

Kad Krsto "sanja" nešto slično, to je onda najbolji znak da je on, lično, već skovao neku podvalu. Zbog toga sam s nestrpljenjem očekivao čas našeg profesora matematike Perića, zvanog Perun Gromovnik.

Pred sam početak njegovog časa Krsto se nešto mnogo vrzmao oko Bobe i njegove klupe. Najzad, evo ga, ulazi Perun i još s vrata grmi:

– Sveske na klupu da vidimo domaći zadatak!

Potegosmo svoje torbe, uze i Gica svoj uredni kožni torbak, otvori ga, a istog trena – frrr!

– iz torbaka sunu vrabac i poletje prema zatvorenom prozoru.

– Aha, drž' ga! – povika prvo Krsto Buva i za tren oka u razredu nastade takva gungula, cika i krkljanac kao da je zemljotres. Ustrča se čak i strogi Perun s lenjirom u ruci.

– Aha, raspalite ga! – dovikivao mu je Baja. Vrabac je konačno bio uhvaćen i po Perunovom naređenju svečano izbačen kroz prozor. Tek tada Perun priđe prestrašenom Bobi i grmnu:

– Zadaću na sunce, hrabri lovče!

Još prije po četka časa Bobina sveska ležala je otvorena i spremna za pregled, ali sada – pazi ti užasa! – pokazala se da je u onoj trci preko klupa neko stao širokim gumenim đonom baš na onu stranicu sa zada-cima i na njoj ostavio crn otisak sličan kakvoj križaljci za ukrštene riječi.

– Aha, ovako mi se sveska drži u redu! – orio se Perunov glas. – Stao si, znači na nju kad si se pentrao za vrapcem, je li?

Gica, sav preneražen, poče da se pravda i da zamuckuje, ali se pokazalo da baš i on ima cipele s gumenim đonom i to je profesoru bilo dosta.

– Ako laže koza, ne laže rog! Vidiš da su đonovi tvoji.

Kad je zazvonilo za odmor, Krsto Buva povuče me u ćošak i podiže nogu.

– Kao što vidiš, imam i ja gumeni đon – namignu on šeretski – a kad ga još malčice podmažeš crnom mašću, odlično štampa.

– A, ti si, dakle, taj? – zinuh ja.

– Samo ćuti! – opomenu me on. Priđe nam i De-De-Ha i reče zabrinuto:

– Čim Perun javi našem prefektu ovo za vrapca meni ne gine kazna. Nikako neću moći dokazati da ja u to nisam umiješan.

Međutim, toga istog dana, na času vjeronauke, De-De-Ha je također iznenada nastradao.

Nekoliko dana ranije katiheta nam je tuma čio kako je Bog "triličan", to jest, da ima tri lica: Bog otac, Bog sin i Bog duh sveti. Sad je, pak, uzeo da propituje prošlu lekciju i prvog je prozvao Dulu.

– Dabiću, kaži ti nama kakav je Bog.

De-De-Ha se sporo diže, jer pojma nema o tome kakav je Bog zato što je za vrijeme minulog časa vjeronauke igrao "mice" s Bajom. Zato se u neprilici okreće nama i šišti:

– Šapćite!

Jest vruga, šapći ti Duli kad je on gluv! Ipak se naginjemo naprijed i razvlačimo:

– Tri-ličan! Tri-ličan!

De-De-Ha se prokašlja i glasno blekne:

– Gospodin-katiheta, Bog je priličan!

– Šta?! – prijeteći zaori s katedre.

– Bog je priličan! – još jasnije vikne Dule.

– Priličan si ti magarac i još veća neznalica! – dreknu katiheta. – Zar je svemogući Bog za te samo priličan, a?

– Pa tako piše – poče da vrda Dule.

– Aha, piše! – razgalami se katiheta. – Valjda u nekakvim jeretičkim ili turskim knjigama! Gdje si samo to našao?

Ovaj Dulin odgovor da je Bog priličan do noći je postao poznat po čitavom našem internatu i zbog njega se De-De-Ha do večere potukao jedno šest puta. Videći ga tako bjesomučnog, Jovo Skandal prijekorno mu reče:

– Šta je to s tobom danas? Dosad si bio priličan dječak. Prgavi Dule frknu kao mačak:

– Šta reče, ko je priličan?

– Bog, bog! Bog je priličan! – prodera se neko kroz poluotvorena dvorišna vrata.

– E, sad ćeš i ti boga vidjeti! – prosikta De-De-Ha i jurnu napolje, u mrak. Ubrzo se začu kako lomi suncokrete u konviktskoj bašti, jurio je nekoga.

– Skandal, što se ovo dogodi s Dabićem! – začuđeno reče Jovo. – A zaista je bio priličan dječak.

Kao što smo i očekivali, prefekt je samo opomenuo Gicu zbog onoga događaja s vrapcem, a De-De-Ha je opet kažnjen uz sljedeće obrazloženje:

– Pa naravno, dok je tu vrapac, i ti si upleten u tu magareštinu. Nemoj ni pokušavati da se pravdaš. Znam ja tebe, ti si priličan advokat.

Kad ču "priličan", De-De-Ha se vrcnu kao da ga ubodoše šilom.

Od toga dana niko pred našim Dulom nije smio da izgovori riječ "priličan", a opasno je bilo čak i boga pomenuti. Jednom sam bio neoprezan, pa na Dulino pitanje, kako sam naučio lekciju, ja odgovorih:

– Prilično.

Istog trenutka zveknu me po glavi Dulin stari torbak tako da mi se učini da je posred Bihaća tresnuo meteor, a tek potom čuh De-De-Haov zljurad glas:

– Evo ti prilične ocjene za tvoje prilično učenje.

IX

Krajem jeseni dobili smo u konviktu, a u isto vrijeme u našem razredu, jednu čudnu prinovu: braću Mandiće, blizance, učenike trećeg razreda.

E, njih je valjalo vidjeti!

Bili su djeca nekog finansia iz Gospića, pa kad im oca premjestiše sa

službom u Bihać, i oni, naravno, iz gospićke gimnazije predoše u bihaćku.

Ti dje čaci bili su slični jedan drugom kao jaje jajetu, toliko slični da su vjerovatno i roditelji ponekad imali muke da ih razlikuju. Osim toga, uvijek su bili jednako obučeni, pa je to još više povećavalo upravo zaprepašujuću sličnost između njih dvojice.

Zbog te njihove neobične sličnosti, svakodnevno su se dešavali razni nesporazumi, smiješne zgode i doživljaji. A osim toga braća su po prirodi bili vrlo bistri dječaci, lukavi i promućurni, pa su tu svoju sličnost vrlo vješto iskorištavali gdje god su stigli.

Zbog njihove sličnosti prvi je bio namagarčen De-De-Ha, zatim brojni konviktaši, pa profesori, policija, fotograf, vlasnik bioskopa Jovo "Kinedžija" i svak drugi koje na njih svojom nesrećom naletio.

De-De-Ha je bio ovako natociljan.

Onoga dana kad su braća Mandić, Ranko i Branko, stigli u konvikt, prvi je na njih nabasao De-De-Ha. Najprije je susreo Ranka u našoj učionici i dobro ga zagledao, a kad je izišao u dvorište, ugledao je Branka i zinuo od čuda.

– Pazi, otkud se ovaj brže stvorio ovdje?! Ma ček, možda sam se ja prevario!

Skoknuo je u učionicu, a kad je tamo ponovo ugledao Ranka, još se više uprepastio.

– Gle, opet je ovdje!

Onda se glavačke sjurio u dvorište, naletio na Branka i sav zbenavljen okomio se na njega:

– Ti se sa mnom rugaš, je li?!

– Zašto? – začudio se Branko.

– Kako zašto! Čas me srećaš u dvorištu, čas u učionici. Kud se to provučesh da mi je znati.

Domišljati Branko dosjeti se u čemu je stvar pa odgovori potpuno mirno:

– Prođem kroza zid.

De-De-Ha se naroguši.

– Misliš ti da sam ja budala, a?

– Evo da se kladimo u olovku da ću izići iz ovoga zaključana svinjca prije tebe, a kad me vidiš tamo, trkom se vrati do svinjca i opet ću se

ja u njemu naći prije neg ti dođeš.

– Evo da nećeš! Daj ruku!

Pljesnu dlan o dlan, zatim De-De-Ha zatvori nepoznatog dje čaka u svinjac, čvrsto zaglavi klin u drvenu prečagu da se ne može otvoriti i bezglavo odjuri prema učionici. A tamo, tek što je otvorio vrata, spazi onog istog đaka kako nekim konviktašima pokazuje punu kutiju olovaka.

– Pazi ti, sve je ono dobio na opkladu od ovakvih budala kao što sam ja! – preneraženo promuca Dule i bez riječi jurnu natrag, u dvorište. Tamo, u svinjcu nađe svog zatvorenika, koji ga još s vrata dočeka:

– Burazere, ovamo olovčicu!

De-De-Ha mu dade bez riječi jednu pokratku i odmagli preko dvorišta praznovjerno se obzirući kao da je vidio samog đavola. Tek blizu kuhinje zaustavi se pred Jovom Skandalom i zamoli ga:

– Deder, molim te, zvekni mi jednu vruću, jer nikako danas ne znam sanjam li ili sam budan.

Skandal mu rado odalami jednu zaušnicu i prijateljski reče:

– Budan si, junače! Ako ne vjeruješ, hoćeš li još jednu?

– Hvala ti ko bratu, dosta je bilo.

Me đutim pola sata kasnije, kad je De-De-Ha ugledao braću zajedno i vidio da mu je podvaljeno, on brže-bolje ponovo pronade Skandala i zadihano viknu:

– Deder, dobrotvore, razvući mi još jednu! Skandal ga opet svesrdno omarisa, a kad se dječak izgubi, on začuđeno izbulji oči.

– Ma šta li je ovo sad, ovi te mole da ih biješ? Skandal! Ko će ga znati, možda ovo ja sanjam pa bi me trebalo nečim dobro mardeknuti da se probudim.

Braća Mandići odmah su počeli podvaljivati i našem Baji. Samo jedan od njih uplatio je Baji mjesečnu članarinu od pola dinara da mu se može rugati, a obojica su zbijali šegu na Bajin račun, ali de ti sad pogodi koji se od njih džabe ruga.

Jednog dana poslije duga mozganja, Baja odlučno izjavi:

– Ili oba plaćajte, ili bijem onoga koga uhvatim, pa bio on Branko ili Ranko. Nema više veresije.

Ona rđa, naš pazitelj Smrdonja, također je imao muke s nemirnom braćom. Kad jedan od njih načini neku gužvu, on nikako da pogodi je

li to bio Ranko ili Branko. Na kraju je u crnu knjigu jednostavno počeo da bilježi ovako:

"Jedan od braće Mandića skakao po učionici. Jedan Mandić izmakao stolicu drugom Mandiću. Blizanac Mandić spavao na času..." itd.

Ako bi prefekt kaznio jednog Mandića, kaznu su braća sporazumno, dijelila popola. Na primjer, ako je Branko kažnjen s dva dana bez doručka, jedan bi izdržao Ranko, a jedan Branko. I zabranjen izlazak nedjeljom također se dijelio: tri sata odsjedio bi u pritvoru jedan brat, a tri drugi.

Dolaskom braće Mandića naša borbena grupa iz trećeg razreda silno je ojačala. Oni su uvijek bili orni i spremni za svaki podvig, svaku šalu i podvalu. Čak da ih i ne obavijestiš o nekom tajnom planu, oni odnekud pogode da ga ti praviš i već ti evo jednog od njih, namiguje i pita:

– Šta to snuješ, pobratime, a? Pa zar to može biti bez nas, je li?

U konviktu je s braćom još nekako išlo, ali u samoj gimnaziji, u razredu, Mandići su svakodnevno pravili pravi dar-mar na veliko naše uveseljavanje. Postalo je prosto pravo zadovoljstvo ići u školu, jer si svaki dan očekivao neku njihovu najnoviju majstoriju.

Kad profesor prozove jednog od Mandića da odgovara, onda izlazi onaj koji je bolje spremio lekciju. Jedan je bolje znao srpski jezik, istoriju i zemljopis, a drugi matematiku, fiziku i hemiju, pa su tako i odgovarali.

Strogi profesor Perun pokušao je da doskoči braći, pa čim bi, recimo, ispitao Branka i poslao ga na mjesto, odmah bi prozvao Ranka, ali braća bi u klupi tako brzo i vješto izmijenjala mjesta da bi opet izlazio Branko i ponovo govorio, ali sad pod imenom Ranka. Pokušашe najzad da ih smjeste u razne razrede, jednog u "treći be", a drugog u "treći a", ali sad se tek načini pometnja. Više niko živ, pa ni mi sami, nismo znali ko s nama u razredu sjedi, Ranko ili Branko.

Bobu Gicu braća su odmah "pročitala". Čim su ga prvi put ugledala, jedan reče:

– Ovo je neko lickalo!

– I njuškalo! – dopuni ga drugi.

A s njihovim dolaskom u konvikt počelo je nešto još mnogo važnije: objavljen je istrebljivački rat "crnoj knjizi", magacinu naših grijehova,

naših kazni i stradanja.

X

Čim su prvi put zapisani u crnu knjigu i dobili prve kazne, braća Mandići samo se zgledaše i jedan od njih prišaputa Baji:

– Ovo bi trebalo spaliti!

– Koga to, je l' Smrdonju? – prenu se Baja, jer mu se učini da blizanac gleda baš u pazitelja.

– Ne njega – reče Mandić – mnogo bi se dernjao pa bi se čulo.

– Pa koga onda? – ne može da se sjeti Baja. – Svak će galamiti kad ga među u vatru.

– Neće crna knjiga – šapnu Mandić.

– Hm, pa kako ćeš? – zamišljeno progundā Baja.

– Svako "kako" ima svoje "nekako" – odgovori blizanac. – To sam čuo od svog djeda Rade.

– E, kad bismo nekako mogli do toga tvog djeda da ga upitamo za savjet – našali se Baja, ali mu Mandić odvrati isto tako šaljivo:

– A, tu jedino nema "nekako", nego važi samo "nikako", jer je djed poginuo tresu ći orahe, pa sad nikako ne možemo do njega... Znaš, zabunom je stresao i sebe s oraha.

– Ih, zašto na orahu nije bio naš Smrdonja umjesto tvog djeda! – uzdahnu Baja. – Onda ti garantujem da bi ga naša grupa zaista "nekako" stresla s oraha, a ne bi ga "nikako" ostavila gore.

Kasnije, kad se na đosmo u dvorištu, čitava naša grupa okupi se u jednom ćošku blizu svinjca. Tu smo se u posljednje vrijeme najradije sastajali zbog toga da bismo se zaštitili od špijuniranja Bobe Gice. Otkad ga je Skandal držao zatvorena u svinjcu, Bobo je daleko zaobilazio svoj bivši zatvor i više mu se ne bi primakao taman da ga tamo čeka tepsija baklave.

– Ej, bra ćo moja, da znate šta mi je predložio ovaj premudri drug – počē Baja obraćajući se ćitavoj grupi, pa da bi nas što više zagolicao, zastade malo i tajanstveno podiže prst. – Tiće se crne knjige.

– Koji drug? – nestrpljivo pripita De-De-Ha.

Baja se okrenu braći Mandićima i zažmirka u velikoj nedoumici.

– Pa ovaj... Koji li je ono od vas dvojice maloprije prišaptao ono o crnoj knjizi?

– Ja nisam! – reče jedan Mandić, možda Branko ili Ranko, teško je

bilo pogoditi.

– Nisam ni ja! – dočeka drugi Mandić, opet Branko ili Ranko. Baja se zabezeknu.

– Kako da niste! I još mi je jedan od vas pričao kako je njegov djed sam sebe stresao s oraha.

– Ehej, to si ti spavao na času dok sanjaš djedove na orasima! – cerio se Krsto Buva.

– Mi smo imali samo babu, ali ona se penjala jedino na dudove, jer nije imala zube – reče jedan od Mandića.

Baja se zapanjeno izbulji u braću kao da su pred njim dva krokodila i promuca:

– Kako, zar niste pominjali ono "kako, nekako i nikako?" Hamid Rus oprezno se udalji podalje od Baje i zabrinuto upita:

– Brate slatki, da ti danas nisi jeo bunike ili kakve druge otrovne trave?... Zbilja, u koju ono vrstu biljaka spada bunika?

Čitavu tu smijuriju dokrajči najzad nestrpljivi De-De-Ha:

– Reci ti nama: šta si to čuo o crnoj knjizi pa makar bio san ili java? Ona se meni toliko popela na glavu kao da sam ja neki dud ili orah.

– Zaista, valjalo bi je stresti kao toga Mandićeva djeda, babu, šta li je – dodade Krsto.

– Ma čuo sam da bi crnu knjigu trebalo nekako uništiti, eto ti šta! – dreknu Baja.

– Pa tako, brate, – reci! – podviknu oduševljeno De-De-Ha. – Bilo da si to čuo u snu, bilo na javi, pametno si čuo.

– To ti je samo mudra glava mogla predložiti – reče jedan od Mandića.

– Vrlo mudra! – priskoči mu u pomoć drugi Mandić.

Baja ih samo krvnički pogleda, steže u džepu svoj givikt i u sebi reče:

– Hm, da mi je samo znati koji mi je od njih dvojice to predložio, isprebijao bih ga pa makar prijedlog bio ne znam kako pametan.

De-De-Ha okrenu se Baji.

– Molim te, zvekni mi jednu dobru zaušnicu zato što se ja nisam sjetio da crnu knjigu treba uništiti.

Baja zažmiri, izmahnu rukom i u sebi reče:

– Zamisliću da udaram onoga jednog Mandića. Puče šamar, a De-De-Ha poskoči i dreknu:

– Uf, uf! Ja tražio samo dobru, a ti mi odalami odličnu, vruću i begovsku zaušnicu!

– Što da štedim na svom drugu – velikodušno reče Baja i okrenu se Krsti Buvi. – Čuješ, trebalo bi i tebe malčice propustiti kroz kakve dobre ručerde.

– Šta, jednu buvu kroz ručerde! – začudi se Krsto. – A zašto to, molim te?

– Zato što se dosjetiš svakoj đavoliji, a nije ti palo na um da dođemo glave crnoj knjizi.

– Pa dobro, sad ću misliti kako ćemo se nje dočepati – obeća Krsto. Kako je sutra bila nedjelja, i čitava naša grupa nije imala izlazak, mi se dogovorismo da ćemo taj dan posvetiti pravljenju plana kako da dođemo do crne knjige.

Na rastanku Baja uhvati braću Mandiće, odvede ih na stranu i u povjerenju upita:

– Hajde, sad mi pravo kažite, zašto nijedan od vas dvojice ne priznade da mu je palo na um kako bi crnu knjigu trebalo spaliti?

Jedan od Mandića, lukavi Ličanin, zaškilji na desno oko i reče:

– Kad bi se jednog dana saznalo ko je uništio crnu knjigu, najviše bi stradao onaj kome je to prvom palo na um.

– Pazi, molim te! – zinu Baja. – To bi zaista tako bilo. Ma ko se toga prvi sjetio?

– Onaj naš djed s oraha – reče jedan Mandić. – On se, na primjer, nikada nije prvi dosjetio kako bi trebalo pokrasti popove kokoške. To bi uvijek smislili njegovi nerazdvojni drugovi.

Baja začuđeno iskrlješti oči.

– Mnogo fin čovjek taj vaš djed kokošar, a još mu je bolje društvo. Jesu li se i ti njegovi drugovi penjali na drveće?

– Ne, ali su ih seljaci htjeli popeti na jednu krušku – reče jedan od braće.

– Opet zagonetka! – viknu Baja. – A zašto to?

– Ukebali su ih u krađi konja, pa su pošli da ih objese – objasni Mandić. – Jedva ih žandari oteli.

Baja samo izbeči oči.

– Šta kažeš – da ih objese?! Eh, puste štete što u okolini Bihaća nema tako divnih seljaka da im poklonimo našeg Smrdonju!

XI

Evo nas u bašti našeg konvikta. Sakriveni iza visokih suncokreta, dogovaramo se kako ćemo doći glave crnoj knjizi.

– Treba to spaliti, pa nek se crn dim digne do nebesa! – gnjevno uzvikuje Baja i beči oči.

– Najprije to treba dobiti u ruke – mirno kaže jedan od Mandića, a drugi ga, isto tako mirno, dopunjava:

– I brzo spaliti kao što Baja predlaže, ali sa što manje dima da nas niko ne primijeti.

– Knjiga se može ukrasti samo obno ć – javi se De-De-Ha, stručnjak za te stvari – a za to bi trebalo sedam-osam većih i toliko isto manjih ključeva.

– Što će nam toliki ključevi, brate slatki? – začudi se Hamid Rus. – Koliko ja računam, dosta su dva: jedan za vrata od učionice, a drugi za Smrdonjinu ladicu. Je li tako?

– Tvoj račun dobar je za našeg profesora matematike – reče De-De-Ha. – Njemu zaista za dvije brave treba samo dva ključa, ali za moju hajdučku matematiku treba za svaku bravu nabaviti bar sedam-osam i tek će, možda, samo jedan od njih biti onaj pravi koji može da je otvori.

– Ako se bude trebalo provlačiti, tu sam ja! – javi se Krsto Buva.

– Je li kroz bravu? – nepovjerljivo zaškilji De-De-Ha.

– Ma ne, brate, već kroz prozor. Zar ti ja ličim na ključ da se u brave zavlačim?

De-De-Ha ga omjeri kritički i reče:

– Kakav ključ! Po svojoj glavi ti mi ličiš na okovan vrh one grede koju su zvali "ovan" i kojom su stari Rimljani probijali gradske kapije.

Svi prsnuše u smijeh, a Krsto Buva, nimalo zbunjen brzo dobaci:

– Znam, znam, to si juče pročitao u historiji za više razrede da se pokažeš pametan pred ovamo jednom curicom!

De-De-Ha pocrveni i skoči da se bije, ali ga Baja pograbi za ruku i povuče natrag.

– Ej, stani, sad se ozbiljno razgovara. Ostavite tu ču za poslije. Uspuhani Dule ponovo sjede, ali je i dalje, ispod oka, krvnički strijeljao Krstu Buvu oštro motreći da se ovaj možda krišom ne podsmjehuje ili ne krevelji. A Krsto je za to, mora se priznati, bio veliki majstor. Ako se već ne smije rugati javno, on je to činio mrđanjem nosa, žmirkanjem ili praveći strašno ozbiljno lice, što je

njegovog protivnika dovelo do potmulog bijesa, osobito na času učenja, kad ne smiješ da se obračunaš s bezobraznikom. I tu je, dakle, ličio na pravu buvu, skrivenu napast, kojoj ne može ukraj stati čak ni svevideći pazitelj Smrdonja.

Sad se, međutim, Krsto pokaza sasvim na mjestu, nije mu bilo do šale, pa se naš dogovor opet u miru nastavi.

– Od danas ćemo početi sakupljati sve moguće ključeve i predavati Dabiću na čuvanje – predloži Baja. – On je poznati specijalista za brave.

De-De-Ha, veoma polaskan tom pohvalom, pokuša da se načini skroman i reče:

– Pa jesam – priličan.

– Priličan, aha-ha-ha! – prsnu u smijeh Krsto Buva, a onda i mi ostali, jer se istog trena svi sjetismo Dabićevog odgovora na času vjeronauke da je bog priličan. Sjeti ga se, u zlo doba, i on skoči i dunu prema konviktu.

– Stoj, kuda ćeš? – dostiže ga Baja i pograbi ga za kaput.

– Tražite vi sebi bravara koji nije priličan! – šištao je De-De-Ha.

– Pa šalimo se, bolan. I ti si se šalio s bogom i rekao mu, da je priličan, pa i mi s tobom.

– Drugo je bog, a drugo sam ja, sa mnom nema šale.

Sad se i Baja ljutnu i pusti Dulin kaput.

– Dobro, u redu! Mi ćemo nekako izići nakraj s crnom knjigom i bez božje i tvoje pomoći. Idi ti lijepo u konvikt, kod Bobe Lutke, u fino društvo.

– E, baš mi je Bobo Gica fino društvo!

Baja mu ništa ne odgovori, nego se ćutke okrenu i vrati u naše društvo.

– Ode izdajica! – glasno viknuh ja da bi me nagluvi Dule čuo.

To je upalilo. De-De-Ha se naglo okrenu i odlučna koraka uputi se našoj grupi.

– Ko je to rekao? Jesi li ti?

– Niko ništa nije kazao – mirno dočeka jedan od Mandića.

– Ko je viknuo riječ izdajica?

– Bog s tobom! – tobož će začuđeno Baja. – Što da pominjemo tu riječ kad ovdje među nama nema izdajica.

– Pa dabome da nema! – viknu Dule i sjede. – Hajde da se dalje

dogovaramo.

– Neko, čini mi se, reče da bi nam trebalo nabaviti, i jednu šibicu – javi se jedan od Mandića.

– Nisam čuo da se o tome govorilo – oglasi se dobrodušni Hamid Rus. – A šta će nam šibica?

– Valjda zato da se crna knjiga spali u peći – domišljao se drugi Mandić.

– Dobro si se toga sjetio – pohvali ga Baja.

– Nisam se ja toga sjetio – branio se lukavi Mandić. – Drugi je neko to pomenuo, ali mu je taj prijedlog zaista dobar.

– Dobar, dobar, pravo kaže Dabić – dočeka drugi Mandić.

Iako De-De-Ha ništa nije rekao, on i ne opazi Mandićevo lukavstvo, već prostodušno potvrdi.

– Jeste, dobar je, priličan.

Čitava grupa opet u smijeh, ali ovaj put De-De-Ha se baš nimalo ne naljuti. Čak, štaviše, i on sam se izazivački glasno nasmija i prodera se:

– Ha-ha-ha-ha, prilično pametni konviktaši načinili prilično mudar plan, sakupili prilično ključeva i našli priličnu budalu i priličnog hajduka Dabića da im otvori priličan broj brava!

– Pomozi mu, prilični bože! – dočeka Krsto Buva.

– I to ti je prilična molitva! – ubaci jedan od Mandića.

– Pazi ga, pa meni je prilično svejedno što vi trtljate – i sam se začudi De-De-Ha. – Gle, ne ljutim se više na riječ priličan.

– Bogami, ti si se prilično opametio – priznade Krsto Buva.

– Čujte vi, braćo, mi se prilično zabavismo praznim razgovorima, a vrijeme je prilično odmaklo – upozori nas Baja. – Vratimo se mi opet na crnu knjigu.

– Kao što sam već rekao, mi samo obnoć možemo doći do nje – reče De-De-Ha. – Bolje rečeno, iza ponoći, kad svi zaspe.

– Prefekt često dolazi iza ponoći, vraća se iz kafane – upozori društvo Krsto Buva.

– Ne dolazi valjda ponedjeljkom, jer je još mamuran od nedjelje – dosjećao se jedan od Mandića.

– Onda ćemo crnu knjigu dograbiti u ponedjeljak naveče, iza ponoći – predlagao je Hamid Rus.

– To si se dobro sjetio – složi se drugi Mandić. De-De-Ha pogleda po svima i poslovno ih opomenu:

– Čekajte, ljudi, sutra je već ponedjeljak, a vi dotle ne možete pokupiti dovoljno ključeva. To mi moramo odgoditi za koji dan kasnije, možda tek za sljedeći ponedjeljak.

– Može ako se do subote ne nakupi previše krivica u knjigu – reče Baja zabrinuto. – Ali ako se toga dosta nabere, ja ću poći sam, pa kud puklo da puklo.

XII

Negdje sredinom nedjelje upitasmu Bajju koliko je ključeva sakupio, a on se samo trže kao iza sna i pogleda nas kao da nas prvi put vidi na ovome svijetu.

– Kakvih ključeva?

– Pa onih, brate... znaš – poče da uvija De-De-Ha, jer baš u tome trenutku kraj nas promače Bobo Gica.

– Onih, kojih? – sneno promrmlja Baja. – Šta ti tu pričaš?

– Pa zar nisi pristao da ukrademo crnu knjigu?

– Aha, to si ti, De-De-Ha! – prenu se Baja. – Pa jeste, jeste, pristajem. Hoćemo, ukrašćemo.

Tek što to izreče, Baja se okrenu od nas i pođe sam niz dvorište. Jedan obješenjak, đak drugog razreda, ispade odnekle iza ćoška, iskezi se na njega i viknu, onako u trku:

– Baja, oko kuće laja'!

Baja se samo malčice trže, pođe rukom za svoj čuveni "tefter", a onda nekako sažaljivo pogleda za malim Ličaninom, koji je već zamicao iza svinjca i odmahnu kao da kaže:

– Idi, dijete, šta ti znaš. Mi se u čudu zagledasmo.

– Ma šta je ovo našem Baji, brate slatki, da nije bolestan? – upita Hamid Rus.

– Možda i jest – do čeka De-De-Ha. – Sinoć na večeri samo uzdiše i gleda preko tanjira. Onako u šali ja mu ukradem komad mesa, a on kao da i ne vidi. Ja, opet u šali, i pojedem ono meso, a on opet ništa.

– I tako se ti u šali najede! – dobaci Krsto Buva.

– Bogami prilično – priznade De-De-Ha.

– A da on, kojom srećom, nije naumio da nas izda pa ga sad muči savjest? – upita jedan od Mandića

– Možda baš zbog toga ovih dana bježi od nas – dodade drugi Mandić.

– Ne bih ja to rekao – odmahnu glavom De-De-Ha. – Vas dvojica ste novaci, ne poznajete još dobro Bajju, a ja sam s njim već treću godinu.

– Ma da mu nije neko bolestan, možda ona njegova tetka? – upita osjetljivi Hamid Rus.

– Jok, ona je čvršća od bihačke Kule! – uzviknu De-De-Ha.

– A da nije... ovaj, ko ono Bajji plaća internat? – Crkvena opština.

– Pa da se nije razboljela ta njegova crkvena opština? – opet će dobri Hamid.

– Idi bestraga! – viknu De-De-Ha. – Kako se crkvena opština može razboljeti?

– Pa šta ja znam, ja sam musliman – pravdao se Hamid.

– Eh, šta ti znaš – gundao je De-De-Ha. – To je isto kao da kažem da se u Bihaću razboljela uprava vodovoda.

– Pa mjesto vode potekla rakija! – dobaci Krsto Buva.

– Ej, kud mi ovo skrenusmo? – javi se jedan od Mandića. – Počeli s Bajjom, pa završismo u rakiji. Bolje će biti da mi vidimo šta je to s njim, jer inače propade plan sa crnom knjigom,

– Ma da se on nije uplašio, pa se sad izvlači? – upita Hamid Rus.

– Bi l' to moglo biti? – javi se jedan od Mandića

– To ne znam – slegnu De-De-Ha ramenima. – Svak se može prepasti.

– Pa šta sad da radimo? – zabrinu se Hamid Rus.

– Bez Bajje se ne ulazi u ovako opasan posao.

– A bogami ni s Bajjom dok se ne vidi šta to on misli – reče oprezni De-De-Ha.

– Tako je, tako! – potvrdiše oba Mandića.

– Znate šta! – posko či živahni Krsto Buva. – Hajde da ja ovih dana neopazice pratim Bajju i da vidim šta to on radi i s kim se sastaje. Vidite li da se on svaki dan, po podne, nekud izgubi.

– Bogami, baš izgubi, ja se tek sad prisjetio – prenu se De-De-Ha.

– Hm, ovaj, nekako mi nije baš najljepše uhoditi svog druga – namršti se Hamid Rus.

– Ali ako nam o glavi radi, nije nam on više drug – protumači jedan od Mandića.

– Onda da ga uhodimo zbog toga i da utvrdimo je li nam drug, pa ako jeste, mi ćemo prestati – predloži drugi Mandić.

– Tako već može – pristade Hamid Rus.

– Ma da vi mene poslije toga ne prozovete Krsto "Uhoda?!" – prepade se Krsto.

– Ne boj se, nećemo! – povikaše svi uglas.

– Dobro, onda pristajem.

Još toga istog dana, poslije ručka, čim Baja iščeznu po svom tajanstvenom poslu, nestade nekud i našeg Krste Buve. Sjedio je zajedno s nama, brbljao kao i obično, a kad se u jednom trenutku De-De-Ha okrenu da ga nešto upita, riječ mu ostade navrh jezika i on ostade onako otvorenih usta, glup i nijem kao velika riba.

– Pazi, nema ga!

Svi se okrenusmo prema Krstinu mjestu na kraju klupe i za čuđeno se zagledasmo. Sjaj njegova prćastog nosa i veselih očiju još su lebdjeli u vazduhu nad njegovim sjedištem, ali – njega više nije bilo.

– Iščezao, zaista – reče jedan od Mandića i u nevjerici pipnu prstom Krstino prazno mjesto. – Sad ga vidiš, sad ga ne vidiš!

– Kladam se u dva doručka da će taj još danas doznati kud nam se to gubi naš Bajo – uzviknu De-De-Ha, ali ga jedan od Mandića istog trenutka poklopi:

– Dok je god crne knjige u životu, ti nećeš dobiti doručka. Kladi se u nešto drugo.

– Uf, crna knjiga! – puhnu Dule i u ljutini zgužva svoju rođenu bilježnicu za matematiku.

– Pojeo bih je bez bibera i soli, čak i s tvrdim koricama.

S kakvim li smo samo nestrpljenjem o čekivali Krstin povratak i šta li smo sve radili da utucamo vrijeme do njegova dolaska! Ponovo smo pregledali sve svoje zadatke za sutrašnji dan, isprišivali pootkidanu dug-mad na kaputima i košuljama, očistili cipele, pa se čak, bez ikakve potrebe, po drugi put umivali, što je za nas bila prava rijetkost i čudo neviđeno. To smo samo, po prefektovu naređenju, morali po drugi put raditi onoga dana kad je u konvikt dolazio pravoslavni vladika, a i tada nas je pola zabušilo. Odjednom, iznenada, Hamid Rus đipi na noge i sunu prema prozoru.

– Evo ga!

Poskakasmo za njim, ali – preko dvorišta je dolazio samo Baja. Išao

je nekako lako i zaneseno kao da plovi iznad zemlje, a lice mu sijalo i žarilo kao nikada dotad.

– Gle ga, uljem se namazao – začudi se dobrodušni Hamid. – Sija se kao mjesec.

– Ne, ne, on to blista od sreće, od zadovoljstva – poučno primijeti jedan od Mandića.

– Sigurno se dobro naklopao na Dedića šljivi – uzdahnu De-De-Ha.

– Neće to biti – sumnjičavo primijeti drugi Mandić. – Da se najeo šljiva, on bi se smješkao i gladio trbuh, a vidiš li ga sad gleda nekud uvis i kao da šapuće.

– Ta valjda ne broji oblake! – ljutnu se Dule, a Hamid Rus, kao da se nečeg prisjetio, upita zabrinuto:

– Brate slatki, postaju li ono oblaci od kiše ili kiša od oblaka, šta ono juče reče profesor?

Njegovo pitanje ostade bez odgovora, jer toga istog trena iz visokih suncokreta u bašti ispade četveronoške nešto tamno i šmugnu iza svinjca.

– Krsto! – dreknu De-De-Ha.

– Ma ono je nešto na četiri noge, valjda krmče – posumnja Hamid, koji je nepoznatu priliku smotrio samo krajičkom oka.

– Bogami nije, nego Krsto – potvrdi jedan od Mandića. – To se on sigurno četveronoške prikradao za Bajom. Hajdemo tamo.

Ispadosmo u dvorište i u gomili projurismo kraj Baje a da nas on gotovo i ne primijeti. Prođe kraj nas kao mjesečar, zanesen i sav blažen.

– Bogami, ovaj se najeo bunike! – promrsi De-De-Ha.

Krstu Buvu našosmo iza svinjca nešto mnogo zamišljenog. Kad nas ugleda, on samo počeaš nos i, sjedeći onako na travi, mudro se zagleda preda se i reče:

– Žalim sve četvoronožne životinje.

– Gle ga sad! A zašto to? – upita Dule.

– Uh, sad sam tek vidio kako je teško ići četveronoške dok sam se šunjao za Bajom.

– O njemu ti nama pričaj, mani se četvoronožaca! – nestrpljivo upade jedan od Mandića.

– Kazuj šta si vidio – dočeka drugi Mandić.

Krsto uvuče glavu među ramena kao da se od nečega krije, zažmiri i

reče:

- Prosto mi nećete vjerovati, znam unaprijed.
- Kako da nećemo, brate slatki, samo ti pričaj ! – dočeka Hamid Rus i od velike radoznalosti obliznu se kao da očekuje tepsiju baklave.
- Ma to je... to je... Ih, bogami ne znam ni kako ću početi.
- Udri od početka! – viknu De-De-Ha.
- Lakše bi mi bilo početi da me pitaju istoriju – uze da se kune Krsto – jer ovo ti je čitava jedna istorija.
- Ma šta li će to biti, brate slatki? – zabranu se Hamid Rus. De-De-Ha poče nestrpljivo da se vrpolti i ratoborno navuče obrve.
- Čuješ ti, Krsto, il' počinji tu Bajinu istoriju, il' će se sad odigrati jedna istorijska bitka u kojoj ćeš ti poginuti.
- A u knjigama će poslije pisati: "U velikom boju kod svinjca hajduk Dule ubio je slavnog četveronošca Krstu Buvu" – dodade Ranko Mandić.

U nepravici, Krsto stade da se češe iza vrata.

- Ma čujete, to je čak pomalo nezgodno da se priča ovdje, iza jednog prostog svinjca.
- Šta, da se Baja nije možda posvetio? – zinu Hamid Rus.
- Gdje si ti vidio sveca sa giviktom u džepu? – podrugnu se Branko Mandić.
- Kakav posvetio! To je nešto još mnogo čudnije – poče da priča Krsto. – Prosto nisam vjerovao svojim očima, ušima i nosu. Čujte samo!

Zbismo se u gomilu, u svakog uvo od pola metra.

- Drugovi, Baja se zaljubio! – opali pripovjeda č. Svi se trgosmo kao da puče top i zabezknuto upiljismo u Krstu. Hamid Rus čak porumenje kao djevojčica. De-De-Ha izvali začuđeno:
 - Lažeš! Otkud on to zna? To se radi samo u višim razredima.
 - Bogami jeste. Čitav sat sjedio sam u onim visokim koprivama za ogradom Kutića bašte i sve čuo – poče da se kune Krsto. – Evo, gledajte moje noge, sve plikovi od kopriva.
 - Pa kako je zaljubljen, u koga? – priupita De-De-Ha i primače se bliže malom obavještajcu.
 - U Zoru Kutić, našu komšinicu, onu iz drugog razreda – objasni dječak.

Mene nešto štrečnu u srcu kao da su me prozvali da odgovaram nenau čenu lekciju, a vjerujem da su se i ostali trgli, jer smo se svi kradom ogledali za živahnom ljepuškastom Zorom. Gle ti Bajе, već se zaljubio, a nama još ni nakraj pameti da se nečem takvom dosjetimo. Baš smo prava magarad!

– Pa šta... pa kako to izgleda? Kako si pogodio da je zaljubljen? – navali da ga ispituje De-De-Ha.

– Eto tako, odmah se to vidi – po će Krsto. – Stoji Zora u svojoj bašti, uz ogradu, gricka bombonu – krc, krc! – kao miš, a Baja stao s druge strane, znoji se, crveni i sve rukama uvrće jedan kolac u ogradi kao da iz njega cijedi vodu.

– Brate slatki, a zašto radi tu glupost? – ote se Hamidu.

– Šta ja znam, tako to možda treba kad nekog voliš – neodlučno reče Krsto. – A tek da vidite kako glupo i zbunjeno priča, ih! Baš kao De-De-Ha kad ne nauči vjeronauku.

Dule izbeči oči i nakostriješi se.

– Ostavi ti mene na miru. Bolje ti je, kazuj šta je to Baja trtljao.

– Pa, ovaj... sve tako: ja volim da gledam kad si ti u bašti, a kad te nema, ja ne gledam tamo, nego...

– Nego na Dedića šljive i orahe! – dobaci De-De-Ha.

– Onda Zora pita hoće li on jednu bombonu, a on kaže da ne može...

– Uh, što laže! – skoči De-De-Ha. – Pojeo bi pun torbak dok okom treneš.

– Pa možda je nešto bolestan kad ne može čak ni bombone – ustade u obranu Hamid Rus.

– A, ne, ne, ja sam čitao da onaj ko je zaljubljen zaista ne može jesti

– objašnjavao je Krsto.

– E, to bi meni trebalo – uzdahnu De-De-Ha. – Ionako me vje čito kažnjavaju oduzimanjem hrane.

– I tako – nastavlja Krsto – raspričao se Baja kako po svu noć misli na Zoru, ne može da spava...

– A hrče kao krokodil, ja ga čujem – pobuni se Dule Hajduk. – Alaj laže, razbojnik.

Krsto opet stade da mudruje.

– Pa to je, ovaj... u romanima zaljubljeni uvijek pričaju nešto krupno pa da djevojka vidi kako je on voli i kako...

– I kako se sve to završi? – upita Ranko Mandić.

– Veli, bogme, Baja da će dan i noć gledati na Zorinu baštu i da će joj pisati pismo, a ona se samo krevelji i žmirka. A kad se rastadoše, on prođe baš kraj mene. Gleda a ne vidi me, čudo jedno.

– Sasvim poblesavio! – kiselo smrsi Dule. – Već je taj zaboravio i crnu knjigu i naš dogovor.

– Pa šta ćemo sad braćo slatka? – zabrinuto se javi Hamid.

– Tu se nešto mora smisliti – ozbiljno reče Branko Mandić. – Probaćemo nas dvojica braće da izmudrujemo čime bismo ga razdrмали i dozvali do pameti.

– Požurite samo, jer meni je crna knjiga toliko uzjahala na vrat da samo na nju mislim baš kao Baja na Zoru – iskreno se požali De-De-Ha.

– Ništa ti ne brini. Kad mi, braća Mandići, nešto započnemo, uvijek neko nastrada – il' naš neprijatelj, il' nas dvojica.

XIII

Sjutradan, poslije ručka, Baja me uze za mišicu i povuče u ćošak trpezarije.

– Čuj, imam s tobom jedan razgovor, ali o tome nikom ni riječi, jer ćeš poginuti.

Vidjeh ga kako pažljivo opipa svoj čuveni "givikt" u džepu, pa se ozbiljno prepadoh i obećah mu:

– Neću, sunca mi, ni zucnuti. Dabogda dobio deset jedinica ako ikom išta kažem. To je, kanda, Baji bilo dosta. On me izvede u dvorište, zavede iza svinjca i poče:

– Čuješ, ti najbolje sastavljaš zadatke iz srpskohrvatskog jezika, pa ovaj... bi li ti znao da napišeš jedno pismo koje, kao tobož, piše jedan momak jednoj curi koju voli?

– Pa, šta ja znam – otegnuh ja. – A šta on njoj piše?

– Ih šta! Pa ti to treba da znaš. Zamisli na primjer, da si ti taj momak, a ona se zove, recimo, Mara.

– Mara je Smrdonjina djevojka, neću to ime! – pobunih se ja.

– Dobro, neću ni ja, ali onda nek bude, ovaj... nek bude neka tamo Zora.

– E, Zora mi se sviđa – požurih ja.

– Koja Zora?! – ljubomorno grmnu Baja i pođe rukom za svoj givikt.

– Ma nikakva, brate. Dopada mi se ime Zora.

– Tako kaži, da ne gineš prav-zdrav... Pisaćeš, dakle, nekoj Zori od

nekog tamo koji je voli.

– A kako se zove taj?

– Kako! Ta rekao sam ti već, zamisli da si ti taj zaljubljeni.

– Ehe, a šta ćeš ti meni dati za to? – počeh ja da ucjenjujem. – Ne da se meni džabe pisati i biti zaljubljen.

– Dobro, dobićeš lijep komad mesnate slanine, a ne budeš li dobro napisao, čeka te ovo – i Baja izvuče iz džepa svoj ubojni gvozdeni teg.

Sav taj naš razgovor odvijao se tiho, gotovo šapatom, u sjenci velikog svinjca, koji tako postade prvi ćutljivi svjedok naših đaćkih ljubavnih doživljaja.

Poslije toga dogovora Baja me odvede na tavan internata i gore, uz mali okrugli prozor, namjestismo neki stari sto i sanduk na koji se ja posadih, spreman za pisanje.

– Evo ti ove bilježnice za matematiku pa ćeš u njoj sastavljati pismo, a onaj pravi zaljubljeni prepisaće ga načisto – reče mi Baja i položi preda me na sto plavu đaćku svesku i olovku. – Samo prije neg počneš pismo, pogledaj malo i ove dvije stvari.

Tu Baja postavi na jedan kraj stola podobar komad slanine prošaran mesom, a na drugi kraj stavi svoj čuveni givikt i narogušeno poprijeti:

– Vidiš, budeš li dobro sastavio, čeka te ova carska slanina, a bude li slabo napisano, ne gine ti givikt u leđa!

Tako ti moj prvi vanškolski pismeni sastav poče da se stvara između masne nagrade i gvozdene kazne. Jadni Brankiću, bogme si obrao bostan!

Uzeo sam, dakle, bilježnicu preda se, latio se olovke i pogledao u Bajju.

– Kako taj momak treba da počne pismo, kazuj?

– Ih kako! – durnu se on. – Rekao sam ti već: zamisli da jako, jako voliš tu Zoru.

Podbo čih glavu rukom, zagledah se u otvorenu bilježnicu pred sobom i baš kao za pakost pročitah pri vrhu stranice sitan zapis nažvrljan Bajnim rukopisom: "Pazitelj Smrdonja je dvonogi konj!!!" Uporno sam se trudio da više ne mislim na tu prokletu rečenicu, čak sam i oči zatvarao, ali sve je bilo uzalud: preda mnom je stalno

lebdila slika nekakvog dvonogog ključeta u Smrdonjinom jesenjem kaputu.

– Šta je, što ne počneš? – nestrpljivo se javi Baja. – Na šta sad misliš?

– Na dvonogog konja – lupih ja.

Baja posegnu rukom na onu stranu stola gdje je stajao givikt i opasno zabruna:

– Izgoni konja iz glave, jer sad ćeš...

– Dobro, dobro, odmah ću! Iš, đavo te... Dvonožna konjska napast zaista iščeznu kao dalek bljesak munje, a umjesto nje preda me izroni slika našeg razreda i sasvim blizu, gotovo pred mojim nosom, trepnuše krupne sjajne oči naše kolegice iz prve klupe, Zore Tanković... Da, da, od tih sam očiju najviše bježao, a ipak ih najviše tražio, plašio se njihova pogleda, a u sebi, opet, priželjkivao da se baš taj pogled na meni zadrži. Eh, njoj ću ja pisati.

Pun treme uz burno udaranje srca, ja napisah prve riječi: Draga Zoro!

Pro čitah u sebi taj kratak redak i toga istog trena učini mi se da ja to zaista njoj pišem, da će to Zora sutra čitati, pa zaboravih i Baju, i tavan, i dvonogo konjče i nastavih da nižem rečenicu za rečenicom. Činilo mi se da ljepuškastu nestašnu Zoru poznajem već sto godina, da bi bez nje opustjela i srušila se čitava gimnazija, a ja od žalosti umro i zauvijek ostao mrtav mrtvicijat.

Baja je pažljivo, bez šuškanja, pratio moj rad, a kad ja malo zastadoh, prateći u mašti Zorin lak hod preko razreda, Baja se prepade da sam se ja već zamorio, pa natače na nož jedan režanj slanine i provrti mi ga pred samim nosom.

– Pogledaj šta te čeka, pa raspali dalje.

A ja sam pisao i pisao, a kad mi se u čini da sam sve iskazao, ja se prenuh kao iza sna, jer se sjetih da sada dolazi ono najvažnije: potpis. Ah, kako bih od sveg srca stavio podno pisma onako kako sam čitao u nekoj knjizi:

"Voli te Branko."

– Vraga, kakav Branko – pomislih u sebi – ovo je pismo za Baju! Ipak, praveći se da ništa ne znam, ja naglas pročitah čitavo pismo i mirno upitah svoga krupnog drugara:

– A koga ćemo potpisati?

– Hm, ovaj... znaš, to je za jednog našeg kolegu iz varoši, ne mogu ti sada reći koji je... on će to već sam potpisati.

Pošteno mi je pružio moju zaradu, onaj komad slanine, i još me jednom opomenuo:

– Nikom ni riječi, jesi li čuo... A baš si dobro napisao, onako kako sam ja želio... to jest, onaj moj drug koji voli tu Zoru.

Iako sam primio baš dobru nagradu za svoj trud, ipak sam zbog nečeg bio vrlo rastužen. Kako i ne bih! Mislio sam o Zori, gledao njezine okice, pisao joj i sad – sve to dadneš nekom za jedan običan komad slanine! Eh, Branko, Branko, zar se tako prodaje ono što voliš?!

Da nekako smirim tu svoju pravu grizu savjesti, ja naveče kradom povukoh Dulu Hajduka u mračan ćošak dvorišta i pokazah mu onu slaninu.

– Burazeru, evo slanine, a ti samo negdje nabavi hljeba, pa da se krka.

De-De-Ha od radosti samo ciknu, poskoči, udari se petama pozadi i strugnu u zgradu. Za desetak minuta eto ga s povelikim komadom "vekne".

– Odakle ti to, ej?

– Bobo Gica bio je dobar pa mi je to ostavio u svom ormanu i još dobro zamotao u peškir da ne bi ko ukrao. Baš mu hvala.

Motali smo onu slaninu u toploj noći, pod jesenjim zvijezdama, i oba smo zadovoljno ćutali, De-De-Ha srećan zbog iznenadna čašćenja, a ja sav blažen zbog veselih krupnih očiju koje ću s jutra vidjeti u prvoj klupi našeg razreda.

Iza Dedića oraha penjao se okrugao pun mjesec i na njemu rđasta nejasna mrlja, koja mi je zbog nečeg ličila na dvonogog konja u Smrdonjinu kaputu.

XIV

S velikom tremom primi čem se zgradi gimnazije. Otkad sam, juče, napisao ono pismo za Baju, sve mi se čini da ga je već u ruke dobila Zora Tanković, pročitala ga i sad samo čeka da se ja pojavim u razredu. Kako li ću samo proći kraj njezine klupe?

Ušunjao sam se u naš razred baš u najvećoj halabuci, desetak minuta prije početka časa, ali kao za pakost – Zora je već bila na svome mjestu, u prvoj klupi. Kao da već zna da ću baš ja naići, ona

mirno po-diže glavu i svoje vlažne bistre oči radoznalo zaustavi na meni kao da će reći:

– Ti li si taj pismenko?

Buknuh kao najrumenija bulka u polju, prosto mi se zapali lice, koljena mi klecnuše, zirnuh lijevo-desno i tek tada spazih prolaz između dva reda klupa i zbunjeno šmugnuh put svoga mjesta. Sjeo sam ni sam ne znam kako, kao da se spustih padobranom, a kad me minu prva trema, spazih Zoru kako se okreće iz prve klupe, isteže vitak struk i traži me pogledom. Brže-bolje oborih oči i zabuljih se u istoriju, trudeći se da se ozbiljno udubim u čitanje.

Jest vraga! Triput sam za redom pro čitao kako se kralj Milutin oženio Simonidom, vrlo mladom princezom, ali mi u mašti Simonida liči potpuno na Zoru (ta ko može biti ljepši od nje!) i sve mi se čini, sad će mi ona prići otud od prve klupe, zabljesnuti me zlatnom krunom i reći:

"Oženi se sa mnom."

– Ih, majko mila, da se to desi! Oženio bih se pet stotina puta i samo sjedio i gledao u Zoru. Ne bih nikad ni jeo, ni pio, ni spavao. Ne bih, sunca mi!

Zora, lukav i svevide ćí ženski stvor, odmah je uočila moju zbunjenost i nekoliko puta obazrela se da provjeri hoću li pred njenim pogledom sakriti oči. Krio sam, naravno, čak se i oznojio, a srce mi je tako šašavo poskakivalo i tuklo da od njegova tutnja ništa drugo nisam čuo.

Odjednom se Zora diže sa svog mjesta, uputi se mojoj klupi i vrlo spretno, šušteći haljinom, uvuče se na prazno sjedište do mene i meko gugutnu:

– Smetam li? "Kako da smetaš, najčarobniji stvore na svijetu! – kliknuh ja u sebi. – Popni mi se na rame, sjedni mi na glavu, odnijeću te na rukama do izvora Klokota, pokrašču za tebe sve orahe po selu Pritoci, izbekerliću se neustrašivo na Šicu policajca!..."

Kao što rekoh, sve sam to u sebi viknuo, a u stvari na Zorino naj-najsla đe pitanje, promrsio sam nešto nerazumljivo i sve mi se činilo da je čitava moja klupa, zajedno sa mnom i Zorom, odletjela nekud u obasjane oblake i sad, evo, sjedimo u lakom nebeskom pamuku, visoko iznad škole, profesora i ocjena. Zbogom, prosti zemaljski svijetu, mi se više nikad nećemo vratiti!

Odněkud iz mora zaljuljanih oblaka, a ipak sasvim uz svoje uvo, čujem Zorino gukanje:

– Ho ćeš li mi napisati nešto u spomenar? Ti pišeš pjesme, zna se to. Tek tad mi se malo razvezaše usta. Progovorih, ali jedva prepoznadoh svoj rođeni glas, uzbuđen i promukao. Počeo sam i sam da gručem poput grlice na nekoj trešnji mog rodnog sela Hašana:

– Napisaću... jednu pjesmicu.

– Dobro, evo ti moga spomenara.

Položila je preda me tvrdo ukori čen album na kome je zlatnim slovima, latinicom, usko štampano "Poezie". Ja ga brže-bolje turnuh pod klupu. Uradih to baš na vrijeme, jer upravo odnekle ispade Dule Hajduk i, videći Zoru kako odlazi, podrugljivo se iskliberi:

– Pazi je, što se ova mala vrcka mota oko naših klupa. Sigurno je došla da prepíše domaći zadatak iz matematike.

Ja umalo ne dreknuh:

"Zar je vrcka ovo divno slatko stvorenje, ti, majmune jedan iz Gornje Suvaje! Ovo je najbistrija djevojka u čitavom Bihaću, pametnija od profesora matematike, mudrija od svake maturantkinje!"

Na žalost, moja bistra i mudra ljepotica bila je već sljedećeg časa prozvana da odgovara zemljopis i tako se slavno "ugruvala" da se čitav razred cerekao slušajući je kako lupa. Kazala je, na primjer, i to da je glavni grad Francuske Madrid i da se Sredozemno more uliva u Egipat.

– Kako se uliva, pobogu, dijete! – čudio se profesor. – Ta nije more neka rijeka da se negdje uliva.

– Ho-ho-ho-ho! – groktao je razred, a jedini sam ja viteški ćutao i mrštio se. Pa šta, vrlo važno, zašto se Sredozemno more ne bi bar malo odlivalo u taj prokleti Egipat! Ta Zora je to tako slatko otcvrkutala da sam zaista čvrsto bio uvjeren da Sredozemno more baš tamo teče. A i ti nesrećni Francuzi, što su baš tako tvrdoglavo zapeli da im glavni grad bude Pariz, a ne Madrid? Za Zorinu ljubav ja bih pristao da se moje rođeno selo, Hašani, prozove Ulan Bator i da se u njemu ga je trogrbe kamile i pije kobilje mlijeko, kumis.

Sljedećeg časa, na istoriji, i ja sam, bogme, poprilično zabrljao. Prozvan je najprije Baja, a onda ja, ali smo obojica zbunjeno pričali da je profesor odmah vidio da s nama nešto nije u redu.

Vidim, dječaci, učili ste, ali nešto niste pri sebi. Rastreseni ste, misli vam lutaju, bježe... Znam ja dobro šta je to – magareće godine.

Opet čitav razred zagrokta, zacereka se, zanjišta, a neko čak i kukuriknu, koristeći se opštom larmom. Navališe s pitanjima:

– Gospodine profesore, šta su to magareće godine?

– Pričajte, gospodine!

Čak i moja nebeska golubica, Zora, procvrkuta nešto slatko, ciliknu kao srebrno zvonce i milo pogleda starca za katedrom, a ja od srca požalih što toga trena nisam na njegovu mjestu, pa makar bio ne znam kakav ćelavi čičekanja sa ćelom, cvikerima i dubokim kaljačama.

– Djeco, pa vi ste sad u magarećim godinama – dobrodušno reče starac. – To su trinaesta, četrnaesta, petnaesta godina kad se djeca uznemire, nepokorna su, svojeglava, pišu prve pjesme, bune se, a, bogami, zagleda se i dječak u djevojčicu...

– Ho-ho-hi-hi! – prasnu razred.

– Bogami se spremaju i da crnu knjigu unište – šapnu mi na uvo jedan od Mandića.

– Baja je pregolem za magare, on je u konjskim godinama! – ubaci

Krsto Buva uz opšti smijeh, a Baja se samo na to trže, virnu u svoj "tefter" i progundā:

– Sreća tvoja što si platio članarinu! Hvala, brate!

Toga dana odjezdio sam u internat sre ćan, prosto ploveći po vazduhu, rućao sam brzo, kao u snu, i odmah odjurio gore na tavan, gdje sam Baji pisao pismo, samo da što prije ostanem nasamo sa Zorinim spo-menarom.

Najprije sam ga trićetiri, a možda i svih osam puta, pobožno poljubio, iako je mirisao na mastilo i kolaće, a tek sam ga onda otvorio.

Ljudi moji, što ti sve nema u jednom spomenaru nestašne ljepuškašte u čenice trećeg razreda gimnazije! Nalijepljenih sličica, crteža, pjesmica, mudrih misli, savjeta i svakojakih potpisa. Čitav jedan muzej.

Naravno, najviše je bilo nacrtanih srca, jedna su kao list jorgovana, druga poput jabuke, treća obojena, isti uzrio patlidžan, neka su gorjela plamenom kao pijetlov rep, jedno je bilo probodeno strijelom koja je više lićila na glogov kolac, a na drugom su bila vratašća kao da su precrtana s našeg internatskog svinjca. Prosto si očekivao da se otud pokaže debeljucno prasence i da gurlikne:

– Hr-nji, volim te!

Bilo je zatim cvije ća kakvog nema ni u jednoj botanici i ni u kakvoj livadi na svijetu, majušnih kućica i mlinova s vodopadom, zećeva, golubova, pilića i jezera okruženih jelama. Čak se našlo i neko pseto s mašnom koje je poprilićno lićilo na konja, a ispod njega potpis "Stojan Bubalo, Ila raz.". Bilo je to, dakle, rukotvorina onoga spadala i skitnice, poznatog u ćitavoj nićoj gimnaziji pod imenom "Toja od Žegara".

Mene, razrednog "pjesnika", posebno su interesovale mnogobrojne pjesme, rasute širom spomenara. Naravno, već na prvoj stranici nalazila se ona prastara pjesmica, obavezna u svakom spomenaru ovoga svijeta:

Kad se popneš na brdašće,
na visoke stijene,
metni ruku na srdašće
pa se sjeti mene.

Odmah ispod nje, isto tako stara i poznata, samo više dirljiva, bila je

ona:

Zaključao sam te u svoje srce
da ne možeš izaći,
a ključ sam izgubio,
ne mogu ga naći.

Baš tu pjesmicu krasilo je ono srce s vratašcima našega svinjca i s katancem u obliku korpe za voće.

Jedan Zorin poznanik "skovao" je pjesmicu koja bi bila mnogo podesnija za kakvu istoriju nego za spomenar. Počinjala je stihovima:

Tiha voda opada,
tursko carstvo propada... Ispod nje, u zagradi, nekoje dodao olovkom "Budala!"

Najglupiji zapis nalazio se na kraju, na unutrašnjoj, sivoj strani korica tako da ga je teško bilo i opaziti. To je, izgleda, krišom zabilježeno, ali se "pisac" svakako zaboravio pa se, po navici, i sam potpisao:

Imena Luda nalaze se svuda!

Stevo Biljetina.

I taj je bio iz našeg razreda, zvali smo ga "Kravorepac".

Međutim, najveće iznenađenje bilo je za mene kad sam u spomenaru otkrio i jednu pjesmicu – zamislite samo čiju! – Dule Dabića – Hajduka. Glasila je ovako:

Zorine oči veselo strše
i kroz naš razred osjećaj vrše.
Kad ona dođe, svima je milo,
pa zato uvijek sjedimo čilo.

– Oho, gledajder ti Dule Hajduka, kad prije stiže, kad li pjesmu sastavi! – uskliknuli ja dvostruko ljubomoran: i na to što Dule pjesme piše, i što mu je Zora dala spomenar prije nego meni. – Kako li se samo ućutao, razbojnik, pa ništa ne kazuje!

Podjaren njegovim "izdajstvom", ja zapeh da sastavim što ljepšu pjesmicu. Izi će mi pred oči Zora sa svojim krupnim očima, ponovo začuh njen glas, pa, sav zanesen i blažen, utonuh u poplavu najljepših ri-ječi. Zasipale su me kao trešnjin cvijet kad proljetni vjetar dune, kao snježna vijavica o zimskom školskom raspustu. Postao

sam jedna mala rascvrkutana ševa, izgubljena u plavetnilu ljetnjeg neba nad mojim rod-nim Hašanima.

Na kraju, bogami, ispade pjesmica od čitavih osam redova. Pročitah je dva-tri puta i, oduševljen, glasno uzviknuh:

– Ja sam najbolji!

Istog trenutka, na moje veliko zaprepašćenje, iza mojih leđa začu se još glasnije, kao neki odjek iz bunara:

– Ja sam još bolji!

Munjevito se okrenuh. Na tavanskim vratima stajao je poslužitelj Jovo Skandal i zlorado se smješkao.

– Bolji sam, bolji, jer sam te ukebao, tičice! Zbunih se, pocrvenjeh i brzo gurnuh spomenar pod kaput, ali Skandal brzo priskoči i pograbi me za ruku.

– Aha, neko antidržavno pisanje! Ovamoder taj tefer!

S ta mi je pomagalo da se otimam. Jovo mi uze spomenar iz ruku, po će da ga prelistava, začuđeno nadiže obrve, zatim se sasvim primače prozoru, sjede na sanduk i udube se u čitanje.

Stajao sam pored njega, sav odrvenio od nekog čudnog straha, dok on odjednom podiže glavu i upita:

– Ovo đaci jedni drugima za uspomenu pišu, je li?

– Jeste – skrušeno promucah ja, očekujući pljusak od prijekora i grdnji.

Me đutim, na moje veliko iznenađenje, Jovo Skandal ponovo spusti oči na spomenar i nastavi da čita, kadikad suzdržano uzdišući. Najzad podiže glavu i tužno, vlažnih očiju, obrati se meni.

– Moj dragi đaće, a ja sam ti čovjek samouk, tek sam u vojsci čestito naučio čitati i pisati. A u tvojim godinama radio sam i rintao kod strica, kod komšija, kod crnog đavola. Tukao me je ko je god stigao, niko lijepu riječ da mi kaže, a vidiš ti vas – pišete jedni drugima sve neke lijepe riječi, pa blage, pa tanke kao svila, uspomene ostavljate. Eh, životu, životu!

Tu bivši hajdučki čuvar zatvori spomenar, pomilova korice svojom tvrdom rukom i meko me zamoli:

– Daj mi ovo pozajmi do sutra da se sit načitam, čuvaću ga bolje nego one svoje hajduke.

Dao sam mu drage volje, a kasno uve će, poslije časa učenja, ja iziđoh u dvorište i vrlo se iznenadili kad na Jovinu sobičku spazih

osvijetljen prozor. Prišunjah se na prstima i virnuh unutra. Ogrnut kabanicom, Skandal je sjedio za stolom, podnimljen na ruke, a na otvoren spomenar pred njim kapale su teške suze surovog hajdučkog stražara.

XV

Sad nam je već svima jasno da je Bobo Gica glavni Smrdonjin špijun, što god učini naša nemirna grupa, Smrdonja odmah dozna i javlja prefektu. Otkud bi doznao da nam nije Gica za petama. Braća Mandići svečano nam obećaše: – Samo vi nama ostavite i Gicu i Baju. Gicu ćemo udesiti za vrbicu da će se sve prašiti, a Baju ćemo tako razdrmati da će trkom krenuti da se dočepamo crne knjige.

Sjedeći čitavo jedno popodne iza svinjca, braća su kovala ratni plan i već sutradan ga stala izvoditi.

Polazeći u školu, Ranko Mandić uhvati Bobu ispod ruke i poče značajno da se ceri:

– A je li ti, lutkice, tako li se zaluduju lijepe djevojke? Bobo iznenađeno zatrepta.

– Kakve djevojke, šta je tebi?

– He-he kakve! Naša komšinica Zora Kutić već nekoliko puta pita za te i šalje ti pozdrav, a ti ništa.

– Dabogda umro ako išta od toga znam! – iskreno priznade ispeglani ljepotanko. – To se ti šališ.

Lukavi Mandić povjerljivo se nagnu njegovom u vetu.

– Čuj, nešto ću ti kazati, ali da dobro čuvaš tajnu. Sirota Zora uvijek ti šalje pozdrave po Baji, a on, prasac jedan, nikad neće da ti to kaže, jer se toliko zagledao u nju da je sasvim pobrljavio. Boji se da Zora tebe ne zavoli, pa onda njega neće htjeti ni pogledati.

Bobi, malom uobraženku, nije trebalo mnogo pri čati. Brzo je povjerovao da Zora samo o njemu misli, jer je bio čvrsto ubijeden da je najveći ljepotan u čitavom internatu, najbolje obučen i s najurednijom frizurom.

A ko bi se i oteo Mandićevim pričama? I jedan i drugi tako su slatko kitili, vezli, zidali, dodavali, farbali, naduvavali, loptali se izmišljotinama, sve dok i sami ne bi povjerovali da je čista čistackata istina sve ono što su kazali. Nije onda ni čudo što je ćurkasti Bobo čvrsto zagrizao primamljivu udicu njihovih laganja.

Tako je bio izveden tek jedan dio plana, pa se pošlo dalje. Još istog dana, po podne, drugi Mandić, Branko, pronašao je u aleji Zoru Kutić i takve joj bajke napričao o Bobinoj velikoj ljubavi prema njoj da je vrcakasta Zora sve pocupkivala od zadovoljstva i radoznalosti.

– Ma nije moguće! Ma lažeš! Ma šta kaže? Ihi-hi. Zora-bombona! Baš je tako kazao? Oho-ho!

Zora je toliko brbljala, propitivala ga i tražila da po deset puta ponovi Bobine riječi da je okretni Mandić jedva uspijevao da se ispetlja iz svojih rođenih lagarija. Najzad se djevojčica iznenada uozbilji, stavi prst na svoje napućene usne i zamišljeno reče:

– Vidiš, a ja nekog drugog volim... Ja, ovaj, zapravo nikog ne volim, jer... ja u životu neću nikog ni voliti.

– Pazi, šta je sad ovo? – iznenadi se Mandić. – Bogami će nam pokvariti čitav plan.

– Ja sam tako... šta je mene brige – nastavljala je da toroče djevojčica. – Ja možda i tebe volim, jer ti tako slatko pričaš, ali... nikad niko neće saznati moje tajne... nikad, nikad...

Tu se nestašna brbljivica dvaput okrenu na peti i opet se ozbiljno zamisli.

– A kad je on to tebi tako pričao?

– Je li Bobo? Priča mi već sedam dana. Ja u spavaonici ležim kraj njega, a on i u snu... Ih, da samo znaš!

Djevojčica priskoči, čvrsto pograbi Mandića za ruku i radoznalo mu se unese u lice.

– Šta, šta, kazuj! Reci molim te, Branko! Evo, poljubiću te, evo: cmok, cmok!

Nimalo zbunjen, sav unesen u svoju lagariju, Mandić mirno obrisao Zorin poljubac i šeretski otegnu golicajućim radoznanost slušateljke:

– He-he, ovaj... Šta priča? Pa tako, sve nešto: Zora, srce, sunce, bombona, nebo...

– Ih, vrlo važno! – prezrivo nadiže djevojčica obrve. – Ništa me to ne zanima. Pričaj mi nešto drugo.

– O, ljudi, ovoga vrtirepa! – začudi se dječak. – Ko bi s njom izišao nakraj – sad ovako sad onako!

Zora povuče nogom jednu crtu u prašini i onako zauzged, i ne gledajući u Branka, reče više za sebe;

– Sutra u pet biću u svojoj bašti, pod onim orahom uz vašu ogradu.

Znaš, ja najčešće tamo učim.

– Ih, što bi Bobo volio da navrati pa da te bar malo vidi – pobrza Branko.

– Nek ide kud hoće. Šta se to mene tiče – ravnodušno odgovori djevojčica – ja tamo do mraka samo učim.

Rastajući se od nje, Mandić još jednom namignu:

– Navratiće Bobo, jedva će dočekati.

Zora se učini da ga nije čula. Poskoči s noge na nogu i doviknu za njim:

– Kaži Baji da sutra po podne idem kod tetke u Žegar. Nemoj zaboraviti.

– Što je lukava, đavo je odnio! – začudi se Mandić. – Pravi se da ništa ne zna, a sad udešava da se Bobo i Baja ne susretnu.

Oba Mandića bila su poznata po tome što nisu marili za djevojčice i o njima su uvijek govorili s nekim starmalim prezirom. Kako su bili okretni, nije im se nikada dogodilo da se zbune ni pred najdrskijom uče-nicom iz našeg razreda. Možda im je koristilo i to što su u šakljivim trenucima uvijek jedan drugom u pomoć priskakali i tako dijelili svaku opasnost.

– Šta to ti, Danice, napadaš mog burazera? – istom bi se za čuo glas drugog brata kad bi, recimo, lajava Danica Radoševićeva gdje god u razredu pritijesnila jednog od Mandića. Tako bi se ženski napadač brzo povlačio, kloneći se nejednake borbe na dva fronta.

Međutim, poslije razgovora sa Zorom, Branko se vraćao u internat nešto mnogo zamišljen. Kako li se to ova vražija djevojčica onako brzo mijenja: sad ozbiljna, sad nasmijana. Čas pristane na nešto, pa se za tren povuče, obeća nešto, pa brzo uzmakne kao da nikad ništa kazala nije. Govori istinu kao da laže, a laže kao... Zbilja, laže li ona ikad i govori li ikad ozbiljno? Kako se to ne može uhvatiti?

– O, ljudi, ljudi, kako to?

Pokušavao je da sabere i sredi sve što mu je Zora kazala, ali na kraju ne ispade opet ništa: samo smijeh, vrckanje i cvrkut, baš kao da je slušao neku nemirnu ptičicu negdje u žbunu.

– Pa ona je mene i poljubila, i to dvaput! – sinu mu istom u glavi i vreo plamen liznu mu uz obraze. – Pa da, poljubila, a ja to onda nisam nekako ni opazio. E, Branko, Branko, konju jedan, vole, magarče!

Tu dječaku pade na um ona profesorova priča o magarećim godinama, i on se s olakšanjem nasmija.

– Pa da, sad sam i ja u magarećim godinama, zato sam ispao tako glup.

Dječak nježno pomilova svoj poljubljeni obraz i slatko poljubi vrhove prstiju, umrljane mastilom.

– Uh, prava bombona, pravo kaže Bobo Gica... dabogda krepao!

XVI Hamid, Krsto, Dule i ja upravo smo se bili iskupili iza svinjca na naš uobičajeni popodnevi sastanak kad braća Mandići dojuriše kao vihor.

– Jeste li već svi na okupu? Dobro je, danas će biti trke i cirkusa!

– Šta li su sad smislili, brate slatki? – zabrinu se Hamid.

– Vidje ćete samo... Pazi, sklonite se da nas ne vidi, evo ga, ide. Oprezno navirismo iza svinjca. Preko dvorišta, obučen svečano i nalickan, lagano prođe Bobo Gica i nestade među suncokretima u pravcu Zorine bašte.

– Kud li će ono naša špijunčina? – progundā De-De-Ha. – Sigurno misli da smo na Delića orahu pa pošao da nas uhodi.

– Nešto će drugo biti, polako samo – reče Branko Mandić. – Danas će naš Gica obrati bostan.

Nekoliko minuta poslije Bobe preko dvorišta se pojavi naš Baja. Oprezan i smrknut, on pogleda desno-lijevo, pa brzo umače u suncokrete, upravo za Bobom Gicom.

– Šta li će sad ovo biti? – začudih se ja.

– Bogami, batine dok se Baja onako namračio – uvjerljivo promrsi De-De-Ha.

– I ja tako držim, braćice slatka, – pobožno potvrdi Hamid Rus.

– A sad idemo u suncokret da čekamo slavni povratak ove dvojice – pozva nas Ranko Mandić. – Tamo ćemo vam objasniti šta smo skovali Bobi Lutki.

Sakrismo se poduboko u visokom suncokretu, baš tamo kud se moraju vratiti Bobo i Baja ako su zaista otišli prema Zorinoj bašti. Tu nam braća Mandići ispričaše čitav svoj ratni plan.

Kad se vratio od Zore, Branko Mandić ispričao je Bobi kako ga djevojčica čeka u pet sati pod orahom u svojoj bašti. Još mu reče kako ona mrzi Bajaju kao đavola, pa želi li Bobo da joj se dopadne,

nek samo obori na Bajazita drvlje i kamenje, i neka kaže da je glup, ružan i u konjskim godinama.

– To ću baš od srca ispričati – veselo obeća Bobo. – A je li mnogo pitala za mene?

– Dva me je sata davila – slaga Branko. – Čak mi je i šamar udarila kad sam kazao da ti, možda, nisi najljepši u našem internatu.

Kad ostaviše Bobu tako zagrijana, braća odoše Baji pa mu ispričaše kako Bobo Gica već danima oblijeće oko Zore Kutić i neumorno ocrnjuje Bajju. Ako im, kaže, ne vjeruje, nek danas oko pet sati pode nazorice za Bobom Gicom pa će se i sam uvjeriti kuda taj ide i šta priča.

– Kad ga ščepam, odraću ga kao mačka! – poprijeti Baja i steže givikt u džepu.

– Bolje ti je zastraši ga samo, a mi ćemo se već osvetiti njegovom zaštitniku Smrdonji i njihovoj crnoj knjizi.

– Pazi, to vam je dobro – prenu se Baja – a ja na crnu knjigu već i zaboravio.

I tako, čim je Bobo krenuo na sastanak sa Zorom, Baja udari nazorice za njim. Tako smo ih mi obojicu spazili kad zamakoše u suncokret.

A tamo, na razboj ištu, odigralo se ovo dok smo mi čečali u našoj zasjedi i čekali povratak naših delija.

Baja se prikrao četveronoške u visoke koprive pod samom baštenskom ogradom kad je već razgovor između Zore i Bobe bio započeo. Prvo što je čuo, bilo je srebrno cilikanje razdragane djevojčice:

– Hi-hi-hi-hi, šta kažeš, kakav je to Bajin nos?

– Kažem ti, kao velika paprika babura! – kreketao je mali podlac. Ležeći u zasjedi, Baja pipnu nos i prosikta:

– Kako li samo laže pas! Platiće mi za ovo.

– Jest, bogami! – kleo se Bobo. – Kao paprika, pa sjajan, pa sve škripi kad se cimne desno- lijevo.

– Hi-hi, otkuda ti znaš da škripi? – kokotala se djevojčica.

– Je l' ja! – razjunači se Bobo. – To sam dosad sto puta isprobao. Bijem ja njega kao vola u kupusu.

– Ma šta kažeš! – zadivljeno će Zora. – Pa on izgleda tako jak.

– Zar on? – podrugljivo će Bobo. – On je obična vreća kupusa, pa

strašljiv, pa glup, pravi jedan svinjski konj.

– Ma nemoj! – uzviknu Zora.

– Jao, što će neko biti premlaćen, oderan, isjeckan! – zagudi Baja i u gnjevu zgužva rukom čitavu rukovet kopriva i ne osjećajući njihovu vatrenu "žaru".

– Ta on samo jednom u nedjelji noge pere – mljeo je mali nevaljalac.

– To ti je pravi konjski prasac.

– Kako jednom kad je najmanje dvaput! – planu Baja u sebi.

– Kažu, bogami, da on slatka pisma piše djevojčicama – guknu Zora, koja je već bila primila od Baje ono pismo pisano na tavanu.

– Anđele baštenski! – šapatom kliknu Baja. – Još da ti znaš koliki sam komad slanine dao za to milo pisamce!

– Možda ti njega voliš? – uozbilji se Bobo Gica.

– Hi-hi, baš me briga za njim! – isceri se djevojčica. – Koliki je samo, kolik bihačka Kula. Uplašim se kad ga vidim.

– Ja sam Kula, a ti si koza! – gnjevno smrsi Baja.

Da nevolja bude još veća, u Bajino skrovište odnekle navališe žuti mravi i počеше mu militi uz noge i za vrat, peckajući ga gore nego ikakve koprive. Naš se delija uze vrpeljiti, češati, lupati po vratu i sasvim oz-biljno ritati tako da i Zora opazi kako se nešto miče u gustoj koprivi i upozori Bobu Gicu:

– Ej, vidider šta je ono tamo, možda zec?

– Kakav zec ovdje u gradu, to je sigurno Deli ćev mačak. Sad ću ja njega pojuriti – razjunači se Bobo i preskoči nazad u internatsku baštu, ali tek što je stigao na dva koraka od onih kopriva, Baja đipi iz svoga skrovišta i pograbi ga za vrat.

– Čekaj, sad ćeš vidjeti svog boga!

Zora samo vrisnu i skoči za orah. Otud se brzo pokaza samo jedno njezino oko, ustreptalo, sjajno i uplašeno. Gledala je kako Baja odvuče prestrašenog Bobu u suncokret i pritiskivala ručicom razigrano srce.

– Jao, siroti Bobica!... Uh, što je jak ovaj Baja, što je jak! Poćutala je, namrštila se i glasno kazala gledajući u rascvjetao žbun visokog jesenjeg cvijeća:

– Baš nije lijepo prislušivati. Eh, i taj Baja, sve je pokvario, grmalj jedan.

Dotle je Baja vukao svoju žrtvu kroz prezrele debele suncokrete i osvetnički režao:

– Sad ti je došao crni petak, oprosti se sa životom. Znaš li molitvu za pokoj duše: "Sad otpuštajet raba tvajego Gospodi?"

– Ne znam, bogami! – kukao je zlosrećan zarobljenik. – Večeras ću je naučiti.

– Večeras ćeš ti već biti pokojni! – tulio je Baja.

Naiđoše uto na našu zasjedu, pa se oko njih za tren oka stvori čitav obruč veselih radoznalaca. Svi su se zlrado cerili na ulovljenog Bobu Gicu.

– Šta, je li dolijala mala hijena? – isklibi se De-De-Ha.

– Ako ga treba vješati, evo mog opasača – dobrovoljno se ponudi Hamid Rus i namignu društvu oko sebe.

– A, ne, ne, bolje je da uzmem sjekiru, eno je na drvljaniku – predloži Krsto Buva.

Bobo je zvjerao tamo-amo kao da se čudi otkud se iskupi toliko društvo sve dok Baja ne naredi:

– Sjedi tu na zemlju i lijepo odgovaraj pred ovim časnim starinama: kakav je Bajin nos?

– Lijep, vrlo lijep – mauknu Gica.

– Škripi li? – grmio je Baja.

– Ne škripi – kleo se mali lažljivac.

– Ponekad samo trubi! – ubaci Dule Hajduk.

– Koliko puta nedjeljno Baja pere noge?

– Sedam puta! – glatko odvergla Bobo.

– Ovaj ga baš pretjera! – progunđa Hamid Rus. – Sedam puta, al' u godini.

– Koliko si puta izmlatio Baju? – viknu ispitivač.

– Nijedanput! – priznade hvalisavac, Baja se okrenu nama.

– Časne starine, govori li ovaj dječak istinu?

– Govori, govori! – zagrajaše "starine".

– Hoćemo li ga pustiti il' da ga umlatimo?

– Da se pusti! – izglsa vesela bratija, a samo Dule Hajduk progunđa: – Da se umlati, pa onda pusti.

Čim pade presuda, posramljeni Bobo skoči i zaždi kroz suncokret što ga noge nose. Branko Mandić povika za njim:

– Lakše malo, pričekaj Zoru!

XVII

Poslije onoga slučaja s Bobom naš Baja Bajazit kao da se sasvim otriježni. Okanu se trčanja za Zorom, a kad bi je ko i pomenuo, on bi samo rukom odmahnuo.

– Eno joj Bobe Gice. Kad se može onako s njim kikotati i pričati, meni više ne treba. Trčali smo Bobi i javljali mu: – Ej, veliki osvajaču, Baja ti poklanja Zoru.

– Nek je pokloni Ciganima! – frcao je Bobo, koga je još uvijek svrbio vrat od Bajine snažne ručerde.

Zora Kutić, opet, pravila se da ništa ne zna o sukobu njih dvojice. Kad je Krsto Buva upita je li joj krivo što joj ne dolaze ni Baja ni Bobo, ona začuđeno podiže obrve.

– Bože, a šta će mi oni? Rekla sam im da ne dolaze, dosadni su.

Ipak smo je uhvatili kako proviruje preko ograde na našu, internatsku stranu, pa kad je upitamo traži li to Bajju, ona isplazi jezik i naruga nam se:

– Budalaši jedni, zašto buljite u tuđu baštu! Baš me je briga za nekim, ja sad čitam jedan fin roman.

Okrenu nam leđa i ode uzdignuta nosa. De-De-Ha načini kiselo lice kao da je pojeo pečenu divljaku.

– Ih, fin roman! Vidio sam ja, povazan čita neki kalendar sa sanovnikom, a tamo piše – kad sanjaš prazan kotao, bićeš sjutra gladan. To i ja znam bez ikakvog sanovnika.

Ipak nas je najviše obradovalo to što je Baja, poslije svoje istorije sa Zorom, ponovo navalio da što prije svršimo sa crnom knjigom. Svaki čas je zapitkivao Dulu Hajduka:

– Koliko si ključeva skupio?

– Sedam. Svojih devet ne računam.

– Kakvih devet? Šta treba tebi samom toliko ključeva?

– Kako da ne treba – branio se Dule. – Jedan mi je za kofer Bobe Gice, jer on često dobija pakete, a nikog ne časti, pa ja moram sam da se poslužim kad on to ne vidi. Drugi mi je od Smrdonjina ormana, tamo samo ponekad ispreturani stvari i u njegovu kolonjsku vodu dospem sirćeta; zbog toga Smrdonja miriše na kiseo krastavac. Treći mi je ključ od internatskog podruma, jer tamo se ponekad uvučem da porazgovaram s kupusnom kacom...

– Dosta, pobogu, nećeš do sutra prestati! – prekide ga Baja. – Kupi samo ključeve, a na usta metni katanac.

Već se primicala i druga subota, dan kada će se ponovo izricati kazne, kad nam De-DeHa objavi:

– Imam deset ključeva, moglo bi se poći na noćni zadatak. Zahvati nas uzbuđenje kakvom se nismo nadali. Trkom pojurismo iza svinjca, na dogovor.

Brzo smo skovali plan. Nave će, kad u našoj spavaonici svi utonu u san, čitava naša grupa iskrašće se u hodnik, spustiti se u prizemlje i tu se rasporediti. Branko Mandić izići će kroz prozor umivaonice i spustiti se na ulicu, pred internat, da pazi na prefektov dolazak, jer taj bi se mogao ranije vratiti iz kafane. Ranko Mandić stražariće pred sobičkom Jove Skandala, jer i ovome može pasti na um da obnoć obiđe sve hodnike, to mu je još navika iz Kule. Svi ostali idu u učionicu da s Dulom Hajdukom provaljuju Smrdonjinu ladicu i slade se deranjem crne knjige.

– Meni i mom bratu ostavite makar po jedan list da i mi malo zamezimo – molio je Branko Mandić.

– Dobićete bar one tvrde korice, imate dobre zube – obeća im Baja. Negdje pred ponoć, kad se u čitavoj spavaonici čulo samo hrkanje, testerisanje, pištanje, mljackanje, mrmljanje i drugi slični zvuči, Krsto Buva diže se kao sjenka i pođe da obilazi krevete zavjerenika.

– Ustaj, ustaj! – zvao je šapatom.

Već kod Bajina kreveta umalo ne dođe do uzbune. Ovaj se bio čvrsto uspavao, a kad ga Krsto prodrma, on se maši pod jastuk, za svoj nerazdvojni givikt i gluvo upita:

– Ko je to?!

– Crna knjiga! – prošišta Krsto.

– Aha, hvala ti, brate, – tiše reče Baja već razbuđen.

Sve je išlo glatko, ali kad na red stiže posljednji i najvažniji zavjerenik, De-De-Ha, nije pomagalo nikakvo buđenje. Najprije pokušaše da ga šapatom zovu, ali on je kao za pakost, spavao baš na onom uvetu na koje je čuo. Kad ga počеше lagano drmati, on se od toga samo uljuljkivao kao dijete u kolijevci i još jače zahrkao. Onda ga Hamid Rus pošaklja po licu, ali Dule na to samo blaženo promrmlja:

- Zoro, đavole jedan!
 - Pazi ga, i ovaj se zagledao u Zoru Kutić, nesrećnik jedan! – prošaputa Baja. – Još jedna budala na magarećem spisku.
 - Dobro je, nek samo nije u moju Zoru Tanković – pomislih ja i srce mi mirnije zakuca.
- Skinemo s našeg Dule i pokrivač, ali on samo mljacnu, pipnu se iza vrata i progundā:
- Gospodine katiheta, da zatvorim prozor, duva.
 - Bog je zaista priličan – zacereka se Krsto Buva i šakom poklopi usta.
- Nije najzad bilo drugog izlaza, nego Baja lagano podvu će ruke ispod tvrdokornog spavača, uze ga u naručje, iznese u hodnik i pažljivo ga postavi uza zid. Čim Hajdukove noge dodirnuše beton, on odmah otvori oči i začuđeno reče:
- Pazi ga, ja već ustao. E, čudo jedno, kako ovih dana loše spavam. Prenem se kao zec čim nešto sušne.
 - Čim grom pukne! – dodade Hamid Rus i odjednom se nešto zamisli i upita Krstu Buvu:
 - Brate slatki, kako ono nastaje elektricitet u oblacima?
 - Ako nas noćas, kojom nesrećom, otkrije prefekt, saznaćeš brzo kako nastaju munje i sijevanje! – poprijeti Krsto.
- Već smo se bili spustili u prizemlje kad se De-De-Ha trže i lupi se po čelu.
- Auf, pa ja zaboravio ključeve!
 - Pa gdje su ti, bog te ubio? – prošišta Baja. – U spavaonici?
 - Ne, brate, ostali su sinoć u učionici, u mojoj ladici.
- Šta ćemo sad, pobogu?! – prepade se Baja. – Učionica je zaključana.
- Imam ja od nje ključ – reče De-De-Ha.
 - Pa gdje ti je?
 - Hm, ovaj... pa ve ć sam ti kazao – u učionici.
 - Eto ti ga, đavole! – viknu Baja. – Kako ćeš, goveče jedno, ući u tu našu učionicu da izvadiš ključ kojim ćeš je otključati?
 - Zbilja, to je nekako nezgodno – priznade Dule.
 - Nije nezgodno, već nemoguće. Nek te sad spase tvoj prilični bog.
 - Pokušaću ja – javi se Krsto Buva.
 - Kako, brate slatki? – upita Hamid Rus.

– Probaću spolja da se popnem i uvučem kroz gornje prozorsko okno, ono je uvijek otvoreno.

– Hajdemo brzo! – odlučno naredi Baja. – Ja ću ti pomoći.

Dok smo mi ostali čekali pred zaključanim vratima učionice, Baja u dvorištu pronade neku staru prečagu od zidarskih skela i prisloni je uz prozor, a Krsto Buva uspuza se kao miš, gurnu poluotvoreno gornje krilo i začas nestade u mračnoj sobi. Stojeći pred vratima, mi ga čusmo kako trupnu o patos.

– Eno ga, uspjelo je!

Krsto se vratio istim putem i ubrzo ti evo njega i Baje s ključevima. De-De-Ha protrlja ruke.

– Sad pomagaj, srećo hajdučka!

Čini mi se da Dule nije čestito ni prišao bravi kad nešto lako kvrcnu i vrata se sablasno razjapiše, a u otvoru mutno sinuše prozori ukovani u neprijatnu smrtnu tišinu. Svi pretrnusmo.

– Naprijed! – komandova Baja.

Uplovismo kao sjenke u prostranu zamrlu sobetinu s dva reda opustjelih stolova.

U istom trenutku na ulici pred internatom neki dobro poznat glas: – Hej, koje to? Šta to radiš?!

– Zatvaraj! – viknu Baja, i Dule Hajduk brže-bolje priskoči vratima, gurnu ih i dvaput okrenu ključ.

Bili smo zarobljeni u našoj rođenoj učionici.

– Šta ćemo sad? – prošaputa neko u mraku. XVIII

Čim je naša grupa krenula prema učionici, Ranko Mandić odšunjao se kroz hodnik prema Škandalovoj sobici, a Branko je iskočio kroz prozor i spustio se na ulicu, pored Une. Tu je počeo da šetka ispred širokog stepeništa internata, pazeći da se ne pojavi ozloglašeni prefekt.

– Poznaću ga već izdaleka – mislio je dječak. – Mršav je, poguren i uvijek s kišobranom u rukama, stara učiteljska navika.

Zna se, prefekt ide lagano, gestikulira jednom rukom i s nekim se glasno prepire, govori, u stvari, sam sa sobom. Ide tako tričetiri koraka, zastane, pipka bubuljičavo lice, mršti se i pita:

– Šta kažeš: nisam sposoban da upravljam domom?

To se on, u mašti, vječito prepire s popom Bogunovićem, jer se boji

da mu taj ne preotme upravu internata, a tu bi prefekt izgubio lijepu paru.

– Dok on tako stigne do stepeništa pri čajući s duhovima, ja ću već upasti u konkvikt i upozoriti bratiju – domišljao se Branko, a kad bi ulicom spazio kakvog drugog prolaznika koji nije ličio na prefekta, sklanjao se za jednu vrbu pored Une dok ovaj ne prođe mimo internata.

Tako je, ni u snu se tome ne nadajući, propustio da mu se Jovo Skandal, naš poslužitelj, primakne na samih desetak koraka, pa ga je prepoznao tek onda kad je već bilo kasno da potrči i obavijesti društvo u učionici.

Ko bi se nadao Skandalu u to doba!

A Jovo se te zlosrećne večeri malo duže zadržao u kafani sa nekim svojim stricem koji se vratio iz Amerike, povukao je neku čašicu više i sad se uputio na spavanje, sporo trupkajući uza same zidove kuća i gundajući:

– On je tu negdje zasigurno. Skandal će biti ako ga i noćas ne nađem.

Već godinama Jovo je živio u potajnoj nadi da će jednom, uza sami zid neke kuće, naći novčanik sa četrnaest hiljadarki i s tri stotinarke i osamnaest dinara sitniša. Unutra će biti još i neki stari goveđi pasoš, tak-sena marka i plava mastiljava olovka s prsta dužine.

– Skandal, kako ću se napiti s društvom! – sladio se on već unaprijed. – Tri stoje će otići na vino, a onih osamnaest biće dosta kelneru za bakšiš.

Nadao se tako i po navici tražio čim bi kud krenuo, pa je jednom našao plavu olovčicu, sličnu onoj iz njegove mašte i sav je blaženo zasijao.

– Evo, olovka je već nađena, a sad je na redu ostalo, čitav novčanik. Samo strpljenja, Jovo, i sve će biti u redu.

I večeras je vrijedni poslužitelj uz put zagledao neće li gdje god uza zid smotriti svoj toliko traženi novčanik i tako se iznenada stvorio pred preneraženim Brankom Mandićem.

– Šta da radim? – munjevito je mozgao dječak. – Sakrijem li se za vrbu, on će proći i otkriti društvo na samom poslu, u učionici, a iziđem li preda nj, šta ću mu kazati?

Uto, na Brankovu sreću, iza gomile oblačja isplovi jasan mjesec i

bljesnu živim srebrom po čistom ogledalu Une. Istog trena i u dječakovoj glavi sinu britka i smjela odluka:

– Evo je, to ću uraditi!

Odlučno, bez trenutka kolebanja, on ispade iza vrbe, ispruži ruke ispred sebe i zatvorenih očiju krenu prema Jovi. Iznenađen i uplašen, Skandal brzo zaboravi svoj novčanik i uplašeno povika:

– Hej, ko je to?! Šta to radiš?!

Taj uzvik čuli smo i mi u učionici i brže-bolje se zaključali, nadajući se bogzna kakvom stradaniju.

Kao da i ne čuje poslužiteljevu viknu, Branko je i dalje koračao pravo na Jovu. Videći da je pred njim ipak samo neki dječak i da se zato nema čega bojati, Skandal mu i sam krenu u susret i tek tada prepoznade đaka.

– Skandal! Pa ovo je jedan od Mandića!

Uzeo je dječaka za ispružene ruke i malo ga stresao.

– Mandiću, ej, šta je to s tobom?

– A-a-a! – nejasno garknu Branko.

Sad ga Skandal primi za ramena i ozbiljno ga prodrma:

– Mandi ću, probudi se, čuješ li! Tek tada se učenik trže, otvori oči i prisebno se zagleda lijevo-desno oko sebe pa onda u Jovu.

– Momče, šta je to s tobom?

Branko tek tada otvori usta i šapatom, sneno upita:

– Gdje sam ja ovo?

– Pa na ulici, brate, vidiš li – objasni mu Skandal. – Šta je to s tobom?

Dječak počuta kao da se nečeg prisjeća i tiho odgovori:

– Ja sam mjesečar.

– A, to li je! – uzviknu Jovo. – Evo, sad prvi put vidim pravog mjesečara.

– Čim je napolju mjesečina, ja uvijek ovako – reče Branko.

– Pa kako si izišao napolje, brate moj mili? – sažaljivo upita Skandal.

– Šta ja znam. Oni koji su me gledali pričaju da ja uvijek iziđem na krov, pa najprije šetam samom ivicom, a onda...

– Gospode bože, strahote! – prepade se Jovo i zažmiri od uzbuđenja. – Tako je nama, u Kuli, jednom pobjegao razbojnik Stojan Krivovrat i popeo se na krov, pa su ga vatrogasci morali gore juriti. Namamili ga najzad na cigarete i on se pokorno kao jagnje vratio

natrag u ćeliju. Istina, već sljedeće noći izvalio je rešetke i porobio prvu trafikku.

– Eto ti vidi! – uzviknu Branko, koji je volio priče o razbojnicima.

– Jeste, brate, tada sam prvi put vidio čovjeka na krovu, ali drugo je ipak razbojnik, a drugo đak.

– Pa jeste – skromno priznade Branko misleći na svoje drugove u učionici. – Sjutra će Smrdonja sigurno povikati: razbojništvo, provala, pravi Karanovići!

Jovo uze Branka za mišicu i blago ga pozva:

– Hajdemo, brate, na spavanje. Prefekt večeras ode na put, pa se i ja usudio da iziđem u varoš!

Otključao je glavna vrata, uveo malog "mjesečara" u konvikt i poveo ga uza stepenice.

– Sad ću ja tebe lijepo smjestiti u krevet, pa ćeš ti lijepo zaspati kao golub.

– Hvala ti, Jovo, sam ću ja leći – požuri Branko bojeći se da Skandal ne otkrije prazne krevete njegovih drugova.

– Pa kako hoćeš – složi se poslužitelj i krenu naniže, prema svojoj sobici, uz put zijeajući:

– Aj-haj, pomози dragi bože, baš me uhvatilo ovo vino.

Ranko Mandić, Brankov brat, čečao je u hodniku pred Jovinom sobom, ni u snu se ne nadajući da Skandala nema unutra, a kad iza ćoška začu spore korake, on potrča da umakne u umivaonicu i kod samih vrata sudari se s Jovom i od iznenađenja samo gaku:

– A-a-a, ti si!

Pripiti Skandal zinu od pusta čuda.

– Šta, i ti mjesečar?!

– Da, da, to! – zbunjeno smrsi Ranko.

– Pa jeste – progundā Jovo. – Braća blizanci u svemu liče jedan drugome.

Tražeci ključ sobička, Skandal je dobrodušno brundao:

– Hajde, brate, spavaj, pa čim je mjesečina, a ti ćebe na glavu da se spaseš šetnji po krovu. To ti je rabota za mačka, a đak je nešto drugo.

Ranko klisnu niz hodnik još uvijek ne vjerujući da se sve tako lijepo završilo. U dnu stepenica sudari se s bratom i ustuknu od čuda.

– Otkuda sad i ti?

– Ćuti, sjutra ću ti pričati. Hajdemo sad u učionicu kod naših. Braća su poduže kucala na vrata i tiho zvala dok ne poznadosmo glas i usudismo se da otvorimo. Još s vrata Branko nam saopšti ohrabrujuću vijest.

– Prefekt je na putu, Jovo mi re će. Sad navali na crnu knjigu! Dulu Hajduka nije trebalo dugo moliti. Začangrljao je užurbano oko Smrdonjina stola, promijenio dva-tri ključa i otvorio ladicu. Kad je sasvim izvuče napolje, mi svi sunusmo rukama u nju.

– Tu li je crna knjiga! Ovamo prokletnicu! Osjetismo je pod prstima, tvrdu, krutu i hladnu, pravu pravcatu bezdušnicu koja đacima neumorno pije krv.

– Tu li si, mu čiteljice moja! – zareža De-De-Ha. – Sjećaš li se samo koliko si mi doručaka pojela? Ne pamtiš, a!

– Deri je, šta čekaš! – viknu Krsto Buva.

– Stanite! – prekide ih Ranko Mandić. – Svi ćemo je istovremeno pograbiti, ko za korice, ko za listove, i odjednom, složno, povući. Tako ćemo zajednički kumovati njezinoj pogibiji.

– Vrlo dobro! – dočeka drugi Mandić. – Tako ćemo svi biti krivi za taj posao, pa se među nama neće moći naći izdajnik.

– Dajte je ovamo, a ja ću komandovati – reče Baja. – Kad kažem "tri", svi junački povucite,

Dobro se pogurasmo dok svaki ne dohvati čvrsto po jedan kraj otvorene knjige. Baja svečano poče da broji:

– Jedan... dva...

Napetost je rasla svakim sekundom, šake se stiskale, zatezao se svaki mišić.

– Tri! – grmnu Baja i odmah ga sustiže suv prasak hartije koja se cijepa. Svak je lavovski stezao iskinute listove, samo su se još Hamid Rus i De-De-Ha natezali oko tvrdih korica. Vukao je svaki na svoju stranu, ali korice nisu popuštale. Najzad gnjevni Dule snažno trže, iščupa korice iz Hamidovih ruku i tresnu na leda.

– Auh, boga ti! – prepade se Hamid i priskoči mu da ga podigne. – Ubi li se, brate slatki?

De-De-Ha popipa glavu i mirno odgovori:

– Ništa, ništa, samo sam dobio jedan dodatak.

– Kakav dodatak? – začudismo se mi.

– Pa tako... dosad nisam imao kvrge na glavi, a sad je imam. Evo,

popipajte.

Branko Mandić opipa čvorugu na Dabićevoj glavi i reče:

– Ovo je posljednja pakost pokojne crne knjige,

– Kamo sreće da jeste! – uzdahnu Dule. – Čim se čuje da je nje nestalo, meni ne gine sedam dana bez doručka. Znam ja svog sveca.

Nagurasmo ostatke knjige u peć, a onda Ranko Mandić hitro odbroja:

– En-du-di, pa-liš knjigu ti!

Izbor pade na Dulu Dabi ća Hajduka.

– Braćo, ovo mi je najsrećniji čas u životu! – uzviknu Dule i prekrsti se. – Pomozi mi, trilični i prilični bože!

Kresnu šibicu i lak plami čak nemarno obliznu prve zgužvane listove crne knjige, a onda brzo živnu, veselije se prope uz hartiju, obuhvati čitavu gomilu i zadahtano poče da pupuće.

– Zbogom Smrdonjina ljepotice! – reče Baja.

Svečani i ćutljivi, posmatrali smo kako knjiga nestaje u plamenu. Najzad prodžarasma mašicama preostali pepeo.

– Sad je gotovo! – reče Krsto s olakšanjem.

– Nije gotovo! – pobuni se De-De-Ha. – Još se nismo osvetili pazitelju Smrdonji.

– Tako je, tako je! – doćeka čitava grupa.

Opet navali smo na Smrdonjinu ladicu i razbacismo mu knjige i sveske po čitavoj učionici, a njegovu omiljenu kolonjsku vodu izli smo do posljednje kapi na internatskog maćka "Đoku", koji se bio uvukao za nama još od početka i čitavo vrijeme pratio Dulu Hajduka, znajući iz iskustva da se ovaj obnoć smuca po internatu samo zbog tućih kofera i ormana s hranom.

– Evo, Đoko, da i ti vidiš neku vajdu od Smrdonje!

Vratili smo se u spavaonicu sre ćni i olakšani i brzo zaspali uprkos tolikim noćnim uzbućenjima. Niko nije ni mislio na ono što nas, možda, ćeka sutra kad se otkrije naš smjeli podvig.

Nek bude šta će biti, mi se osvetismo!

XIX

Jutro je počelo s velikom trkom, uzbućenjem i vrtoglavicom. Još prije doručka pazitelj Smrdonja otkrio je pustoš u svojoj ladici i s vikom ispao u hodnik.

– Ovamo, ljudi, nestalo crne knjige! Ukrali je, uništili! Bobo Gica, koji je, kao i obično, ustao posljednji, istrča iz umivaonice onako nasapunjen i povika:

– Ej, šta se to dogodilo? Zašto viču?

– Zar ne znaš, budalo, izgori Una! – viknu Ranko Mandić. – Jutros se zapalila.

Bobo se glavački sjuri prema glavnoj kapiji jedva nazirući od sapunice kud ide, na izlazu ga zabljesnu rumen jutarnji sjaj na ogledalu Une i on od čuda samo sjede i uzviknu:

– Eno je, zaista gori!

Kroz hodnike i spavaonice munjevito je šibala radosna vijest:

– Nestalo crne knjige!

– Porobljen Smrdonja, ukrali mu kolonjsku vodu!

Redovne žrtve crne knjige skakale su od radosti. Poneko je čak zaboravio i da se obuče pa je, onako u gaćama i košulji, ispadao pred internat i drao se:

– Ihaj, propala, izgorjela!

Prolaznici pomisliše da je izbio požar, pa digoše čitavu uzbunu. Umalo i vatrogasci ne dojuriše. Doručak u internatu zakasni, a u ovoj opštoj gužvi neko diže i sakri čitav kotur trapiskog sira, težak pet kila.

Baja uhvati Dulu Hajduka i povuče ga u stranu.

– Nemoj sam da pojedješ, sjeti se i drugova.

Videći da je otkriven, De-De-Ha nije ni pokušao da se brani.

– To sam digao za naše sjavlje. Bude li istina da je nestalo crne knjige, svi ćete biti čašćeni.

– Kako ti to govoriš: "bude li istina"? Zar se ne sjećaš svega što smo noćas radili?

De-De-Ha se lupi po čelu.

– Šta, zar ja ono noćas nisam samo sanjao?

– Popipaj čvorugu, pa ćeš se uvjeriti.

Dule pipnu kvrgav zatiljak i od radosti poskoči i raširi ruke.

– Ihej, istina je!

U velikom oduševljenju on lupi šakom po velikom crnom ormanu u ćošku, a toga istog trena odozgo se sruči nečija četka za cipele i lupi ga po glavi. Dule dreknu:

– Dosta je čvoruga, sad vjerujem, već sam se probudio! Smrdonja spazi razvikanog Dulu i jurnu put njega

– Čekaj ti samo, ne gine ti izgon iz internata!

De-De-Ha se naroguši.

– Hoćeš i ti da mi načiniš treću čvorugu? Zar moja glava da plati čitavo jutrošnje veselje?

Mile Škori ć, moj bivši zaštitnik iz prvih internatskih dana, prijateljski se smješkao na našu razdraganu grupu sluteći, vjerovatno, ko je "kumovao" pogibiji crne knjige. Najzad priđe meni i drugarski me potapša po plećima.

– Dobri ste vi momci. Sad mi nije žao što sam te nekad branio. Najve ća žalost i nevolja za revnosnog Smrdonju bilo je to što je prefekt bio na putu, pa sad nije bilo koga da povede istragu dok je stvar bila još vruća i svježā.

– Neka, neka, eto gospodina prefekta za dva dana, pa ćemo se onda pogledati brk u brk – grozio se on i obzirao se na Dulu Hajduka.

Bobo Gica udvorički je tetošio u krilu internatskog mačka Đoku i podozrivo rastezao:

– Znam ja ko je to uradio, znam. Otrprve ću pogoditi.

Odjednom Smrdonja omirisa vazduh, uozbilji se, sumnjičavo pogleda Bobu, primaće mu se, omirisa i njega i zloslutno reče:

– Ti mirišeš na moju kolonjsku vodu. Na onu što je noćas ukradena. Bobo Gica pobljede i ušeptlji se.

– Pa to maćak miriše. Ja se baš ćudim na šta to on jutros tako fino miriše.

– Pazi ovoga što laže, maćak mu miriše! – zagudi Baja i namignu na nas.

– Dabome da laže! – viknu Smrdonja. – Bogme ćeš vidjeti kad prefekt stigne... Gle, ko bi se to od njega nadao.

– Rđā je to – dodade Baja sjećajući se onoga doživljaja sa Zorom.

– Bogami, Đoka miriše! – branio se Bobo.

– Neka, neka, sad smo i mi nešto namirisali – poprijeti Smrdonja. – Trag počinje od tebe. Evo, nek i Baja provjeri mirišeš li na moju vodu.

Baja gadljivo miruhnu i namršteno puhnu.

– Da, da, na vodu i malćice na bihaćku Kulu. Ja držim da mu za ovo ne gine robija, je l' tako, Jovo, ti si vještak za te stvari.

Jovo Skandal mudro zaklima glavom,

– Ovo no čas bila je provalna krađa. Lopov je provalio u zaključane prostorije, obio bravu na ladici i pokrao predmete od vrijednosti s namjerom da se njima materijalno koristi. To je zapravo teška provalna krađa, jer su obijena i vrata i ladica... Da, da, za to je zakonom propisana, robija.

Slušajući ga, Bobo je samo gutao pljuvačku i prestrašeno buljio u govornika kao da već sjedi na sudu.

– Da ga pritvorimo? – pripita Jovo Skandal.

– Moramo čekati prefekta – kiselo priznade Smrdonja.

– Svinjac je još uvijek slobodan – reče Jovo. – Taman dobar zatvor za ovoga maloga.

Krenusmo u školu s grajom, sve pocupkujući. I tamo se proču za tili čas priča o noćnom podvigu sa crnom knjigom. Radoznalci se sletješe oko konviktaša. U našem razredu djevojčice počеше da nas gledaju s div-ljenjem.

– Jao, po mrkloj noći? Strašno! Baš ste lafovi.

– Sve smo se šunjali na prstima... To jest, šunjali su se oni koji su to uradili – ušeptrlji Hamid Rus.

Zora Tanković priđe mi sasvim blizu i upitno, sa smiješkom, užiči u mene svojim krupnim očima.

– Pjesniče, i ti si tamo bio?

Da su me pekli na vatri, čini mi se da ništa ne bih priznao, ali pred ovim prekrasnim očima nije se mogla sakriti nikakva tajna. Pa još me i pjesnikom naziva!

Potvrdno klimnuh glavom na njezino pitanje, a ona... povuče očima nekako zagonetno i vragolasto da se čitav razred oko mene okrenu, još zagonetnije se osmjehnu, a najzagonetnije dobaci, već polazeći:

– Možda te neko voli.

– Voli me! – prosto kliknuti u sebi. – Ko li me to voli? Ona! Ona sigurno!

Toga dana u našoj školi svakako nije bilo zanesenijeg i budalastijeg stvora od mene. Nisam znao ni kad je koji čas, ni koliko ih toga dana ima, ni šta koji profesor predaje. Na vjeronauci sam ispod klupe vadio botaniku, na velikom odmoru kretao kući misleći da je nastava završena, a vrhunac moje ludosti bilo je to kad sam francuski diktat počeo pisati

– ćirilicom.

– Pazi, pa šta to radiš! – upozorio me preko ramena Hamid Rus, a De-De-Ha, koji je od mene počeo da prepisuje, također ćirilicom, tek tada se sjeti u čemu je greška i ljutilo mi dobaci:

– Konju jedan, Francuzi ne znaju ćirilice!

Toga dana Zora me ipak nijednom ne pogleda, što me je, priznajem, malo ohladilo i bacilo u brigu, ali na polasku kući ona mi tutnu u šaku dva kikirikija. Ubacim ih u usta onako zajedno s ljuskom i počeh žvakati. Žvakao sam i žvakao, mljackao i pljućkao, ali sam ipak ostao pobjednik. Samo onaj ko voli može tako jesti kikirikije, ali ga ne treba goniti da smaže više od jedne pregršti, jer se čak i on može pokolebati!

Naša komšinica Zora Kuti ć i sama je bila zainteresovana našim noćnim pohodom protiv crne knjige i radoznalo se vrzmala oko naše bašte i dvorišta. Uspjela je da ulovi Branka Mandića i on se, poslije dva sastanka, toliko zagrijao za nju da je svako popodne trkao put njezine bašte. Njegov brat se zabrinu i reče mi u povjerenju:

– Bude li se previše zagledao u onu brbljivu Zoru, jednom ću ja mjesto njega otići tamo i sve pokvariti. Ni ona neće razlikovati mene od Branka.

Ćetiri dana tako živjeli smo bez crne knjige, četiri dana neviđenih sloboda i radosti. Pazitelj Smrdonja, duboko ogorćen, ćutao je na svome mjestu i ni u koga od nas nije ni pogledao. A mi – mi smo po nekom prećutnom dogovoru bili mirni kao bube i marljivo radili svoje zadatke. Ako bi se nekom i prohtio kakav nestašluk, ostali bi ga prijekorno pogledali i on bi se odmah primirio.

– Džabe im je sad mirnoća, platiće oni crnu knjigu! – grozio se Smrdonja. – A nova crna knjiga opet će carevati.

Petog dana stiže prefekt s puta.

XX Odmah po svom dolasku u internat, prefekt upade na naš popodneveni ćas ućenja, stade uvrh sobe i poče da nas mjeri neprijateljskim pogledom. Najzad procijedi kroza zube:

– Tako dakle, kriminalci.

– Šta li mu je to kriminalac, brate slatki? – šapnu Hamid Rus, a jedan od Mandića objasni mu, također šapatom:

– Biće mu to fini razbojnik, nešto kao gospodin razbojnik.

– Otkad to nas prefekt baš toliko poštuje? – začudi se Baja.

A prefekt skrenu svoj ubojni pogled na našu grupu i zlorado zagudi:

– Pošto je Dule Dabić posigurno umiješan u sve ovo, on će, koliko tek za početak, ostati bez doručka čitavu sljedeću nedjelju. Ostalo ćemo vidjeti kad se istraga završi.

– Hvala na pažnji! – učtivo progunđa De-De-Ha da ga samo mi čusmo.

– Ono što nas je naročito iznenadilo u čitavoj ovoj žalosnoj historiji jeste to što je u sve upleten i naš mali Bobo, do juče zlatno i dobro dijete – nastavljao je prefekt. – Pitamo se samo: ko je iskvario ovoga čestitog dječaka?

– Dule Hajduk i Baja! – plačno zavreća Bobo.

– Da nije i Zora Kutić? – progunđa Bajazit.

– Braćo slatka, zašto on sve ovo naziva "žalosna historija"? – čudio se Hamid. – Zar smo mi učinili neko historijsko djelo?

– Biće da je tako – potvrdi Branko Mandić. – Zato ćemo i proći kao ljudi iz historije: izginućemo junački.

Kao što se iz ovih naših mudrovanja vidi, mi se baš nismo mnogo plašili prefektovih prijetnji, bili smo već oguglali na njegovu viku i kazne. Jedino nas iznenadi kad on, polazeći, oštro viknu:

– Bobo, poslije časa kod mene u kancelariju!

– Šta li će sad biti? – grdno se prepade luckasti ljepotan.

– Ništa naročito – uze da ga "tješi" Ranko. – Najprije će te šibom voštiti po dlanovima dokle god ne priznaš šta si one noći radio.

Gica samo poblijede.

– Pa ja nisam ništa radio, sunca mi!

– De-de, ne moraš bar pred nama kriti – prekori ga Ranko. – To ti pred prefektom sve poriči, a on će ti onda malčice kliještima uvertati uvo, ali ti se opet ne daj.

Bobo pozelenje od straha i promuca:

– Ali ja sam one noći čvrsto spavao!

– Tako mu samo laži, brate slatki – uze da ga uči Ranko. – Šteta samo što je prefekt već pozvao u pomoć policiju, pa kad te Šico uštine za nogu usijanim mašicama, moraćeš priznati gdje si sakrio crnu knjigu.

– Ajme meni, nisam je ni vidio! – zakuka Bobo. – Vi ste je ukrali, znam ja, pa ću tako i kazati.

– Ko je digao kolonjsku vodu, taj zna i za crnu knjigu – poprijeti De-De-Ha, a Bobo, satjeran u škripac, samo zbunjeno zamuca:

– Pa Đoko je mirisao... On je...

– Mačak se nikad ne miriše, jer bi ga onda miši nanjušili prije vremena, zar ti to ne znaš – ukori ga Branko.

Tako po završetku časa Bobo ode prefektu sve klecajući od straha, ostade tamo više od pola sata, a šta je sve pričao, ne zna se. Tek po njegovu izlasku hitno zovnuše u kancelariju čitavu našu grupu, a kad se nađosmo lice u lice s prefektom i Smrdonjom, pade iznenada kobna naredba:

– Pretres!

Šta da se priča, rezultat je bio porazan: u džepovima Dule Dabića nađoše šesnaest ključeva!

– Šta je ovo? – zloslutno upita prefekt.

– Vidi zbilja, nešto kao ključevi, šta li je – začuđeno izvali De-De-Ha i kratkovidno se unese pogledom u gomilu ključeva na stolu.

– Otkud ti ovo? – opet će prefekt.

– Pojma nemam – branio se Dule. – Valjda ih neko ostavio. Prefekt viknu Jovu Skandala:

– Jovo, uzmi ove klju čeve pa isprobaj koji otvara učionicu, a koji paziteljevu ladicu. Ti si tome vješt.

Čekali smo u velikoj tremi. Evo ti najzad Jove, vraća ključeve i maše glavom.

– Nijedan gospodine prefekte, ni zaviriti. Prefekt prijeteći šišti:

– Ništa zato, dok su kod njega toliki ključevi, on je sigurno umiješan u krađu knjige. Nema mu spasa, letjeće iz konvikta kao kofer.

Kad iziđosmo iz kancelarije, u hodniku nas dočeka Jovo Skandal i namignu nam:

– Ih, taman da su svi ključevi mogli otvoriti, ja ni za jedan kazao ne bih.

Iza svinjca, u našem savjetovalištu, De-De-Ha zavuče ruku u svoju debelu vunenu čarapu i otud izvadi dva ključa.

– Evo ih. Ovaj veliki je od učionice, a mali od Smrdonjine ladice. Da ih sakrijemo u svinjac, mogu nam oni i sutra trebati. Opet će se pojaviti nova crna knjiga.

Ključeve ugurasmo pod strehu svinjca, tamo gdje se ni sam đavo ne bi sjetio da ih traži.

– Izdade nas Bobo Gica – dosjećao se De-De-Ha. – On je prošle subote kod mene vidio ključeve i sad je to kazao prefektu.

– Pa da, otkud bi se on inače sjetio da vrši pretres – reče Ranko Mandić.

– Šta onda da radimo s tim Bobom? – upita Hamid.

– Moramo se malčice oko njega pozabaviti – reče Krsto Buva. – To vi samo meni prepustite.

Ve ć te iste večeri pod Bobom se usred noći skljoka razapet krevet, a ujutru mu lice osvanu namazano crnom mašću za cipele. Sapunao se i trljao čitav sat, ali opet osta zamrljan kao kalajdžija.

– Kao što vidite, ja pomalo radim – namignu nam Krsto.

Zbog crne knjige naš prefekt uzbuni čitavu gimnaziju, pa se profesori podijeliše u dva tabora: jedni uz nas, a drugi protiv nas.

Naši protivnici tražili su da se krivci odmah istjeraju iz konvikta kako bi to ostalima poslužilo kao poučan i zastrašujući primjer. Naši branioci pak, čujući da je najveća sumnja pala na đake trećeg razreda, tvrdili su da nam treba oprostiti prosto zbog toga što smo mi dječaci u "magarećim godinama", pa otud potiču svi naši nestašluci.

– Treba ih kazniti baš zato što su magarci – vikao je naš vjerou čitelj. – Danas deru crnu knjigu, a sutra će presveto jevanđelje.

Kako je naših protivnika među profesorima bilo više negoli branioca, prevagnu njihova strana, i prefekt dobi podršku i savjet da nas najstrože kazni.

Jednog jutra, pred punom učionicom, prefekt nam pročita kazne.

Dule Dabić isključenje iz konvikta, a čitava naša grupa dobila je mjesec dana zabrane izlaska u varoš.

Bobo Gica dobio je samo opomenu, jer se nije moglo dokazati da je one noći dirao kolonjsku vodu.

Kad prefekt završi, u mukloj tišini Baja pogleda po našoj grupi i tvrdo odreza:

– Nastavljamo borbu!

Svi ga pogledasmo s vedrim odobravanjem.

XXI

Evo, doživjeli smo i taj tužni dan da nam naš De-De-Ha napušta konvikt. Istjeran je, najuren, prognan, više ne smije ostati s nama pod istim krovom.

– Kuda ćemo s tobom? – pita se Baja zabrinuto. – Mora ti se naći takav stan gdje nećeš ništa plaćati, a da je, opet, u našoj blizini kako bismo ti mogli iz internata doturati hranu.

– Ja sam već nešto našao, samo ne znam hoće li se svidjeti našem Duli – javi se Krsto Buva. – U našoj šupi za drva imaju neke stare pozorišne kulise, pa iza njih...

– Aha, znam! – prekide ga Dule. – Tamo sam neki dan sakrio onaj sir, inače – bili bi ga našli na pretresu.

– Pa sviđa li ti se taj stan, bar za prvo vrijeme?

– Nek sam blizu vas, pa makar i na drvetu. A što je najglavnije: tamo se niko neće sjetiti da me traži.

Iako ga selimo tako blizu, ipak smo tako tužni kao da nam naš Dule putuje čak u Ameriku.

– Nemoj nas, brate, zaboraviti u tuđem svijetu – bolećivo kaže Hamid Rus, a De-De-Ha vadi ispod kreveta svoj kofer, otvara orman i sprema se da pakuje stvari.

– Hm, ovu sam košulju pozajmio od Hamida, čarape su Krstine, gaće Bajine, peškir Brankov – nabraja on prevrćući po stvarima nabacanim u ormanu. – Gle, molim te, pa ja nemam ništa svoje.

– Sve je to sad tvoje – širokogrudno kaže Baja. – Ti si stradao zbog sviju nas, riješio nas crne knjige, pa je sad red da i mi tebe u nevolji pomognemo. Je l' tako, drugovi?

– Tako je – složno se odazivamo mi.

Dule trpa stvari u kofer i veže ga preko sredine kanapom.

– Zar ne možeš da ga zaključaš? – pita ga Baja.

– Vidiš da nemam ni brave ni ključa – mirno kaže De-De-Ha, vlasnik tolikih ključeva, najveći majstor za brave u našoj gimnaziji.

Krišom ga pratimo na zadnja vrata, šmugnemo zajedno u suncokret i zaobilaznim putem stižemo u tijesni prolaz između živice i ogromne stare šupe, bivšeg magacina. Tu, na naše veliko čuđenje, Dule samo smače u stranu jednu široku dasku i ponudi nas:

– Izvolite u moj novi stan.

Uvukosmo se i stadosmo prilično iznenađeni. Tu, u ćošku, iza visokih kulisa bilo je dovoljno prostora da se smjesti i dvaput više dječaka nego što je nas bilo. Izgledalo je kao da je neko namjerno, slažući kulise, ostavio iza njih taj slobodan prostor.

– Tu je nekoliko mjeseci spavao slavni glumac Rožljika kad je propalo njegovo putujuće pozorište – podsjetih se ja. – Znete li kad nam je profesor srpskog o tome pričao? Baš je rekao da je to bilo u nekoj šupi kod našeg konvikta.

– To je onda sigurno ovo mjesto – potvrdi Baja. – Sjećam se i ja kako su pričali da mu je jedan trgovac zbog duga zaplijenio kulise i bacio u svoj magacin.

Bio je u tome skloništu i neki stari divan, vjerovatno je i on pripadao pozorištu, pa se svi obradovasmo što će naš Dule ipak imati kakav-takav krevet.

– Braćo slatka, pa ovaj magacin već drugu godinu služi konviktu kao šupa, a ja još ne znam šta u njemu ima – čudio se Hamid Rus.

– Ne zna to niko u konviktu – re će Baja. – Oni se samo služe donjim krajem ovoga magacina, slažu tamo drva, a ovaj gornji niko ne dira zbog duhova. Zaista, po gradu se pričalo da se oko toga magacina obnoć vrzmaju razna priviđenja i utvare, pa smo se i mi konviktaši držali podalje od njega. Te priče potjecale su otud što je neko, još vrlo davno, vidio jedne noći Rožljiku kako je izišao iza smaknute daske u magacinu, a Rožljika, opet, kad je smotrio toga slučajnog prolaznika iza živice, nekog Đuru Šarca, viknuo je dubokim glumačkim glasom:

– Hijene, ne zavijajte na grobovima!

Đuro je, naravno, zdimio kao lud u varoš i raspričao čitav događaj dodajući mu sve nove i nove strašne pojedinosti.

Možda ni Dule ni Krsto ne bi otkrili ovo tajno skrovište da ih na to nije nevolja natjerala. De-De-Ha je tražio dobar smještaj za kakvo jelo koje bi, vječito gladan i kažnjavan zdiplio u konviktu, a Krsto Buva slučajno je natrapao na to mjesto kad se krio od ljekara koji je konviktašima davao injekcije protiv tifusa.

– Više se bojim doktora neg ikakvog duha i vukodlaka – iskreno je priznao on.

– A šta ćeš ti, brate slatki, ako se obnoć pojavi, ovaj... kako da ti kažem... zamuckuje Hamid Rus.

– Misliš na duha? – nemarno kaže Dule. – Ni brige me za to. Počeću ga odmah propitivati matematiku, pa će da klisne kao lud.

– Zar se duh boji matematike? – naivno pita Hamid.

– Pa dabome – mirno kaže De-De-Ha. – Ni nje ni fizike smisliti ne može. Jedino vjeronauku zna za peticu.

– Ma šta kažeš?! – čudi se Hamid.

Ve ć se bilo smračilo kad smo krenuli iz Dulinog novog stana. On se već bio ispružio na otoman, pokrio se starim zimskim kaputom,

poklonom profesora istorije, a pod glavu je, umjesto jastuka, metnuo onaj ukradeni sir.

– Laku no ć, bratijo, – reče on veselo. – Ja ostadoh da mirne savjesti spavam, iako mi je pod glavom ukradeni sir. Više vrijedi onih nekoliko desetina doručaka kojima sam kažnjen nego pet ovakvih sireva. Ja sam uzeo ono što mi po pravdi pripada.

Te no ći na Bihać se sručila strahovita oluja, pravi prolom oblaka. U bljesku plavih munja iz tame je iskakala Kula i toranj katoličke crkve, pa su se opet rušili nekud u propast uz moćnu grmljavinu od koje se zemlja tresla. Kiša je šibala žestokim pljuskom naše prozore, zvoncao je rijedak grad.

Svi se izbudiše u našoj spavaonici. Bole ćivi Hamid Rus nagnu se bliže meni, uhvati me za ruku i promuca:

– Uh, kako li je sad našem Duli! Taman sine munja, a otud evo duha, očurde mu kao tanjiri, zubi gvozdeni, a on samo škljocne i vikne: ja sam pokojni Rožljika!

– Ćuti, ne straši nas! – šapućem ja, a uz noge mi mravinjaju ledeni trnci. Ne bih sad izišao u hodnik da me tamo čeka devet Zora Tanković i tri tepsije baklave.

Ujutru se dižemo čupavi i neispavani. Bobo Gica naročito je nešto blijed i uznemiren.

Sanjao sam Dulu Hajduka kako stoji u mraku pod nekim drvetom, a kiša sipa po njemu – kaže on potišteno. – Bog zna šta je s njim noćas bilo.

– Stradao je, eto šta, a ti si u toplom krevetu spavao – prijekorno zabruna Baja. – I ti si tome kriv, zato te muči savjest i zato ga sanjaš.

Krišom požurismo u Dulino sklonište nose ći mu za doručak ono što smo između sebe sakupili. Makosmo onu dasku, kad tamo – naš ti Dulekan hrče sve u šesnaest. Jedva ga probudismo.

– Kako noćas ostade živ? – pitamo ga radoznalo, a on mirno odgovara:

– Sjajno sam spavao, samo sam dugo sanjao kako sam upao kod poslasti čara Murata i taman počeo tražiti neke baklave, kad li se na mene sruči čitavo brdo tepsija, sve grmi: gruuu, gruuu!

– I baš više ništa nisi čuo?! – zabezeknismo se mi.

– Pa... malo se javljao i neki cvr čak, i to me je naročito uspavalo. De-De-Ha skoknu u našu umivaonicu da se uredi. Tu ga svi gromko pozdraviše kao da je doputovao bogzna odakle. Nikom nije padalo na um da ga prijavi prefektu, koji je, uostalom, još uvijek spavao.

Oko podne, kad su konviktaši iz tre ćeg razreda sakupili dobrovoljni prilog za Dulin ručak, priđe nam i Bobo Gica i na prikupljenu gomilu stavi svoj kolač. Baja gurnu kolač u stranu i hladno reče:

– Ne primamo prilog od prefektove ulizice. Kad vidimo da si postao dobar drug, tek onda ćemo razgovarati.

Bobo, pokunjen, ode do prozora. Hamid Rus poviri šta on tamo radi, vrati se k nama i reče sažaljivo: – Eno ga – plače.

XXII Mi smo sve mislili da se nezavidna sudbina našeg Dule tiče samo nas, njegovih drugova iz konvikta, ali se pokaza da nije baš tako. Djevojčice iz našeg razreda, čim su dočule kako je De-De-Ha istjeran i spava negdje napolju, odmah se uzbuniše kao pčele, prenesoše taj nemir i na svoje ukućane, babe, mame i tetke pa se sve počеше utrkivati ko će prije Dulu pozvati ha ručak, ko na večeru, a ko na spavanje,

– Hajde Dule, mama te poziva na ručak.

Tvrdoglavi De-De-Ha, međutim, uporno je odbijao sve pozive, zahvaljivao se i govorio:

– Istjeran sam na pravdi boga, pa ili ću se ponovo vratili u konvikt, među svoje drugove, ili ću umrijeti napolju, pod nekim drvetom.

Ovo još više uzbudi djevoj čice. Sad im je Dule izgledao kao neki mučenik, sam i napušten, koji noću drhturi negdje pod kestenom u parku, gladije i čeka prvi snijeg pa da jednog jutra osvane mrtav pod bijelim pokrivačem.

– Uh, taj prokleti prefekt, pijanica!

Naše razredne drugarice ispletoše na času ručnog rada šal za Dulu, džemper, rukavice, dvoje čarape i kapu s naušnicama. Kad sam samo vidio onaj žuti šal, Zorin poklon, zažalio sam što ja nisam tako najuren pa da stavim oko vrata tu čarobnu majstoriju Zorinih prekrasnih ručica.

– Bože, kako sam nesrećan! – jadikovao sam u sebi.

Poče ti naš De-De-Ha ličiti na neki cvijet ponikao u divljini i odgajan nečijim pažljivim rukama. Nastavnica ručnog rada, videći ga tako uljuđena, reče svojim djevojčicama:

– Sve što ste najljepše izradile vi dadoste Duli Dabi ću. Krajem godine, na školskoj izložbi, moraćemo njega izložiti na počasnome mjestu u dvorani, nek se vidi šta vi sve znate da stvorite.

Već unaprijed smo se smijali zamišljajući tu neobičnu sliku: De-De-Ha sjedi na visokom podijumu, okićen kao mladoženja i zvjera lijevo-desno na posjetioce kao da će reći:

– Šta buljite, niste vidjeli orangutana!

Jednom, poslije objeda, Baja i ja krišom se izvukosmo iza konvikta da Duli odnesemo ručak, a kad smo već bili pred samom šupom, čusmo unutra neki razgovor. Baja me uhvati za ruku i šapnu:

– Ček da vidimo ko je to! Povirih kroz pukotinu među daskama i začuđeno se okrenuh Baji.

– Zora Kutić! Eno je, razgovara s Dulom. Baja se zabezeknu.

– Kako li ga samo prije pronađe? Od ovih curica, ništa pod bogom sakriti ne možeš. Ma šta li mu samo priča, da mi je znati?

– A šta li Dule njoj priča?

Kao po dogovoru, mi se privukosmo što smo bliže mogli onome mjestu gdje su njih dvoje sjedili, pa stadosmo i viriti i prislušivati.

Iz neke poveće činije Dule je marljivo kusao mastan paprikaš, a Zora je, gledajući ga sa zadovoljstvom, neumorno brbljala i nudila ga da jede, iako to nije bilo potrebno.

– Dulence, uzmi sad ovaj krompirić. Voliš li ti uopšte krompiriće?

– Dabome da volim – mumla De-De-Ha zauzet krkanjem.

– Probajder ovo mesence. Voliš li ti meso?

– Pa dabome – gundā Dule.

– Gle te fine papričice. Voliš li ti papriku, Dulikane?

– Dabome – mrmlja on.

– Ih Dulikan! – zavidljivo mrsi Baja. – Konjikan, to bi mu bolje odgovaralo.

Zlovoljno napući usne, zagleda se preda se i kiselo šapuće:

– Baš mi je i taj Dule nešto izišao iz volje.

Razgovor u šupi ponovo oživi.

– A šta ti još voliš? – pita Zora.

– Je l' jesti! – pripita De-De-Ha. – Volim sve.

– A šta voliš osim jela? – opet će Zora.

– Pa... šta ja znam – oteže Dule.

– Šta bi, na primjer, sad volio? Dule se zamišljeno zagleda u zid i

reče:

– Kad ovdje nema mojih drugova, onda mi je sve nekako pusto, prazno... ničeg više ne volim.

– I baš ništa ne želiš?

De-De-Ha lukavo, ispod oka, omjeri djevojčicu i oteže:

– Znaš, ovaj... kad bi me sad neko poljubio, bilo bi mi odmah lakše na srcu.

Zora se primače bliže, mrdnu nosićem i zaškilji.

– A ako ti kome kažeš?

– Ne boj se, neću nikome.

– Reci: bogami!

– Bogami!

– Reci: majke mi!

– Majke mi!

– Kaži: dabogda crko!

– Dabogda crko! – muknu De-De-Ha.

– Dabogda crko, i ja kažem! – smrsi Baja.

Živahno kao vrabac, Zora se primače još bliže svom "Dulikanu" i naredi:

– Okreni se malo tamo i zažmuri.

– I ja žmurim – gadljivo se namršti Baja – a ti gledaj šta će biti. Cmoknu lak poljubac, Zora odskoči od zida i naduri se.

– Nisi žmirio, vidjela sam!

– Jesam, bogami!

Zora se odjednom uozbilji, krišom pogleda Dulu i reče:

– Nisam znala da si tako pokvaren. Nagovaraš tu djevoj čice da te poljube, pa poslije... Nek ti drugi put ručak donese moj brat.

– Ja volim kad ga ti doneseš.

– Zašto?

– Eto, tako – progunda De-De-Ha.

– Zašto, zašto? Hajde, kaži. Reci!

– Onda mi je slađe jesti.

Djevojčica skoči i popade praznu činiju.

– Idem. Dosadno je kod tebe. A možda tu ima i miševa?

– Mazalta Levi ne boji se miševa – ubaci De-De-Ha bogzna zbog čega.

Zora se strelovito okrenu i prije neg je Dule i pomislio šta mu se

može desiti, ona ga zvonko lupi činijom po glavi i osvetnički viknu:

– Evo ti Mazalte Levi!

Hitro je smakla dasku s ulaza i strelovito izjurila napolje, tako da nas dvojica jedva ugrabismo da joj se maknemo s puta. Nije se udostojila čak ni da nas primijeti, bili smo toga trenutka za nju samo dva konviktaška klipana, i odjurila je put svoje kuće, bijesna na svoju razrednu suparnicu, crnokosu Mazaltu, glavnu ljepoticu drugog razreda gimnazije.

XXIII

I tako, djevojčice se uzbunile, rastrčale, razgalamile, rastorokale, ciče, žale, plaču, vječito im na usnama Dule Dabić i njegovo stradanje.

– Jadni nesrećni Dule, Duško, Dulikan, Dulica, Duj-Dulence! Slušamo mi, pa prosto ne vjerujemo svojim rođenim ušima. Zar naš Dule Dabić Hajduk, prekaljeno spadalo, namazano svim šeretskim mastima, može da se nazove tim zaslađenim imenom: DujDulence?!

Od naših djevojčica barjak bune preuzeše njihove babe, ko bi drugi prije. Sluša tako baka svoju šiškavu unuku, pa se i sama rasplače nad tužnom Dabićevom sudbinom, uzima štap u šake i kreće nekoj drugoj babi da joj priča o prefektovom tvrdom srcu. Od ove priča ode trećoj i eto ti – zapalio se Bihać kao da ga bombarduje Hasan-paša Predojević. A i u samom našem konviktu, polako i neosjetno, počinje da raste potmulo nezadovoljstvo.

Prije svega, niko se ne miri s Dulinim izgnanstvom. Čak se na našoj strani odnekud našao i Jovo Skandal. Kad god uhvati zgodu, on pušta Dulu da uči u njegovoj sobi. Ponekad uveče, kad je prefekt u kafani, oni čak i zajedno uče i propituju se istoriju, koju Skandal neobično voli. Tek tako ujutro, dok se spremamo u školu, Jovo nas kočoperno obavještava:

– Sinoć upljeskasmu Turke pod Bečom. E, jest bilo trke i makljaže, majka ti vesela!

Hrana nam je sve lošija. Kroz konvikt oporno kruži priča da nas potkradaju i kuvarica i prefekt, naš vajni vaspitač, kako ga službeno nazivaju.

Sve češće, iako tiho, u napola usta, po ćoškovima konvikta pjevuši se rugalica:

Tešku borbu zametnuli

braća konviktaši,
loša im je kuvarica,
gori vaspitači.

Na žalost, na žalost!

Iako se to, onako spolja, ni po čemu ne vidi, ipak se osjeća da je borba već započela. Ko je vodi i na koji način, još se ne zna, ali se po svemu vidi da se čitav konvikt pokrenuo i protiv loše hrane, i protiv kazni oduzimanjem hrane, protiv crne knjige i protiv prefektovih špijuna, koji su naročito omrznuti.

Ovaj naš uspjeti napad na crnu knjigu izgleda da je pokrenuo konvikt iz mrtvila. Još se uvijek ne zna ko je došao glave omrznutoj knjizi, ali vidno raste poštovanje prema našoj osumnjičenoj grupi. Moj stari zaštitnik, Mile Škorić, sve češće me u prolazu zaustavlja i ponešto pita.

– Kako ste, momci?... Neka, neka, dobri ste vi, samo se složno držite.

Vidim, i on vjeruje da smo mi došli glave crnoj knjizi, ali ja se ničim ne odajem i skromno slušam pohvale našoj grupi.

Mile me jednom uhvati samog u učionici i počne da me ispituje.

– Je li, pišeš li ti pjesmice?

– Pišem – priznadoh crveneći.

– Bi l' znao nešto onako, šaljivo, o crnoj knjizi, o Smrdonji, o lošoj hrani? Znam ja, već si ti i o Sići pjevao.

– Pa probaću.

– Potrudi se, živ bio... Znaš, to ću sad zasad samo tebi kazati: mi spremamo šaljivi konviktaški list, zvaće se "Kreketaljka". Moraš nam i ti nešto napisati.

Kreketaljka! Ta ko ne bi bio srećan da nešto napiše za tako silan list. Dabome da ću napisati!

Polako, u tajnosti, sprema se "Kreketaljka". To je prvi vjesnik bune, glas nezadovoljnih konviktaša, obijesna đaćka rugalica. Sva je okrenuta protiv prefekta, Smrdonje, loše hrane, špijuna, izdajica.

Mile Škorić ponekad mi donese nečiju rogobatnu pjesmicu i posavjetuje me:

– Deder, mom će, dotjeraj ovo malo, oteši ga. Marljivo "tešem" nevjeste đaćke stihove. To mi je pogotovu omililo kad sam od Škorića čuo da sam ja "jedan od urednika" "Kreketaljke".

Mile mi jednom donese pjesmu i o našem Jovi Skandalu i nekoj Mari, čuvarici muzeja. Oba smo bili njome oduševljeni i ne nađosmo baš ništa što bi na njoj trebalo popraviti. Pjesma je počinjala strofom:

Sunce zađe, pade tama,
u muzeju Mara sama,
a tu dođe Jovo Skandal,
pa sa vrata skida mandal.

Vrhunac poetske vještine činile su mi se one dvije riječi "skandal-mandal". Dao bih tri porcije knedli s teletinom samo da sam ja mogao nešto tako izmisliti.

Jednog dana Mile me obavijesti u povjerenju:

– U subotu nave će čita se "Kreketaljka" ovdje u učionici. Znaš, ona je pisana rukom, samo u jednom primjerku, pa mora tako. Pozovi čitavu vašu grupu da dođe oko deset sati. Od nižih razreda jedino ćemo njih pustiti da slušaju.

– Dobro, pozva ću ih.

– Trebalo bi svakako da nađeš i Dulu Dabića. Oko njega će se u ovom konviktu još sablje oštriti.

– Naći ću ga već.

U subotu, iza deset sati, uzbuđeni i svečani, mi iz trećeg razreda, okruženi đacima viših razreda, nađosmo se u našoj učionici, koja nam se sada čini kao neko tajanstveno tuđe mjesto u koje prvi put ulazimo. Prefekt je negdje u krčmi, znamo da će doći tek iza ponoći. Nemamo, znači, čega da se plašimo.

Smrdonje, naravno, nema u sobi. On uvijek iskoristi nedjelju da ode kod oca, u obližnju varoš.

Kad se sve smirilo, Mile izlazi za sto uvrh učionice, baš na Smrdonjino mjesto, i objavljuje:

– Čujte i počujte, čita se prvi broj "Kreketaljke", konviktaškog šaljivog lista. Izlazi kad mu padne na um, uređuje se iza svinjca, plaća se kad te prefekt uhvati da ga čitaš.

– He-he-he-he! – krekeću slušaoci.

– Koga li će sad kazniti ako uhvati ovaj list? – gundđa De-De-Ha. – Nema više Dabića Hajduka u konviktu.

Poslije Mile predsjedničko mjesto zauzima Nikola Topolić, glavni urednik lista, živahan, sitan i crn sedmoškolac, najbolji đak u čitavoj

gimnaziji. Kad se već on prihvatio toga posla, to je sigurno znak da je naša "Kreketaljka" ipak nešto vrijedno.

S lijeve i desne strane urednika Topoli ća zauzeše mjesta njegovi "tjelohranitelji", čuvari: naš Baja Bajazit i neki Lazar "Maconja". Oni su bili dužni da brane urednika ako se u toku samog čitanja lista neki goro-padan đak zatrči da ga bije uvrijeđen kakvom pjesmom na svoj račun.

– Gledaj našeg Baje! – ponosno smo šaputali mi vide ći ga na tako uzvišenoj dužnosti. Činio nam se moćniji čak i od širokog crnog Maconje, koji je samo žmirkao, zadovoljan sam sobom, kao da ponavlja još uvijek svoju omiljenu izreku:

– Ja nisam lijep, al' sam zato glup!

Naslovna pjesma u "Kreketaljci" bila je o crnoj knjizi:

Oj, Smrdonjo, kaži pravo,

kom si crnu knjigu dao... Tek što odjeknuše prvi stihovi, zaori se gromoglasan smijeh u sobi. Čitač zastade, a kad minu prvi burni talas veselja, on glasno nastavi:

Možda crno blago čuva
tvoj ljubimac, Krsto-Buva,
il' je Dule bio brži
pa pod ključem knjigu drži.

Možda u njoj kazne broji
jedan Mandić, ali koji?

Naći ćeš je krajem maja,
kad rođendan slavi Baja.

– Aha-ha oho-ho! – prasnuše slušaoci, jer su Bajini rođendani odavno postali slavni među konviktašima.

A tek se može misliti kako li smo se ponositi osje ćali mi iz trećeg razreda, ovako u pjesmi opjevani! Svi se pogledi uperili u nas, a mi, junaci, sjedimo u grupi kao i obično i pravimo se skromni. Slavna nezaboravna vremena!

Naš čitač prokašljava se i počinje novu pjesmu.

U bašti sjedi Zorica Kutić,
ka internatu gleda niz putić.

O, bože, bože, ja ti se molim,
od konviktaša koga li volim?

To samo babe vračare znaju

volim li Dulu, Bobu ilf Baju.

Opet naša grupa na rešetu! Baja me strijelja očima, sumnja da sam ja ovo napisao. DeDe-Ha podnosi mi šaku pod nos i grozi se:

– Vidiš li ti ovo?! To će tebe jedino izliječiti od poezije, da znaš. Dalje se u "Kreketaljci" redaju pitanja i odgovori: šta ko voli, šta ko sanja, šta ko želi. Kad pročitaše kako je Dule Dabić sanjao da je upao u kacu s kupusom, De-De-Ha nam šapnu:

– Upadam ja tamo gotovo svake noći. Zašto da džabe nosim ključ od našeg podruma?

– Zato li ti mirišeš na kupus! – uzviknu Krsto Buva.

Kad čitač poče pjesmu o internatskoj hrani, svi slušaoci načuliše uši.

Po tanjim čamac plovi,

kupusovo lišće lovi.

Po kazanu đaci rone

i grahova zrna gone.

Pobratime, to da znaš,

mučenik je konviktaš.

– Bogami, hrana je zaista sve rjeđa, dok nam sasvim ne zagusti – glasno reče Škorić. – Onda ćemo se drukčije razgovarati i s prefektom i s kuvaricom.

– I ja velim – izduboka se oglasi Lazar Maconja. – Krađu, krađu, nisam ja slijep, iako sam glup.

Tako se, na kraju, čitanje "Kreketaljke" završi ogorčenim napadom na slabu hranu. Mile Škorić bio je najoštrij.

– Čujete li, ništa mi nećemo postići molbama i kukanjem. Treba nešto drugo preduzeti, ali samo složno. Mi iz starijih razreda svi smo kao jedan, a što se tiče ovih mladih, evo, Bajinu grupu već imamo uza se.

– Tu smo! – graknu De-De-Ha.

– Da smo mi složniji bili, ne bi ni Dule izletio iz konvikta – reče čitač Topolić.

– Zato se moramo složiti da ga vratimo – javi se Škorić. – Zbog njega su sve bihačke babe otvorile vatru na našeg prefekta, a mi – ćutimo kao strine.

– Kad nema boljih zaštitnika, dobra je i bablja armija – utješno zaključí De-De-Ha dok sam ga pratio preko mračna dvorišta u

pravcu njegova skrovišta.

– Ma meni se čini da se ovo nešto sprema – zavrtih ja glavom.

– Pa dabome, konju jedan – drugarski potvrdi Dule. – Nisu nas valjda zvali zbog same "Kreketaljke". Biće tu i drukčijeg kreketanja. Laku noć, pjesniče!

XXIV

Ve ć smo bili navikli da se svake subote naveče sakupljamo na čitanje "Kreketaljke". Ti sastanci više su nas zbližavali nego čitav ostali život u konviktu. U smijehu i šali pretresali smo naše zajedničke konviktaške nevolje i radosti, zaboravljala se razlika u godinama i razredima, a svačija mana i loša navika izlazila je na vidjelo, pa se svak čuvao da se jednog dana ne nađe u "Kreketaljci".

– De ti, de, ne budeš li prao noge, kreketaće se o tome u subotu! – istom bi poprijetio jedan konviktaš drugome i zaista, evo ti u novom broju "Kreketaljke" pjesmice rugalice:

Evo jedne tužbe stroge:

Jovan rijetko pere noge.

Čitava mu soba veli:

il' ih peri il' se seli!

Jednom, dok smo dotjerivali neke radove za "Kreketaljku", Mile Škorić ozbiljno me upita:

– Ako dođe do kakve ozbiljne gužve u konviktu, možemo li se mi sasvim sigurno osloniti na vašu grupu?

– Možete. Mi smo složniji od onih iz četvrtog razreda.

– A bude li trebalo, jeste li spremni i za gladovanje?

– Bar smo na to navikli. Svaki čas nas kažnjavaju oduzimanjem hrane.

– Dobro, dobro. A jeste li spremni da gladujete čitav dan, i dva dana, čak i tri? Možda će i do toga doći.

– Jesmo, zašto ne bismo – tvrdio sam ja, ve ć unaprijed se radujući nekoj takvoj gužvi u kojoj će se morati toliko gladovati. Poznajući svoju grupu, bio sam siguran da se s njima može i u vatru i u vodu.

– I mla đe vi za sobom možete povesti – napomenu Škorić. – Otkad se čulo da ste, možda, baš vi uništili crnu knjigu, niži razredi u vama gledaju prave junake.

Dva dana poslije toga razgovora Škorić pozva čitavu našu grupu na

jedan tajni dogovor. Sastanak je, razumije se, zakazan na našem uobičajenom mjestu, iza svinjca.

– Čujte, momci, – ozbiljno poče Škorić – ja dobro znam da ste vi uništili crnu knjigu. Znam da je za to trebalo i sloge, i hrabrosti, i vještine.

– Bogami jeste, brate slatki! – priznade Hamid Rus.

– Sve je to, naravno, bilo strogo tajno – nastavi Mile – ali sada ja vas pozivam da učestvujete u jednoj otvorenoj pobuni koja je isto tako opasna, možda još i opasnija od onoga vašeg noćnog podviga. Od vašeg držanja čak zavisi da li ćemo uspjeti kako treba.

– Samo ti kazuj šta treba raditi i koga treba javno napasti! – zagudi Baja i maši se za svoj ubojni "givikt".

– Neće tu biti nikakve makljaže – napomenu Mile. – Traži se nešto čvršće, sigurnije.

– Šta li mu je to sigurnije od makljaže? – istinski se začudi Baja.

– I toga će se kod nas naći – reče Ranko Mandić.

– Sloga, upornost, eto ti šta! – objasni Škorić. – Time se dobija prava bitka.

– Evo, dakle, šta je – određeno istupi Mile. – Mi spremamo otvorenu pobunu protiv loše hrane. Štrajkovaćemo glađu, nećemo da jedemo dok se god prefekt ne smijeni, dok se hrana ne poboljša, dok se ne ukinu kazne oduzimanja hrane i dok se naš drug Dule Dabić ne vrati ponovo u konvikt.

– Ura! – povikamo mi kad čusmo ono o Dulinom povratku. Zbog toga zaista i vrijedi gladovati koji dan.

– Ihaj, to će biti slavan život! – podviknu Krsto Buva. – Već mi dodijalo ovako, jednako svaki dan.

– Sad vi malo pripremite i ove mlađe – napomenu Mile. – Što više štrajkača, to je uspjeh sigurniji.

– A kad će to početi? – žurilo se Baji.

– Svi ćete biti obaviješteni uoči samog toga dana, ne boj se – reče Mile. – Nemojte samo da Smrdonja štogod načuje.

– I Bobo Gica – dobaci Baja.

– Eh, kakva ste mi vi borbena grupa kad jednog svog razrednog druga ne možete pridobiti za štrajk! – ukori nas Škorić. – Ako nas Bobo izda, to će biti sramota za čitav treći razred.

– Bogami, baš je tako, brate slatki! – priznade Hamid Rus. Sljedećih dana svi se uporno bacismo na pridobijanje mlađih đaka za štrajk. Tu je najviše uspjeha pokazao Krsto Buva. On je mališane umio tako zagrijati za pobunu da je mnogi od njih nestrpljivo skakao:

– Ih, kad li će taj dan kad nećemo jesti?!

Baji Bajazitu taj posao najteže je išao za rukom. Čim bi on koga mališana zovnuo u stranu, ovaj bi strelovito klisnuo preko dvorišta ili bi, uplašen, počeo da se pravda:

– Nisam, Baja, sunca mi! Lažu da sam ti se rugao. Neću više nikad – nikadarce! Evo, plaćam članarinu,

A kad bi se već sasvim uvjerio da ga Baja neće ni zbog čega izbiti, pobožno je slušao njegovu priču o štrajku i spremno izjavljivao:

– Pristajem i ja! Neću da budem izdajica.

Mene zapade da pridobijam Bobu Gicu. Kad sam ga zovnuo da prošetamo iza konvikta, on odbi nepovjerljivo:

– Neću. Možda me tamo negdje čeka Baja ili De-De-Ha.

– Hajdemo onda na ulicu, pored Une.

– To može.

Oprezno mu napomenuh sve o štrajku i dodadoh:

– Svi se nadaju u tvoj pristanak i svi ti vjeruju da ćeš održati riječ.

– Baš svi? I Baja? – nepovjerljivo upita Bobo.

– I Baja, razumije se.

– I De-De-Ha?

– I De-De-Ha! Kaže da bez tebe neće ni u kakvu bunu.

Bobo sav sinu i srećno se nasmiješi kao da je čuo bogzna kakvu radosnu vijest.

– Ne boj se, idem s vama i u goru i u vodu! Javi mi samo kad će to početi. Rastajući se od njega, ja začuđeno pomislih:

– Gle, pa ovaj Bobo je sasvim dobar dječak! Kako to ranije vidio nisam?

Ti dani tekli su nam nekako sporo, puni čudnog nemira i očekivanja. Činilo nam se da nas iza svakog ćoška vreba nešto nepoznato i da će svakog trena viknuti neki glas:

– Ej, mali, šta to radiš?!

Da prekratimo vrijeme, u nedjelju odosmo u selo Pritoku da beremo orahe. Dule, Krsto i ja upravo smo se bili popeli na jedan krošnjat

orah u ćošku nećije bašte kad odnekle izbiše dva starca i sjedoše u hladovinu baš pod naše drvo.

– Sad smo nadrljali! – šanu Krsto Buva.

– Ćuti, umiri se! – opomenuh ga ja.

Dok smo se tako oprezno namještali za dugo ćekanje, Krsti se izmaće iz ruke jedan orah i ćvolikajući od grane do grane, ćvrknu jednog starca baš u golu ćelu.

– Uf, bogati! – viknu ćića. – Prezreli, pa se sami sipaju. Rodna godina.

Dok smo mi gore ćutali kao drage baje, starci zadimiše iz nekih ogromnih luletina i jedan od njih poće neku beskrajnu priću iz bosansko-hercegovaćkog ustanka, o boju na Babinu Kuku.

– Idemo mi uz Babin Kuk, idemo, kad grunu puška. Jadna ti majka ne bila, ne bi ispušio ni ovu lulu kad sastavi druga pušćetina, otvori se bitka.

Mi smo ćutali i ćutali, starac prićao i prićao, a onaj drugi starac kunjao i kunjao. Najzad, na jedvite jade, pripovjedać završi:

– Kažem ti, ko nije bio na Babinom Kuku, taj ne zna šta je to boj i pogibija... Ma spavaš li to, Obrade, duše ti?

Onaj drugi ćića ništa ne odgovori. Tada i starac prićalica stavi torbak pod glavu, leže i nabi šešir na nos.

– Aj-haj, daj da se spava, a budale nek prićaju.

Kad starci ujedna ćeno zahrkaše, mi se oprezno spustismo sve od grane do grane i spuznusmo niz rapavo stablo na zemlju. De-De-Ha, silazeći posljednji, nezgodno skoći na zemlju i spotaće se o noge starca prićalice. Ćića se prenu i bunovno viknu:

– Aha, bjež niz Babin Kuk! Umjesto niz Babin Kuk, mi zaždismo kroz prve kukuruze. Za nama se zaću vika staraca:

– Drž' lopove!

– Eno ih kroz kukuruze!

– Doćekaj, zaokoli!

Uzbuđene i oznojene, doćeka nas u konviktu Mile Škorić s tajanstvenom porukom:

– Obavijestite mlade razrede i budite spremni. Sjutra ujutru poćinje štrajk! Niko da nije otišao na doručak!

XXV

Osvanu jutro puno svečanog nemira kao da se čitav konvikt nalazi pred nekim velikim ispitom. Štrajk!

Zaista, bio je to ispit sloge, drugarstva i hrabrosti. Naslanjao se drug na druga, razred na razred. Oni najmlađi đaci s pouzdanjem su gledali svoje starije drugove, osmoškolce, kako mirno uzimaju svoje knjige i kreću ka izlazu i ne obzirući se na doručak, već postavljen u trpezariji.

– Hajdemo, djeco, požurite! – zvao je Mile Škorić stojeći kod izlaznih vrata. On je tako, jednog po jednog, ispratio sve konviktaše, a kad i posljednji đak napusti zgradu, krenu on za njima.

Mnogi mlađi đacić s tugom se obazreo na ostavljen doručak u trpezariji. Tako bi rado sjeo za punu šolju, ali... Zar on da bude izdajica? Ne, bolje je umrijeti od gladi zajedno sa svojim drugovima, sokolovima, nego ih izdati zbog jedne šugave šoljice čaja.

Išli smo kroz Bihać ponositi kao da pred nama visoko leprša ubojni barjak bune. Kad izbismo na most, na otvoren prostor između plava neba i obasjane Une, sa čela naše kolone izvi se prkosna pjesma:

Tešku borbu zametnuli

braća konviktaši... Čitava naša družina složno prihvati pjesmu. Dućandžije počеше začuđeno istrčavati na vrata. Policajac Šico od iznenađenja se ukoči na mjestu kao lipov svetac, a debeli bozadžija Šaban oduševljeno se prodera:

– Živjeli školarci!

Ostade za nama konvikt, ispražnjen, pust i zamukao. Samo je bezglavo, od sobe do sobe, jurio Jovo Skandal i čudom se čudio:

– O, ljudi, ljudi, šta je ovo: đaci otišli u školu, a zaboravili doručkovati! Skandal!

Priprosti čovjek ni u snu nije pomišljao da je to znak neke bune, a kad se oko deset sati iz svoje sobe pomoli mamurni prefekt, on i njemu raportira:

– Gospodine prefekte, đaci zaboravili doručkovati! Prefekt iskrivi lice.

– Što pričaš gluposti! Kakav doručak?

Zlovoljno je gurnuo vrata trpezarije, ali kad je na stolovima spazio neditnut doručak, on se uozbilji. – Kakve su sad ovo gluposti?

– Već sam vam rekao, zaboravili.

– Zaboravio si ti svoju glavu tamo u Kuli, kod Karanovića! – okosi se prefekt. – Tu je neki drugi đavo posrijedi.

Počeo je nervozno da šetka gore-dolje po pustoj trpezariji i da sam sa sobom razgovara:

– Ovo je sigurno neko maslo popa Bogunovića, kladim se u pet rakija! Podbunjuje đake protiv mene. Htio bi on da bude prefekt. E, nećeš, majčin sine, ne dam se ja!

Sav se puše ći od ljutine, odjurio je u svoju kancelariju da sastavlja tužbu protiv popa upravnom odboru konvikta, sastavljenom od sedam-osam prosvjetnih radnika i uglednih građana Bihaća. Naveo je u tužbi i to kako je svojom strogošću i kaznama zaveo primjeren red u konviktu, kako je čak i najurio iz doma neke nedisciplinovane đake, uskratio hranu mnogim prekršiteljima reda itd.

Dok je on tako mozgao, tup od rakije, upravnom odboru konvikta već je, poštom, putovala jedna druga tužba. Konviktaši, đaci viših razreda, žalili su se na lošu hranu, na nečovječne postupke prefekta i objašnjavali zbog čega su stupili u štrajk glađu. Na kraju su navedeni i zahtjevi štrajkača:

- 1) smjenjivanje starog prefekta,
- 2) poboljšanje hrane, 3) vraćanje Dule Dabića u konvikt,
- 4) otpuštanje kuvarice zbog krađe.

U gimnaziji za tili čas puče glas o štrajku u konviktu. Već na prvom času naš profesor istorije, koji je također bio u upravnom odboru konvikta, obrati se nama, konviktašima:

- Šta se to čuje, momci, – štrajkujete?
- Štrajkujemo! – tmurno odvrati Baja, kome su već krčala crijeva.
- Hajd'-de, sastaćemo se pa ćemo već vidjeti šta je tu posrijedi – mirno reče starac.

Naše školske drugarice uzbuniše se kao pčele. Šta, njihove kolege iz konvikta nisu doručkovale, neće ni ručati. Ne može to tako!

Jedna po jedna djevojčica iz razreda počeo da se grabi oko nas konviktaša.

Zora Tanković priđe meni, uze me prijateljski za ruku i svega me obasja svojim nasmiješenim pogledom.

– Pjesniče, ti si danas moj gost.

Krenuo sam njenoj kući, zanesen, lak i srećan, zaplovio ulicama kao pozlaćen jutarnji oblačak. Slušao sam pored sebe Zorino čavrljanje, a ništa pod bogom nisam shvaćao od onoga što mi ona priča. Otkad je Bihać postao, nije kroza nj prolazio ovako začaran

dječak, budalast od prevelike sreće, šašav od đачke djetinjaste ljubavi.

Ulazeći u kuću, Zora se još s praga rastoroka:

– Mamice, imamo gosta na ručku. Ovo je onaj Branko što piše one fine pjesme, znaš ono u mom spomenaru. Znaš, mamice, ja njega najviše volim u razredu, on je jako, jako stidljiv... Oni, mamice, u konviktu svi... kako se ono kaže, Branko?... Da, da štrajkuju i neće da jedu. Nisu ni doručkovali.

O, kako su me samo do čekali kod Zorinih! Kao pravog pravcatog gosta. Pa izvoli sjesti, dragi naš gostu, pa hoćeš li oprati ruke... (Hm, ko još u konviktu pere ruke prije ručka!) Pa, vrhunac svega, kad se pojavi Zorin otac iz kancelarije, mati ga obavijesti.

– Tu nam je Zorin dečko na ručku.

– A, neka, neka, momče, živ bio! – srdačno me pozdravi Zorin tata. – Vidi ti kako je moja Zora izabrala fino momče. Aaa, gle ti nje!

– Pa to je, tata, samo tako, kolegijalno – po će da se brani tatina miljenica. – On je naš razredni pjesnik, a ja volim kad kažu: eno tvoga pjesnika.

– Vidi, vidi moga đavolka! – topio se tata.

Sjedio sam pored Zore i jeo kao u nekom prijatnom pijanom snu. Ona me je svaki čas uslužno nutkala:

– Još samo ovaj komadić, Branko! Hajde, Brankiću, uzmi!

Ono njezino luckasto i milo "Brankiću" tako me prijatno pošaklja uz grudi da umalo ne kliknuh raznježeno:

– Gospodine Tankovi ću, dajte mi Zoru za ženu! Samo moja stidijivost spriječila me da ne učinim taj viteški podvig, ali već mi se činilo da sam oženjen i blaženo sam slušao pored samog uva neumorno čavrljanje "svoje ženice".

Poslije ručka Zora mi pokaza svoje knjige, herbarijum, kutiju s bezbroj šarenih sitnica i hrpu fotografija. Sav zbunjen i crven, uspio sam da ukradem jednu njezinu sličicu: četverogodišnja Zora, s lutkom u ruci, stoji na nekim stepenicama, a ispod majušne suknjice vire joj naborane gaćice s našušurenom čipkom.

Obogaćen tim neocjenjivim blagom, krenuo sam kući već kasno po podne i tek na pola puta pade mi na um:

– Pa mi odjutros štrajkujemo! Šta li dosad ima novoga u konviktu?! Žurio sam preko mosta, uzbuđen, radoznao, jedva čekajući da opet

vidim svoje drugove u nevolji.

XXVI

Toga istog dana, čim je stiglo vrijeme ručku, prefekt se nervozno ushodao po praznoj trpezariji, čekao je đake.

Na znak zvona u salu dođe jedini pazitelj Smrdonja. Prefekt začuđeno izbulji oči.

– A gdje su ostali?

– Štrajkuju, gospodine prefekte!

– Šta kažeš?! – podviknu ovaj i sav pocrvenje. – Kako štrajkuju, zašto? Ko im je dozvolio.

– Šta ja znam – u neprilici slegnu ramenima Smrdonja.

– Kako ne znaš?! – naljuti se prefekt. – Jesi li ti tu neki pazitelj, šta li si! Gdje su ti đaci?

– Razišli se po gradu na ručak. Pozvale ih školske kolege.

– A, tako! – ukoči se prefekt. – Umiješao se grad u domske stvari. Lijepo, lijepo!

Više od svega na svijetu, prefekt se bojao miješanja grada u život đaćkog doma. Iz toga su se uvijek mogle izleći neprijatne posljedice.

Po podne, s prvim đacima koji su se vraćali s ručka u gradu, stigoše u konvikt i članovi upravnog odbora doma. Hladno se pozdraviše s prefektom i jedan od njih upita:

– Šta je ovo kod vas, gospodine prefekte? Čitav se grad uzbunio. Kakvo je to postupanje s djecom?

– Pa vidite, molim vas, pogledajte šta rade neki podbunjivači i propalice! – uzbuni se prefekt. – Prave mi nered, navode đake na neposlušnost, ustali protiv hrane.

– Stanite malo, ne žurite! – upozori ga predsjednik odbora. – Zar jedan vaspitač, kao vi, smije nazivati svoje đake propalicama? Šta ste onda vi radili, molim vas?

– Ja tu danonoćno sjedim, pazim, pa opet ništa! – žalio se prefekt. – Sve je to nezahvalno, svojeglavo, nepokorno. Ne vrijedi tu ni lijepim ni ružnim.

– Priznajte, dakle, svoj potpun vaspitački neuspjeh? – priupita jedan član odbora. – E, to smo htjeli da čujemo.

Pred ve će nas pozvaše da se svi iskupimo u domsku učionicu. Rekoše nam da potražimo i dovedemo Dulu Dabića. Trkom

pojurismo da ga obavijestimo. On je upravo bi oprao svoju jedinu košulju i objesio je na visok suncokret da se suši.

– Ustaj, Dule, zove te upravni odbor!

– Ne mogu, suši mi se košulja – mirno reče on.

– Guraj bez košulje, važno je!

Glavačke upadosmo u salu zajedno s Dulom.

– Evo, molim, Dabića! – zadihano viknu Baja.

– A gdje je tebi, momče, košulja? – upita predsjednik odbora.

– Imam samo jednu, al' i ta je na pranju – odgovori De-De-Ha uz gromki smijeh čitave učionice.

Predsjednik se okrenu jednom članu odbora.

– Vidiš li šta se tu radi! Mi dadasmo pare da se najsiromašnijim đacima kupi rublje, a ovaj prefekt...

Tu se on obrati čitavoj učionici:

– Đaci, kome je od vas ove školske godine kupljeno rublje? Svi smo čutali. Predsjednik se opet okrenu onom do sebe.

– Vidiš li? I mi se još čudimo što djeca štrajkuju i bruka puca po čitavom Bihaću.

Prefekt nije bio prisutan ovome sastanku da bi đaci slobodnije govorili o svim svojim nevoljama. I mi se zaista raspričasmo.

– Pa gdje si spavao otkad si istjeran iz doma? – pitali su Dulu. Lukavi De-De-Ha ne htjede ni ovom prilikom odati svoje tajno prebivalište, već izbaci kao iz puške:

– U svinjcu!

– Gospode bože! – uzviknu predsjednik. – Dječak, siročče, spava u svinjcu, a gospodin prefekt valja se u dušecima!

Kad đaci počеше pričati o čestim kaznama oduzimanja hrane, predsjednik se namršti i okrenu ostalim članovima:

– Gospodo, ovo je sramota za sve nas! Primismo na dušu toliku siromašnu djecu, a gledaj šta se sve radilo od njih. Čujte, ja bih nagradio onoga ko je poveo ovaj štrajk.

Onako uz put, ispriča De-De-Ha predsjedniku kako ga je Jovo Skandal puštao da uči u njegovoj sobi. Ovaj pozva poslužitelja unutra i pohvali ga pred svima nama.

– Hvala ti, Jovo, na pažnji koju si ukazao jednom sirotom u čeniku. Zauzećemo se kod tvojih bivših pretpostavljenih da te ponovo vrate

u Kulu, za stražara. To si i zaslužio svojim radom i ponašanjem u ovome domu.

– Gospodine predsjedniče, nemojte, molim vas! – povika Jovo molećivo. – Meni je ovdje sasvim dobro.

– Kako, nećeš u Kulu, na staru dužnost?

– Nipošto, gospodine! Toliko sam zavolio ove đake da mi se ne ide nikud od njih. S njima je lakše neg s ikakvim zatvorenicima. Bolji su i od hajduka, i od razbojnika, i od palikuća, i od džeparoša, i od seoskih kokošara i od pijanica...

Tu raspričanog Jovu prekide gromoglasan smijeh. Smijali su se i đaci i odbor. Skandal se u neprilici okrenu oko sebe i reče s dirljivom iskrenošću:

– Jesu bolji, ne lažem, ljudi, duše mi!

– Dobro, brate, dobro, idi s milim bogom! – grohotao je predsjednik.

– Kad već voliš da ostaneš, a ti ostani. Šta vi, đaci, velite na to?

– Da ostane, da ostane, ura! – prolomi se učionicom.

– Kažem li ja, ništa su razbojnici prema njima! – presrećno je gundao Jovo izlazeći napolje.

Razgovor đaka sa članovima odbora trajao je sve do pred samu večeru, a onda se čitav odbor povuče u prefektevku kancelariju, gdje predsjednik odlučno izjavi:

– Još večeras moramo učenicima saopštiti odluku upravnog odbora i štrajk završiti dok se čitav grad nije uzbunio i digao protiv nas.

– Tako je! – potvrdi naš profesor istorije.

– A vi, gospodine, – okrenu se on zatim prefektu – vi ste se teško ogriješili o povjerenju vam djecu i zato ćete već sutra napustiti ovaj dom i poslove predati ovome ovdje starom gospodinu – i tu predsjednik po-kaza rukom na profesora istorije.

– Star sam ja za to – branio se istoričar.

– Ali zato su đaci mladi, pa nek ti oni pomognu.

– Dobro, tako već ide – složi se starac.

Sjedili smo u učionici i strpljivo čekali kao što nam je bilo rečeno. Najzad, evo odbora. Vraćaju se vidno raspoloženi.

– Djeco, svi su vaši zahtjevi bili na mjestu – objavi nam predsjednik.

– Zato ih mi iz odbora i prihvaćamo. Hrana će biti poboljšana, prefekt smijenjen, kuvarica otpuštena, a vaš drug Dule Dabić vraćen u konvikt.

- Uraa! Živio predsjednik! – zaori se po sali.
- Živio štrajk! – prodera se De-De-Ha.
 - Dužnost prefekta privremeno će vršiti vaš stari profesor istorije – obavijesti nas predsjednik.
- Živio novi prefekt! – opet povikasmu mi.
 - Živjela istorija! – zagalami De-De-Ha.
- A sad se nadamo, poslije svega ovoga, da će i vaš sadašnji štrajk biti završen – reče predsjednik. – Večera je već na stolu, izvolite u trpezariju, draga djeco!

Tu, bogme, nikom nije bilo do kolebanja. Jurnusmo u gomili i prosto se zaglavismo u vratima. Jedini Krsto Buva vješto stuče između naših nogu i prvi se stvori u trpezariji.

Poslije večere Baja Bajazit ustade, izvadi svoj "tefter" od članarine i svečano objavi:

- Od ve čeras ukidam članarinu za šale i ruganje. Džab-džabe odsada svak može tjerati komediju na moj račun, neću ga ni dirnuti!
- i tu Baja pred svima nama podera na komadiće svoj čuveni tefter.
 - I givikt baci! – dočeka neko.
- Dobro, evo i da se razoružam! – pristade Baja vadeći iz džepa svoj givikt. – Ovo poklanjam za domsku vagu,
- Živio Baja! – prvi povikaše najmlađi đaci.
- Živjela kvočka koju je Baja pojeo! – osmjeli se jedan mališan videći Bajazita bez oružja.

Poslije Baje diže se De-De-Ha.

- Drugovi, u ime naše grupe iz tre ćeg razreda objavljujem da je Bobo Gica skinut s ušljivog spiska i ponovo primljen u naše društvo. On se dobro pokazao u štrajku i zato je opet naš drug.

- Živio Bobo! – dočeka čitava naša grupa.

Tako nam čitavo to veče prođe u šali i smijehu, a kad pođosmo na spavanje, još se jednom nasmijasmu, jer naš De-De-Ha, zaboravljajući da je vraćen u dom, krenu ponovo u svoju šupu i tek na pola puta sjeti se u čemu je stvar, pa se trkom vrati i povika:

- Ihaj, živio moj stari krevet!

Još s vrata skočio je u svoju voljenu postelju, ali se krevet, potajno razapet, samo skljoka pod njim.

- Krsto, konju jedan! – dreknu on ustaju ći, ali Krste već nigdje nije bilo u blizini.

– Kad li razape, kad li prije ispari, brate slatki? – začudi se Hamid sjedajući na krevet, ali se postelja i pod njim raskoka i zgrominja na patos.

– Eto ti ga, vraže, i kod mene zemljotres!

XXVII

Već sutradan popodne sazva nas na dogovor i profesor istorije, naš novi prefekt.

– Koga ćete za pazitelja? – obrati se on čitavoj učionici. Svi se začudi smo. Kako, zar da sami sebi biramo pazitelja?

– Milu Škorića! – viknu prvi De-De-Ha.

– Prima se! – zaori se iza svih stolova.

– Pristajem, ali uz vaše obećanje da ćete sami paziti na red za vrijeme učenja – reče Mile.

– Obećavamo, pazićerno! – prihvati učionica.

– Želite li ponovo crnu knjigu? – upita istoričar.

– Nećemo, nećemo!

– Dobro, djeco. Od sada kažnjavajte sami onoga ko bude pravio nered i smetao vam u radu i učenju. Postavite ga pred čitavu učionicu, pa nek mu njegovi drugovi sude.

– Bogami je to šakaljiva stvar! – uozbilji se De-De-Ha. – Ko bi od sramote na sud pred svoje drugove! Odsada ću ja biti na času učenja mirniji od bubice.

Na prefektov prijedlog izabrana je i "kuhinjska komisija", koja će nadzirati kuhinju i pomagati pri sastavljanju jelovnika. U nju su jednoglasno, pored Mile Škorića, izabrani Baja i De-De-Ha. Zatim je sastavljena i "sanitarna kontrola" da vodi nadzor nad higijenom, da provjerava peru li se svako veče noge itd. Nju istog časa prozvaše "nogata žandarmerija", a za šefa joj izvikaše mrkog Lazara Maconju. Ded, sad, majčin sine, ne operi noge kad je tu Lazo Maconja!

Kad je sastavljan prvi jelovnik, pozvani su u pomoć svi konviktaši. Nastade pljusak od prijedloga, želja i savjeta.

– Grah s mesom! – vikao je Baja.

– I s kožurom od slanine! – dodade De-De-Ha

– Pura s kajmakom! – navijali su Ličani.

– Pečena kokoš! – derao se neki mališan.

– Ja volim kolače! – javljao se neko iz čoška.

– Pite, pite, brate slatki! – vikao je Hamid Rus i po činjao da nabraja. – Pite kvrke, pite džilituše, pite zeljanice, pite misirpite, pite razljevuše, pite gužvare, pite savijuše, pite maslenice, pite drobare, burek-pite, pite sirnice, pite orašnjače, pite jufkare, pite s jabukama, pite gibanice, pite onako...

– Stoj, brate, zatrpa nas pitama! – prekide ga neko.

Zaglušena galamom, kuhinjska komisija morade pobjeći nekud iza svinjca da tamo sama sastavlja jelovnik, a mi ostadosmo da se i dalje prepiremo koje je jelo bolje. Tu se umalo ne pobismo oko toga je li bolje pečeno prase, ili pečeno jagnje, a kad zovnusmo za sudiju Jovu Skandala, on odlučno izjavi:

– Najbolja je pečena kokoš s litrom crna vina i s vrućim somunom, ali da je jede samo jedan čovjek!

S tim njegovim mudrim zaključkom složi se i "praseća" i "jagnjeća" strana.

Smrdonja, naš bivši pazitelj, tako đer je otperjao iz konvikta zajedno sa starim prefektom. Otišao je da stanuje privatno, kod policajca Šice. Tih dana dođe nam De-De-Ha s čudnim planom.

– Znaete šta, hajde da spremamo Jovu Skandala za ispit.

– Kakav ispit? – čudimo se mi.

– Pa nek polaže privatno prvi razred gimnazije.

Eno njega, već je spremio istoriju učeći zajedno sa mnom.

Nema šta, dogovorismo se, podijelismo predmete i pođosmo Jovi s gotovim planom. On to objeručke prihvati.

Jedne večeri, kad na mene dođe red da ga poučavam, Jovo me upita:

– A šta ćeš mi ti predavati?

– Srpski jezik.

– Bog s tobom, dijete, šta će mi to? Ja srpski znam od malih nogu.

– Ali to treba znati pravilno, pa tu ima...

– Šta ima! – prekide me on. – Znam ja svaku riječ: Evo: konj, vo, zec, vuk, miš... ovaj... vrana, kuća, zec... e, zec sam već kazao... vuk... i njega sam!... Ih, znam ja toga još, samo se ne mogu sjetiti.

Nekako se ipak složismo da ga poučavam, ali već kod lekcije o narodnim pjesmama, Jovo se uzjoguni:

– Kako se ne zna koje sastavio tolike narodne pjesme? Skandal! Pa

šta su radili policija, žandarmerija? Kamo ta istraga?

– Šta ja znam – branio sam se ja.

– Čuješ, da sam se ja pitao, ja bih toga guslara za vrat pa u kancelariju: je li, slijepac, od koga si čuo tu pjesmu o kralju Vukašinu? Znaš li ti da se ne smije dirati u njegovo veličanstvo kralja? Aha, bato!

Tu Jovo slavodobitno podiže prst i viknu:

– Istrijebio bih ja te narodne pjesme za pola godine, ili mene ne bilo! Nek narod ore, peče rakiju, bije se po mehanama, a nek se mane pjesama.

Počnem, opet, da mu čitam neku priču Janka Veselinovića, a on me prekine:

– Šta će mi te gluposti? "Počelo je proljeće, vrbe ulistale!" Znam i ja da vrbe listaju u proljeće, ne mora to mene učiti taj tvoj Janko Veseljaković. Nek on meni kaže kad su Turci prvi put zauzeli Bihać, to je već nešto, a ne njegove šugave vrbe.

Ipak je posao kako-tako napredovao, a poslije dužeg vremena, kad smo već prešli i na gramatiku, Jovo mi jednog dana začuđeno reče:

– Kako to: učeći s tobom, ja zaboravio srpski jezik?! Što god me upitaš, ja ne znam!

Da ga malo zagrijemo za jezik i pismenost, mi mu kupimo jedan spomenar i počesmo, redom, da zapisujemo u njega razne pjesme i mudre misli, Jovi za sjećanje.

Da ste samo vidjeli njegove sreće! Po čitav dan obilazio je od đaka do đaka i molio:

– Hajde, napiši mi nešto za uspomenu. Okini, brate, jednu pjesmu pa nek se sve praši!

Mi smo "okidali" kako je ko znao, a Jovo je uveče po čitav sat sjedio u svojoj sobi, listao spomenar i kod svake pjesme razgovarao kao da je pred njim živ čovjek:

– E, ovo ti je dobro, Hamide. Skandal! Ne bi bolje napisao ni žandar pod puškom.

Jednom sam i ja prelistao taj njegov toliko voljeni spomenar, šta li sve unutra nije bilo! Jedna mnogo šarenija parada nego u Zorinom spomenaru.

Evo šta je, na primjer, zapisao Branko Mandić:

Evo Jove, evo naše dike,

u Kuli je čuvo razbojnika.
Razbojnici maglu pohvataše,
pa sad Jovo čuva konviktaše.
Ispod toga je stajao Dulin "pjesnički" zapis:
Pod mostom riba pliva trčeći.
Jovo se znoji srpski učeći.
Još niže, neko je dodao, bez potpisa:
Dule pjeva kao krava,
neka mu je vječna slava!
Sasvim u dnu toga lista stajao je zagonetan natpis:
Ešip njok, atič caragam! (čitaj obratno!)
Baja je pokušao da bude mudrac, pa je na jednoj stranici krupnim slovima zapisao:
Vrijeme teče,
život je kratak!
A Krsto je ispod toga dodao:
Guska se peče,
meni će batak!
Još najiskrenija bila je nečija bilješka na posljednjoj strani spomenara: Razmišljao sam, pjesmu spremao,
pa zadrijemao,
zato ću, braćo, iskreno reći:
idem prileći.
Od mene ti je dosta i ovo,
rođeni Jovo.
Sviđali se kom ili ne sviđali ovi zapisi, Jovo ih je volio i čuvao kao da su zlatom pisani.

XXVIII

Jednom, dok sam osamljen lutao kroz prezrele suncokrete iza konvikta i nejasno osjećao kako nekog moram jako, jako voljeti, iza ograde me viknu ženski glas:

– Ej, pjesniče!

Digoh glavu iznenađen. Iza plotu je virila Zora Kutić i veselo mi mahala.

– Pjesniče, dođi ovamo!

Prišao sam još uvijek pomalo zbunjen. Zora me zovnu pod orah u svojoj bašti, pa kad sjedosmo na prostrto ćebe, ona radoznalo upilji

u mene.

– Ti pišeš pjesme, je li? Čitala sam u spomenaru Zore Tanković.

– Pišem – priznadoh sa stidljivim ponosom. Zora se uozbilji i uzdahnu.

– A meni nećeš da napišeš, onako nešto, lijepo pa fino, pa da bude žalosno kad se čita.

– Pa ti nisi ni tražila.

– Ih, kako nisam! Ti se samo igraš tamo po vašem dvorištu, a i ne gledaš ovamo. Ja sam čekala, gledala.

Ona lukavo-tužno upilji u mene, a ja... u čini mi se da sam čitavo jutro baš o njoj mislio. To ja nju oduvijek volim, nikog više na ovome svijetu.

– Hoćeš i meni jednu da napišeš? – najzad upita ona i svojim gipkim prstićem pritisnu moj kažiprst položen na čebe. – Imam i ja spomenar.

Od njezina dodira meni sva ruka planu, prostrujaše mi sve do ramena golicavi mravi, prsti mi se istopiše od milja i najzad ostade samo ono malo srećno mjestišce pritisnuto njenim prstom. Tu sam bio sav bez ostatka.

– Hoćeš li, a? – upita ona još jednom i ponovo bocnu moj kažiprst.

– Hoću, daj! – promucah ja.

Opet se popeh na svoje staro skrovište na tavanu i sjedoh pisati. Pred o čima mi je neprestano lebdjela Zora Kutić, mila, podsmješljiva, puna molbenog iščekivanja. Pisao sam za nju, samo za nju, iskreno i od srca.

Kad je pjesma najzad bila gotova, ponovo je pročitah i sav blažen zatvorih spomenar.

– Nek vidi da je volim, jedino nju, za čitav život! "A Zora Tanković?! – šapnu mi neki zao duh. – Zar i za nju nisi isto ovako pisao, na istom ovom mjestu?!"

Zora? Pa jeste... pisao sam, ali... činilo mi se da je to bilo davno, vrlo davno... sve je to izbljedadlo i zamaglilo se pred obješenjačkim pogledom Zore Kutić, iščezlo pod onim njenim prstićem kao pod čarobnim dodirnom madioničareva štapa.

"A znao si kod Zore Tanković ići na ručak, tamo si carski krkao i bio spreman da se ženiš njome! – korila me je moja nemirna savjest. – Šta bi ti sada kazali njen tata i mama?"

Sjećanje na taj ručak kod Zore istinski me ožalosti. Kako sam samo tako prevrtljiv, kako li brzo sve zaboravljam. E-eh, pjesniče, zar baš tako, već u početku?!

Bio sam istinski zbunjen i ožalošćen, ali nisam znao da nađem izlaza iz svega toga. Jeste, volio sam Zoru Tanković, ali sad, evo, volim i ovu drugu Zoru. Volim, bogami!

Kad joj donesoh spomenar, Zora Kuti ć čitala je moju pjesmu sva ozarena, široko otvorenih očiju, a onda pociknu, pljesnu rukama, i – cmok, cmok! – dvaput me strelovito poljubi i uzviknu:

– Najslađa kućo!

Nisam još ni došao do sebe, a ona je već bila na nogama sva uzvitlana i lepršava.

– Idem da je pročitam sestri! Zdravo!

– Ho ćeš sutra doći ovdje? – viknuh za njom. Ona, već zakrećući iza ćoška ljetnje kuhinje podiže golišavu ruku, poigra prstima na pozdrav i dobaci:

– Doći, doći! Voli Zora kuću!

Dugo sam zurio u onome pravcu gdje posljednji put bljesnu njezina zanjihana haljinica. Osvijestih se tek onda kad mi s drveta, pred same noge, pade jedan prezreo orah. I nesvjesno ga uzeh u ruke i rastužen krenuh kući.

– Hajdemo, kućo!

Sjutradan, čim je završen čas učenja, već sam bio pod Zorinim orahom. Čekao sam je i čekao, a kad već izgubih svaku nadu, odnekle naiđe njezina mlađa sestra, vižljava curica, i odmjeri me radozvalo i podozrivo.

– Ti si onaj što sastavlja pjesmice? Čekaš Zoru?

– Da, ovaj... rekla je da će biti ovdje.

Djevojčica poskoči na jednoj nozi i kao da sasvim slučajno istrese odgovor iz usta:

– Ona nije tu... Otišla je da šeta s Košutićem... onim što vježba u "Sokolu".

– Otišla?!

Bio sam razočaran, prevaren, do nogu potučen. Kako to ona tako: rekla, a sad otišla s drugim?

Izgubi se nekud i ona mala, njezina sestra. Osamljen i pust, digoh

pogled uz krošnjat stari orah. I gore je sve bilo mirno i pusto. Ništa da padne, bar za utjehu.

Kriju ći se od svojih drugova, krenuo sam da šetam sam samcat prohladnim predvečernjim ulicama. Išao sam tako nasumce nekih pola sata kad odnekle s visine, kao s neba, guknu poznat glasić:

– Oho, kuda će to naš pjesnik?

Digoh glavu, iznenađen i obradovan. S prozora prvog sprata biserno se smješkala na mene Zora Tanković. Valjda me je samo srce, i nesvjesno, dovelo pred njenu kuću.

– Aha, uhvaćen si! Kuda ćeš to, tako sam?

– Nikud. Nemam se s kim šetati – odgovorih neveselo.

– Vidi ga samo! A imaš kome, tamo u drugom razredu, pisati pjesme u spomenar.

– Eh, ti – namjerno odvratih ja. – Pisao sam ja i Jovi Skandalu, pa šta!

– Dobro, dobro! Pričekaj me samo u aleji kod malog mosta, eto mene za pet minuta. Bogme ćeš mi platiti! Ja sve mislim, on je samo moj pjesnik...

– Da, tvoj sam, samo tvoj! – šaputao sam primi čući se mostiću na kanalu, nesrećan zbog Zore Kutić, žalostan zbog svojih drugova, koji se sad negdje bez mene igraju, tužan zbog Zore Tanković, voljene djevojčice, koju sam bio iznevjerio.

– Grdi me samo, imaš ti pravo! – priznavao sam joj u sebi i zbog ne čeg su mi suze same navirale na oči. – Drugovi moji, Baja, Hamide, Krsto, Dulikane, zašto večeras nemam volje da se igram s vama, zašto čekam Zoru i zašto sam uopšte tužan zbog djevojčica kad nikada dosad nisam za njih mario?

Tako sam, osamljen, plakao u sjenci prastarog platana i ne znaju ći da sam s tim prvim bezrazložnim suzama prestao da budem dijete. Postao sam dječak, pravi dječak, uznemiren i kolebljiv, na izlazu iz prevrtljivih i svojeglavih magarećih godina.

Zamukle su puške po Bihaću. Zgaraju se posljednji požari, a na pijaci, s druge strane Une, već tutnji "kozaračko kolo". Krajišnici slave pobjedu.

Stojim s Bajom pred mračnim zamrlim konviktom. Oba smo zamišljeni, utonuli u sjećanja.

– Braća Mandići izgiboše prošle zime na Lapcu – javi se odjednom

Baja. – Ni mrtve ih nisu prepoznali koji je Ranko, a koji Branko.

– Krsto je diverzant negdje na Kozari – dosjetih se ja. – Nekad je razapinjao i rušio naše krevete, a sad minira švapske vozove.

– A Smrdonja je oficir u četničkom štabu, drži vezu s Talijanima – reče Baja. – Tome sam se i nadao.

Hamid je, znamo, partizan, De-De-Ha partizanski intendant (uvijek je taj blizu kuhinje!), a za ostale još uvijek ne znamo gdje su. Možda ćemo jednog dana, u nekoj partizanskoj koloni, prepoznati još koga konviktaša.

Baja ve čeras ipak ima razloga da bude veseo. Pored njegovog voljenog "jarca", sveg izgredenog u borbama, koči se još jedan top protivkolac, nov novcat, zaplijenjen u Bihaću.

– Ovoga starog zovem "Jarc", a kakvo ime da dam ovome novajliji? – brine se Baja. – Hajde, pjesniče, pomози, ti si u tome vještiji.

Mislio sam i mislio, a onda mi nešto sinu u glavu.

– Znaš, Baja, kako ćeš ih krstiti: u čast braće Mandića koji su junački poginuli, nazovi topove "Ranko" i "Branko".

Baja se trže, a onda baci pogled na svoja oruđa, i tužno se nasmiješi.

– "Ranko" i "Branko?" Dobro, vrlo dobro, to su prava imena za njih.

S druge strane Une čula se pjesma i trupkanje kola, a mi smo sjedili, ćutljivi i sjetni, na stepeništu zamrllog đaćkog doma. Šta ćeš, nismo više djeca, izašli smo iz vratolomnih magarećih godina, odrasli smo, ratujemo.

Zbogom, bihaćke djevojčice, nekadašnje naše drugarice iz školskih klupa! Čekajte strpljivo pod prastarim platanima, možda će se neki od nas i vratiti s dalekih bojišta...

KRAJ

BILJEŠKA O PISCU

Branko Ćopić je rođen u selu Hašanima 1915. godine. Školovao se u rodnom selu, u Bihaću i Banjoj Luci, zatim je studirao u Beogradu. Nosilac je partizanske spomenice i većeg broja ordena i priznanja. Bio je urednik lista "Pionir", profesionalni je književnik, član je Srpske akademije nauka i umjetnosti i Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine. Živio je u Beogradu.

Književni rad je započeo još u najranijim danima, kao učenik. Prvu pripovijetku "Posmrtno ruvo Soje Čubrilove" objavio je 1936. godine. Prije drugog svjetskog rata objavio je zbirke pripovjedaka. "Pod Grmečom", "Borci i bjegunci" i "Planinci", kao i poznatu zbirku priča za djecu "U svetu leptirova i medveda".

Mada borac, Branko Ćopić i u toku samog rata ne pre-staje sa književnim radom. Na jednom mjestu Ćopić o tom svom radu kaže: "Tada sam, 1941, iz punog srca počeo da pišem pjesme o našoj slavnoj partizanskoj vojsci i njenoj borbi. Tako su nikle pjesme "Grob u žitu", "Pjesma mrtvih pro-letera", "Na petrovačkoj cesti". One su kasnije sabrane u zbirci "Ognjeno rađanje domovine" i štampane još u toku rata.

Nakon rata Branko Ćopić je za djecu napisao veliki broj omiljenih knjiga: "Slavno vojevanje", "Bitka u Zlatnoj do-lini", "Magareće godine", "Delije na Bihaću"... zatim zbirke priča: "Priče partizanke", "Vratolomne priče", "Priče ispod zmajevih krila" i "Doživljaji mačka Toše"... knjige pjesama: "Čarobna šuma", "Armija – odbrana tvoja", "Partizanske tuž-ne bajke", "Deda-Trišin mlin", "Nestašni dječaci" ... Poznata su djela Branka Ćopića za odrasle: romani "Pro-lom", "Glavi barut" i "Ne tuguj, bronzana stražo," i zbirke pripovjedaka "Rosa na bajonetama", "Surova škola", "Doživljaji Nikolettine Bursaća" "Gorki med" i "Bašta sljezove boje".

Branko Ćopić je umro 1984. godine u Beogradu.